

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

SOFTWARE PIRATEN

*Rede uitgesproken door mr. Kris VAN HOECKE
op de plechtige openingsvergadering van de Vlaamse Conferentie bij de
Balie te Gent op 22 oktober 1983*

Men zegt van de advocaten dat het hun beroep is over zaken te spreken waarvan ze weinig of geen verstand hebben¹.

Zij zouden ertoe in staat zijn een simpel onderwerp te behandelen in een labyrintische multisyllabische uiteenzetting die alleen maar verstaanbaar is voor een paar ingewijde geestesgenoten. Het is veel gemakkelijker zich te verschuilen achter een muur van jargon, in plaats van op een vraag eenvoudig en begrijpelijk te antwoorden. Daarbij geeft het iemand een gevoel van belangrijkheid wanneer hij kan spreken in ongewoon klinkende termen die niemand anders kan vatten².

Is het dat wat Shakespeare ertoe gebracht heeft een van zijn personages te laten uitroepen : «The first thing we do, let's kill all the lawyers»³?

In de hoop dat dit lot mij niet beschoren wordt, zal ik trachten U enig inzicht te geven in een onderwerp dat voor sommigen onder ons gedurende de komende jaren aan de orde zal komen, namelijk het vraagstuk van de software piraten.

Hierbij ben ik mij, gelet op de kwaliteit van mijn toehoorders, wel bewust van het woord van Thomas a Kempis : «Heb geen groot gedacht over u zelve; maar erken liever uwe onwetendheid. Wat wilt gij u boven een ander stellen, aangezien er velen gevonden worden, die geleerder zijn dan gij, en beter in de wet onderwezen?»⁴.

Laat ons dan toch maar beginnen met een begripsverduidelijking :

Volgens de type-voorstellen van de WIPO, World Intellectual Property Organisation, is «software» te definiëren als behorende tot een van de volgende drie categorieën :

a) een computerprogramma, wat betekent een geheel van instructies dat, eenmaal omgezet op een machinaal leesbare drager, een functie, een taak of een bepaald resultaat kan doen aanduiden, uitvoeren of verkrijgen, door middel van een toestel geschikt voor informatieverwerking ;

b) een beschrijving van een programma, zijnde een volledige voorstelling van werkzaamheden, in de vorm van woorden, schema of anders, voldoende gedetailleerd om een geheel van instructies vast te stellen die leiden tot een overeenstemmend computerprogramma ;

c) hulpdocumentatie, zijnde iedere documentatie andere dan een computerprogramma of een beschrijving van een programma, gemaakt om de begrijpelijkheid of de toepassing van een computerprogramma te vergemakkelijken, bijvoorbeeld probleembeschrijvingen en richtlijnen voor een gebruiker⁵.

Of hoe men iets eenvoudigs op een ingewikkelde wijze kan uitdrukken, om terug te keren bij mijn inleidende beschouwingen.

Hierbij mag ik immers de bedenking maken dat in ons gewoon Nederlands taalgebruik de term «software» synoniem is van «computerprogramma» en dat er geen specifieke term is om de drie reeds vermelde categorieën onder één noemer te scharen. De Fransen hebben dit wel, en maken onderscheid tussen «logiciel» en «programme d'ordinateur». De term «software» is overigens in Frankrijk officieel verboden bij besluit van 22 december 1981, waarmee

¹ *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht (GRUR)*, 1981, 891 (891-894), W. NORDEMAN.

² *Datamation (DM)*, september 1982, 265 (265-268), T. CHRISTO.

³ SHAKESPEARE, *King Henry VI*, part II, act 4, scene 2, vers 73, Tudor edition, uitgave Collins, Londen 1966, blz. 650.

⁴ THOMAS A KEMPIS, *De Naveling van Christus*, eerste boek, tweede hoofdstuk, uitgave Brepols 1938, blz. 13.

⁵ *La propriété industrielle*, 1977, 277 (271-287).

men het «franglais» uit de wereld heeft willen helpen⁶.

Wanneer ik het dus verder zal hebben over «software» dan bedoel ik hiermede in de eerste plaats computerprogramma's en niet de documentatie.

Een eenvoudige definitie van wat een computerprogramma is, vinden we terug in de Amerikaanse wet van 12 december 1980, die zegt: «Een computerprogramma is een verzameling van verklaringen of instructies bedoeld om rechtstreeks of onrechtstreeks in een computer gebruikt te worden om tot een bepaald resultaat te komen»⁷. Of korter gezegd: «een reeks instructies die ervoor zorgen dat een computer iets doet»⁸.

Wat een piraat is, hoef ik wel nauwelijks te verklaren; volgens Van Dale betekent dit niet alleen een zeerover uit lang vervlogen tijden, maar ook zoveel als vrijbuiters of bandiet⁹.

Hiermee is dan ook mijn onderwerp in het kort samengevat: er zijn mensen die computerprogramma's gewoon kopiëren en gebruiken zonder ervoor te betalen, vooral amateurs die programma's onder elkaar uitwisselen; en erger: er zijn er die programma's kopiëren en als eigen produkt op de markt brengen.

Is dat toegelaten? Is daar iets tegen te beginnen? Biedt de wetgeving enige bescherming en is deze bescherming voldoende? Of welke bescherming zou er moeten zijn voor de schepper van software?

Achtereenvolgens zullen wij onderzoeken of software beschermd kan worden door octrooien, auteursrechten, het merkenrecht, de regels inzake oneerlijke mededinging, en ten slotte overeenkomsten.

Hierbij zal ik in de eerste plaats handelen over de bescherming die software al dan niet in het huidige positief recht geniet, en in een tweede deel over de wetgeving die er naar mijn oordeel zou moeten komen om software effectief te beschermen. Tussen de twee door zal ik het even hebben over de technische middelen die worden aangewend om software te beschermen, waar wettelijke bescherming achterwege blijft, of om deze aan te vullen.

Wanneer we spreken over de bescherming van software in het huidige positief recht, dan spreekt het vanzelf dat wij ons niet mogen beperken tot beschouwingen over het Belgisch recht, maar dat wij dit moeten zien in een internationaal kader.

Wat baat het dat uw software in België wettelijk beschermd wordt, wanneer zij in het buitenland vrij kan worden nagemaakt. Wij leven immers in een internationale economie, en in het bijzonder een produkt als software maakt het voorwerp uit van internationale handel. Wij zullen dan ook moeten onderzoeken welke bescherming er bestaat op internationaal vlak, in de ons omringende landen, en in de landen die wat software betreft van bijzonder belang zijn, met name de Verenigde Staten van Amerika en Japan.

Een der principes van het natuurrecht, of van de moraal indien men dit verkiest, is de regel: «Gij zult niet oogsten, waar een ander gezaaid heeft.»

Er doen zich nochtans problemen voor wanneer men deze regel wil toepassen op het domein van de ideeën, aangezien de gedachte heet vrij te zijn, en men anderzijds toch aanvoelt dat de persoon die enig economisch nut kan verwezenlijken precies als vrucht van zijn eigen, inspiratievol nadenken, gerechtigd is dit economisch nut voor zichzelf te behouden. Aldus komt men tot het begrip intellectuele rechten, ook wel verbodsrechten genoemd, hetgeen betekent rechten houdende een verbod voor alle anderen, buiten de houder van het recht en de door hem «gelicentieerden», om de krachtens het betrokken recht verleende bevoegdheden te gebruiken of te miskennen¹⁰.

De verantwoording voor de bescherming die de wetgeving aan dergelijke rechten toekent, wordt meestal gezocht in de overweging dat de uitvinder of auteur als beloning voor de dienst die hij aan de maatschappij bewijst, een exclusief tijdelijk exploitatierecht, een monopolie krijgt¹¹.

Het onderscheid tussen het toekennen van een octrooi en het verlenen van auteursrechten ligt voornamelijk in het principe dat een octrooi het voorwerp zelf van een idee beschermt, terwijl de auteursrechten uitsluitend de vorm beschermen waarin een idee is uitgedrukt. In het geval van een octrooi is het uitgesloten dat iemand later tot een zelfde uitvinding zou mogen komen, terwijl in het geval van auteursrechten bv. niets belet dat iemand een boek schrijft over een thema dat reeds door een voorgaand auteur is behandeld.

Een tweede fundamenteel principe is dat er inzake octrooien verplichte openbaarmaking is van de uitvinding, terwijl inzake auteursrechten naast gepubliceerde ook niet gepubliceerde werken de wettelijke bescherming genieten¹². Toch is het naar mijn oordeel essentieel dat de werken die door het auteursrecht gevisieerd worden, bedoeld zijn voor communicatie van mens tot mens. Zij het nu in de vorm van geschrift, film, muziek of wat dan ook, steeds moet het mijns inziens gaan om het overbrengen van een gedachte van de auteur naar zijn medemens. Met betrekking tot computerprogramma's is dit aspect van bijzonder belang; ik kom daar later op terug.

In het licht van de verschillende aspecten die eigen zijn aan de bescherming van octrooien enerzijds, en auteursrechten anderzijds, moet men vaststellen dat software niet zomaar in één van beide categorieën te rangschikken is. Men mag zelfs stellen dat men zich bevindt in het grensgebied tussen het auteursrecht, het octrooirecht en het niemandsland¹³.

De grens tussen software en hardware, tussen idee en machine, is niet zeer scherp te trekken. Men heeft zelfs voor een tussencategorie de term «firmware» uitgevonden, wat hard en soft tegelijk is, namelijk een programma dat

⁶ *La Semaine Juridique*, 15 sept. 1982, nr. 3081, A. LUCAS.

⁷ Bijlage (geel blad) bij Copyright Act, uitgave Library of Congress; *Revue Internationale du Droit d'Auteur (RIDA)*, 1982, nr. 111, blz. 269.

⁸ *Ars Aequi*, 1983, 468-469 (467-476), VAN DER BEEK.

⁹ *Van Dale*, uitgave 1961, blz. 1525.

¹⁰ *Beginnelsen van Belgisch Privaatrecht*, XIII, *Ondernemingsrecht*, Antwerpen 1975, W. VAN GERVEN, nr. 25/A, blz. 197.

^{11a} Voor octrooien: zie 10, nr. 27, blz. 210.

^{11b} Voor auteursrechten: *R.P.D.B.*, tw. «Droit d'auteur», nr. 22; zie eveneens *Administratief Lexicon*, tw. «Auteursrecht», blz. 11, L. REMOUCHAMPS.

¹² Zie 5, blz. 275.

men als elektronische schakeling in een IC heeft ingeblikt.

Is het programma dan beschermd door het auteursrecht, terwijl de geïntegreerde schakeling vatbaar is voor octrooi?

1. Octrooiën

De Belgische wet van 24 mei 1854 op de uitvindingsoctrooiën, gewijzigd bij de wetten van 27 maart 1857, 24 oktober 1919, 3 augustus 1924 en 30 december 1925, het koninklijk besluit van 30 juni 1933 — ook toen kende men al volmachten —, het koninklijk besluit nr. 85 van 17 november 1939 en de wetten van 1 juni 1964, 10 oktober 1967, dit is het Gerechtelijk Wetboek, en de wet van 26 juni 1978, bepaalt niets uitdrukkelijk over de octrooierbaarheid van software.

Ook bestaat er bij mijn weten in België geen rechtspraak hieromtrent.

De rechtsleer is nochtans overwegend van mening dat voor computerprogramma's octrooiën kunnen worden verleend.

Voor Gotzen kan dit geschieden als procédé dat ertoe bestemd is een computer op een optimale wijze te doen functioneren met het oog op de oplossing van een gesteld probleem¹⁴. In een recenter publikatie houdt hij zich aan dit standpunt, waarbij hij er evenwel de nadruk op legt dat in België een octrooi wordt afgeleverd zonder voorafgaand onderzoek, zodat de waarde van een dergelijk octrooi dan ook beperkt is¹⁵.

Vandepierre, die herhaaldelijk over dit onderwerp heeft gepubliceerd, beweert dat een octrooi voor een programma kan worden verleend wanneer het verbonden is met een welbepaald industrieel resultaat¹⁶. Hij maakt de vergelijking met de zogenaamde «kweekprodukten» en komt tot de bevinding dat indien men daarvoor een octrooi toestaat, men dit voor programma's niet mag weigeren¹⁷. Volgens hem omvat de Belgische wetgeving op het octrooi alles wat niet tot het domein van de wetenschappelijke ontdekkingen, die een louter theoretisch karakter hebben, of tot het domein van de artistieke of literaire werken behoort¹⁸.

Volgens Jean Debetencourt heeft de Belgische wetgeving op de octrooiën een zeer brede draagwijdte en staat zij het verlenen van octrooiën voor computerprogramma's toe. De voorwaarde is natuurlijk dat voldaan is aan de wettelijke vereisten van nieuwheid en industrieel karakter, waaraan men toevoegt dat de uitvinding origineel moet zijn en een vooruitgang van de techniek moet meebrengen¹⁹.

Pierre Buch nochtans is van mening dat een programma niet voor octrooi vatbaar is en dit wegens afwezigheid van industrieel resultaat in de vorm van fabricatie van een pro-

dukt. Zelfs indien een programma ingeschakeld zou zijn in een industrieel procédé, zou het, als zodanig, nog niet octrooierbaar zijn²⁰.

Aangezien ons land de octrooiaanvragen niet controleert op hun materiële octrooierbaarheidsvereisten, is het in de praktijk zo dat men zonder problemen en tegen betaling van de nodige rechten een octrooi voor een computerprogramma kan krijgen.

Volgens inlichtingen mij medegedeeld door het Ministerie van Economische Zaken, Dienst voor de Handels- en Nijverheidseigendom, zijn er alhier een paar octrooiaanvragen voor computerprogramma's bekend. Het gaat nochtans over een zeer beperkt aantal gevallen.

De werkelijke test komt derhalve maar op het ogenblik dat men een procedure wegens namaak moet instellen²¹, en zoals gezegd is er wat dit betreft in België nog geen jurisprudentie.

Dat is natuurlijk zeer riskant en er bestaat dan ook behoefte aan een duidelijke wetgeving die bepaalt of octrooiën voor software al dan niet zullen worden afgeleverd.

Dit is het geval op Europees vlak met artikel 52 van de Conventie van München van 5 oktober 1973 op de Europese octrooiën²². Volgens § 2, littera c, van dit verdrag worden onder meer computerprogramma's niet beschouwd als uitvindingen waarvoor een Europees octrooi kan worden afgeleverd, met dien verstande echter dat § 3 bepaalt dat zij slechts van octrooierbaarheid zijn uitgesloten in zoverre de aanvraag van Europees octrooi slaat op het programma als zodanig.

Duidelijker kan het moeilijk: voor software wordt er geen Europees octrooi afgeleverd, indien de octrooiaanvraag op het programma zelf slaat.

Maar indien er een octrooi wordt aangevraagd voor een uitvinding waarbij ook een computerprogramma betrokken is, dan zal het octrooi niet worden geweigerd wegens het enkele feit dat een computerprogramma van de octrooi-aanvraag deel uitmaakt.

Nu is het zo dat België de Conventie van München wel geratificeerd heeft bij de wet van 8 juli 1977, maar dat deze conventie de eigen nationale wetgeving niet opheft. Naast het Europees octrooi blijft er dus een eigen Belgisch octrooi bestaan, dat derhalve wel verleend zou kunnen worden voor een computerprogramma dat nooit een Europees octrooi zou kunnen krijgen.

Om te streven naar een eenmaking van het recht op Europees niveau, heeft de regering in de zitting 1980-1981 van de Kamer van Volksvertegenwoordigers een wetsontwerp ingediend dat de wetgeving op de octrooiën moet harmoniseren met die van de andere E.E.G.-landen. Het zal U dan wel niet verwonderen dat artikel 3 van dit wetsontwerp nagenoeg letterlijk overeenstemt met artikel 52, §§ 2 en 3, van de Conventie van München. Dit wordt overigens in de memorie van toelichting benadrukt²³.

²⁰ IC, 1976, 172 (157-186), P. BUCH.

²¹ Tijdschrift voor Privaatrecht (TPR), 1981, 284-285, (275-300), G. VANDENBERGHE.

²² Le bulletin législatif belge, Larquier, 1978, 978.

²³ Stukken Kamer, 1980-81, memorie van toelichting wetsontwerp, nr. 919, blz. 4.

¹³ GRUR, 1982, 445 (443-462), G. KOLLE; GRUR, 1977, 66 (58-74), G. KOLLE.

¹⁴ J.T., 1976, 90 (89-92), F. GOTZEN; Copyright, 1977, 17 (15-21), F. GOTZEN.

¹⁵ Ingénieur-conseil (IC), 1981, 244 (241-247), F. GOTZEN.

¹⁶ IC, 1967, 151 (145-155), R. VANDEPERRE; IC, 1978, 280 (275-286), R. VANDEPERRE.

¹⁷ IC, 1967, 210 (197-221), R. VANDEPERRE. Inmiddels is er voor kweekprodukten een afzonderlijk statuut, geregeld bij wet van 20 mei 1975.

¹⁸ IC, 1968, 278 (277-283), R. VANDEPERRE.

¹⁹ IC, 1972, 8-10 (1-18). J. DEBETENCOURT.

Helaas is een wetsontwerp nog geen wet, en in afwachting daarvan blijft de vraag open of een computerprogramma, als zodanig, al dan niet door een octrooi kan worden beschermd.

In Frankrijk is men vlugger en heeft men reeds in de wet van 2 januari 1968 uitdrukkelijk computerprogramma's uitgesloten van octrooierbaarheid. Deze wetswijziging kon onmogelijk geïnspireerd zijn door de Conventie van München, daar deze van latere datum is. Integendeel, er zijn geanimeerde debatten aan voorafgegaan en men is tot het besluit gekomen dat computerprogramma's zonder onderscheid gelijkgesteld moesten worden met systemen met een abstract karakter²⁴. Ook na de Conventie van München was men vlug om zijn wetgeving aan te passen en artikel 6 van de wet van 13 juli 1978 is gelijkkluidend aan artikel 52 van de conventie.

Op grond van de wet van 2 januari 1968 heeft het Hof van Beroep te Parijs op 22 mei 1973 beslist dat een octrooi voor een computerprogramma niet kan worden verleend, omdat de wetgever programma's uitdrukkelijk heeft willen uitsluiten, «quels qu'en soient la portée ou le résultat et sans distinguer s'ils permettaient ou ne permettaient pas d'obtenir des résultats industriels»²⁵. Een voorziening in cassatie tegen dit arrest werd op 28 mei 1975 afgewezen, waarbij het Hof van Cassatie overwoog dat de wet van 2 januari 1968 een formeel verbod inhoudt, waar de jurisprudentie niet van kan afwijken²⁶, en dat men geen technisch proces of apparaat openbaart maar enkel een programma.

Op 1 december 1976 deed het Hof van Beroep te Parijs uitspraak in een zaak waarop de wet van 2 januari 1968 nog niet van toepassing was, en het hof moest zich dus baseren op de wet van 1844, waarin niets bepaald was over de octrooierbaarheid van computerprogramma's. De beslissing luidde dat het programma zelf niet octrooieerbaar was, en evenmin de «output» van de computer, namelijk de lijsten die worden uitgedrukt als resultaat van de berekeningen, maar dat de combinatie van verschillende elementen waarvan het programma er slechts één is, als combinatie wel octrooieerbaar is²⁷. Deze beslissing lijkt mij van belang voor ons, omdat zij werd genomen onder de toepassing van een wetgeving die gelijkkluidend was aan wat de onze nog steeds is. Dezelfde principes kunnen met andere woorden door een Belgische rechter worden gehanteerd.

Op 15 juni 1981 deed hetzelfde Hof van Beroep te Parijs uitspraak onder de toepassing van de wet van 2 januari 1976, en kende het aan de firma Schlumberger een octrooi toe voor een procédé waarbij, na een aantal proefboringen, met behulp van een computerprogramma de omvang werd berekend van een olieveld, dat dan grafisch werd voorgesteld. Het hof kwam tot de beslissing dat een procédé dat een industrieel karakter als voorwerp heeft, zoals bv. olie-

prospectie, geen octrooierbaarheid kan worden ontzegd om de enkele reden dat één of meer stappen gerealiseerd worden door een computer gestuurd door een programma²⁸.

In Duitsland werd de wetgeving reeds in 1976 aangepast aan de Conventie van München, maar de wetswijziging is pas op 1 januari 1978 in werking getreden²⁹.

Onder toepassing van de vroegere wetgeving had het Bundesgerichtshof op 22 juni 1976 beslist in een zaak van Siemens tegen AEG-Telefunken dat een zogenaamd «Dispositionsprogramm» niet voor octrooi vatbaar is omdat het niet technisch van natuur is. Het Hof preciseerde dat een uitvinding waarin technische elementen gekoppeld zijn aan een niet-technisch element, namelijk het computerprogramma, slechts voor octrooi vatbaar is wanneer de vindingrijke nieuwigheid ligt in de technische elementen, maar niet wanneer deze enkel te vinden is in het programma³⁰.

Op 21 april 1977 besliste het Bundesgerichtshof in een zaak «Straken» dat een programma niet voor octrooi vatbaar is, wanneer de uitvinding bestaat uit een formule, een rekenmethode, die op zichzelf geen technische activiteit is³¹. Op 7 juni 1977 stonden andermaal Siemens en AEG-Telefunken tegenover elkaar voor het Bundesgerichtshof, en ditmaal preciseerde het Hof dat het in vroegere uitspraken nooit een regel had gesteld dat computerprogramma's absoluut waren uitgesloten van octrooierbaarheid, maar dat het in elk geval om een technische uitvinding moet gaan³².

Op 14 februari 1978 besliste het Bundesgerichtshof, in zake Burroughs tegen AEG-Telefunken, andermaal dat een programma, dat in zijn essentie geen technisch karakter heeft, niet voor octrooi vatbaar is³³.

Ten slotte besliste hetzelfde Bundesgerichtshof op 16 september 1980 dat een programma zelfs dan niet voor octrooi vatbaar is wanneer een productieproces erdoor gestuurd wordt, maar de besturing zelf geschiedt door reeds bekende middelen³⁴.

Even het ijzeren gordijn over is maar een stap, om vast te stellen dat op 19 november 1979 de Beschwerdespruchstelle des Amtes für Erfindungs- und Patentwesen in de D.D.R. beslist heeft dat software van octrooierbaarheid uitgesloten is en evenmin bestanddeel van een octrooiaanvraag kan zijn³⁵. Dit standpunt gaat derhalve verder dan hetgeen in West-Europa onder de conventie van München aanvaard wordt.

In de Sovjetunie daarentegen is er geen enkel beletsel om voor software een octrooi toe te kennen, op voorwaarde

²⁸ PIBD, 1981, III, 175-176, in zake Schlumberger; RTDC, 1981, 532-533, in zake Schlumberger; Expertises, nr. 104, blz. 168 (167-171).

²⁹ Zie 13 (1982).

³⁰ International Review of Industrial Property and Copyright Law (IIC), 1977, 558-564, in zake Siemens c/ AEG-Telefunken; AIPL, 1978, 201-202.

³¹ IIC, 1978, 459-462, in zake Licentia.

³² IIC, 1978, 363-366, in zake Siemens c/ AEG-Telefunken.

³³ IIC, 1979, 489-494, in zake Burroughs c/ AEG-Telefunken.

³⁴ GRUR, 1981, 39-42; Neue Juristische Wochenschrift (NJW), 1981, 1617-1618.

³⁵ GRUR Int, 1980, 622-626.

²⁴ Zie 6.

²⁵ Propriété Industrielle Bulletin Documentaire (PIBD), 1973, III, 197-201, in zake Mobil Oil; Revue Trimestrielle de Droit Commercial (RTDC), 1973, 529-530.

²⁶ PIBD, 1975, III, 349-350; RTDC, 1975, 825-826; Annual of Industrial Property Law (AIPL), 1976, 180.

²⁷ PIBD, 1977, III, 279-280, in zake ETCS c/ Quaternaire; AIPL, 1978, 158-159, in zake ETCS c/ Quaternaire.

dat het gaat om een nieuwe technische oplossing van een probleem op onverschillig welk gebied van de nationale economie, sociale of culturele ontwikkeling of landsverdediging, die nieuw is en een nuttig resultaat oplevert³⁶.

In Nederland gaat men ervan uit dat een computerprogramma op zichzelf geen voortbrengsel is in de zin van de Octrooiwet, maar een voorschrift voor het doen werken van een machine of het uitvoeren van een werkwijze³⁷. Ook, voor zover een computerprogramma toch als een voortbrengsel zou kunnen worden beschouwd, was men van mening dat men niet van een nieuw voortbrengsel kon spreken omdat het om een reeds bekende computer ging die enkel op een nieuwe wijze geprogrammeerd werd³⁸.

In Italië daarentegen zocht men het meer in het aspect van gebrek aan industrieel karakter, zodat de rechtsleer octrooieerbaarheid uitsloot, reeds onder de toepassing van de wet van 29 juni 1939³⁹, terwijl thans de wet van 22 juni 1979 in een uitdrukkelijke uitsluiting voorziet in overeenstemming met de Conventie van München.

In Groot-Brittannië kwam het Patents Appeal Tribunal, in een zaak waarbij IBM de nietigverklaring vorderde van een octrooi toegekend voor een computerprogramma aan een zekere Nymeyer, tot het besluit dat het octrooi wél geldig was, daar «the law is that an inventive concept, if novel, can be patented»⁴⁰. Het betrof hier dan wel de wet van 1949, die ondertussen in 1977 werd aangepast aan de Conventie van München en derhalve uitdrukkelijk computerprogramma's als zodanig uitsluit⁴¹.

En hoe is het dan gesteld in de Verenigde Staten? Daar bestaat geen uitdrukkelijke wetsbepaling die software van octrooieerbaarheid zou uitsluiten. De beslissing werd derhalve overgelaten aan de jurisprudentie, en dat deze overvloedig is, zal wel niet verwonderen.

Op 14 augustus 1969 besliste het Court of Customs and Patent Appeals in een zaak Prater en Wei dat een rekenprocédé voor octrooi vatbaar is, op voorwaarde evenwel dat het procédé geen berekeningen bevat die volledig uit het hoofd of met de hand uitgevoerd kunnen worden⁴².

In 1972 evenwel vernietigde het Supreme Court, het opmerkelijk gerechtshof van de Verenigde Staten, in de zaak Benson een beslissing van het Court of Customs and Patent Appeals waarbij een octrooi was erkend voor een programma dat binair gecodeerde decimale nummers tot zuiver binaire cijfers converteerde. Deze beslissing werd algemeen beschouwd als een jurisprudentiële politiek tegen de octrooieerbaarheid van computerprogramma's. Zo werd bv.

in een zaak Christensen in 1973 de octrooiaanvraag verworpen op gezag van de beslissing in zaak Benson⁴³.

In 1975 kende het Court of Customs and Patent Appeals evenwel een octrooi toe aan een zekere Johnston, op grond dat het programma waarvoor een octrooi werd gevraagd, werd voorgelegd in de vorm van een apparaat. Deze beslissing werd echter door het Supreme Court vernietigd omdat de zogenaamde uitvinding voor de hand lag en om die reden niet octrooieerbaar was⁴⁴.

Op 18 mei 1978 besliste het Court of Customs and Patent Appeals in een zaak Toma dat een uitvinding om teksten te vertalen, bv. uit het Russisch naar het Engels, vatbaar is voor octrooi, zelfs wanneer het enige nieuwe aspect van de uitvinding bestaat in het algoritme van het programma⁴⁵.

Net het tegenovergestelde besliste het Supreme Court op 22 juni 1978 in de zaak Parker tegen Flook, namelijk dat geen octrooi kan worden verleend wanneer er buiten het programma geen octrooieerbare uitvinding aanwezig is⁴⁶.

In feite consequent met deze laatste uitspraak besliste het Supreme Court op 3 maart 1981 in de zaak Diamond tegen Diehr dat het gebruik van een computerprogramma, dat zelf niet octrooieerbaar is, een octrooi niet uitsluit voor een procédé dat zonder dit programma wel octrooieerbaar is⁴⁷. Opmerkelijk hierbij is dat het Hoogste Gerechtshof der Verenigde Staten tot deze beslissing kwam met een stemmenverhouding van 5 tegen 4 — in Amerika is dit publiek en kunnen de rechters hun «dissenting opinion» laten kennen — en dat in een gelijkaardige zaak, Diamond tegen Bradley, een gelijkluidende beslissing werd genomen met 4 stemmen tegen 4, omdat Chief Justice Burger niet kon meestemmen aangezien hij aandelen had in de vennootschap die eigenares was van het betwiste octrooi⁴⁸.

Na lange discussies en met een zeer nipte meerderheid, is aldus de jurisprudentie in de Verenigde Staten tot hetzelfde resultaat gekomen als de Europese Conventie van München⁴⁹.

Dezelfde richting schijnt men uit te gaan in Canada⁵⁰, hoewel het Federaal Hof van Beroep op 15 juni 1981 de octrooiaanvraag van Schlumberger, dezelfde die in Frankrijk ten slotte werd ingewilligd, heeft afgewezen. Een voorziening in cassatie hiertegen zou nog hangende zijn⁵¹.

Ook bij onze tegenvoerders in Australië heeft men problemen om een octrooi te krijgen voor een computerprogramma. Zo besliste het Patent Office op 7 maart 1974 op een aanvraag van de firma Ericsson tot afwijzing van een oc-

⁴³ *AIPL*, 1975, 434-436, in zaak Christensen.

⁴⁴ *AIPL*, 1977, 494-498, in zaak Dann c/ Johnston.

⁴⁵ *GRUR Internationaler Teil (GRUR Int)*, 1978, 412-414, in zaak Toma.

⁴⁶ *GRUR Int*, 1978, 465-469, in zaak Parker c/ Flook; *EIPR*, november 1978, 37-38; *AIPL*, 1978, 519; *IIC*, 1980, 151-165.

⁴⁷ *GRUR Int*, 1981, 646-652, in zaak Diamond c/ Diehr and Lutton; *EIPR*, 1981, D-103; *IIC*, 1981, 437; *PIBD*, 1981, III, 99-100.

⁴⁸ *GRUR Int*, 1981, 339, in zaak Diamond c/ Bradley; *EIPR*, 1980, D-81.

⁴⁹ *Droit et Pratique du Commerce International*, 1983, nr. 1, blz. 148 (121-167), voetnoot 93, X. THUNIS.

⁵⁰ *AIPL*, 1975, 88.

⁵¹ *EIPR*, 1981, D-232, in zaak Schlumberger Canada.

³⁶ Art. 21 van het Decreet nr. 584 van 21 augustus 1973 van de USSR Ministerraad; zie *Patenting of Foreign inventions in the USSR, Practical Guide*, The USSR Chamber of Commerce and Industry, Moscow 1981, blz. 4.

³⁷ *Bijblad Industriële Eigendom (BIE)*, 1971, 54-58.

³⁸ *Softwarebescherming*, D. VERKADE, Samsom, Alphen aan de Rijn, 1972, blz. 19.

³⁹ *Copyright*, 1972, 227, G. GALTIERI; *Rivista di Diritto Industriale*, 1982, 312.

⁴⁰ *European Intellectual Property Review (EIPR)*, december 1978, x, in zaak IBM c/ Nymeyer.

⁴¹ *Byte*, oktober 1981, blz. 136 (126-139), M. HAYMAN.

⁴² *IC*, 1969, 290-292, in zaak Prater & Wei.

trooi voor een procédé waarbij men in een computerprogramma na het uitvoeren van een subroutine niet moet terugkeren naar de instructie volgende op die welke de subroutine heeft opgeroepen, maar men aanvaardde dat een computer die geprogrammeerd is overeenkomstig deze methode, voor octrooi vatbaar was⁵². Wat in mijn ogen een weinig logische beslissing is, aangezien de uitvinding, ook wanneer zij in de hardware van de computer is vastgelegd, nog steeds in de micro-instructies van het programma zit.

In Israël daarentegen werd aan de firma Honeywell wel een octrooi verleend voor een programma dat in een vliegtuig op een scherm in de cockpit de plaats aanduidt waar de kogels terechtkomen die de piloot hypothetisch afschiet. Wegens de toepassing van dit programma in een vliegtuig en niet alleen binnenin een computer, werd het octrooi verleend⁵³.

In Japan ten slotte bestaat er nog geen jurisprudentie over dit onderwerp, maar werden er in maart 1976 richtlijnen verstrekt door het Octrooibureau. De Japanse Octrooiwet definieert een uitvinding als een nieuwe technologische gedachte van hoog niveau die gebruik maakt van de wetten der natuur. Aldus worden computerprogramma's niet volledig van octrooi uitgesloten, maar eist men dat het programma, in plaats van gebruik te maken van een mathematische formule, zich baseert op de wetten van de natuur. Hetgeen wel zeer zelden het geval zal zijn⁵⁴.

Uit dit overzicht kan naar mijn oordeel worden opgemaakt dat, hoewel de wetgeving en rechtspraak inzake octrooiën voor computerprogramma's verre van uniform is, men toch een tendens ziet die in de richting gaat van hetgeen in de Conventie van München is vastgelegd. Dit komt erop neer dat slechts zeer weinig programma's een vorm van bescherming in een octrooi zullen kunnen vinden.

Een octrooi biedt weliswaar bijzondere voordelen, bv. het recht om zich te verzetten tegen de zelfs onafhankelijke ontwikkeling van een identiek of in wezen gelijkaardig programma. Maar de gestelde eisen zijn zo hoog dat in werkelijkheid het systeem van octrooi voor de bescherming van software onbruikbaar is.

2. Auteursrechten

Bieden de auteursrechten dan misschien uitkomst, voor de gevallen waarin klaarblijkelijk geen octrooi kan worden verkregen?

De auteursrechten worden in België geregeld door de wet van 22 maart 1886, waarvan een Nederlandse tekst werd vastgesteld bij de wet van 26 juni 1981⁵⁵. Na 150 jaar België heeft men blijkbaar ingezien dat men niet kon volstaan met een «Pour les flamands, la même chose» en wordt onze literatuur nu beschermd door een wet opgesteld in de eigen taal.

Volgens artikel 1 van de wet heeft alleen de maker van een werk van letterkunde of kunst het recht om het te veelvoudigen op welke wijze of in welke vorm ook, of om daarvoor zijn toestemming te geven.

De vraag is derhalve wat kan worden aangemerkt als werk van letterkunde of kunst. Wat werken van letterkunde betreft is het eerste lid van artikel 10 van belang. Dit bepaalt dat het auteursrecht niet alleen geldt voor geschriften van welke aard ook, maar eveneens voor alle mondelinge uitingen van de gedachte, zoals lessen, preken, voordrachten en redevoeringen.

We zullen dus moeten onderzoeken of computerprogramma's kunnen worden beschouwd als geschriften, aangezien mondelinge programma's, voor zover mij bekend, nog niet tot de stand der techniek behoren. Ook rijst de vraag of er een bepaalde esthetische inhoud aanwezig moet zijn.

De rechtspraak die zich vroeg of laat over dit probleem zal moeten uitspreken, is tot op heden niet bestaande. Wel bestaan er een aantal beschikkingen van de beslagrechter, zowel hier te Gent als in Brussel, waarbij overeenkomstig artikel 1481 van het Gerechtelijk Wetboek een deskundige werd aangesteld om tot beschrijving over te gaan als beslag inzake namaak van computerprogramma's of toestellen waarvan een computerprogramma deel uitmaakt⁵⁶. Het belang van deze beschikkingen is echter relatief, vooreerst omdat het gaat om beschikkingen op verzoekschrift waarbij uiteraard geen verweer kan worden gevoerd, en verder omdat er enkel «de prima facie» wordt geoordeeld over de aanspraken van de verzoekers, die alleen moeten beweren dat er namaak is gebeurd van iets waarop zij auteursrecht bezitten, zonder een en ander te moeten bewijzen.

De rechtsleer is verdeeld en zij die van oordeel zijn dat software door het auteursrecht beschermd wordt voegen er meestal aan toe dat deze bescherming weinig adequaat is.

Gotzen is van oordeel dat de software steeds een bepaalde materiële vorm aanneemt, geschriften, grafieken, symbolen, ponskaarten of banden, en dat daarom het auteursrecht van toepassing is. Het is daarbij zonder belang dat er in een computerprogramma geen esthetische functie voorhanden is. Het wordt door het auteursrecht beschermd, hoewel deze bescherming zeer gemakkelijk buitenspel kan worden gezet. Het zou volstaan dat men, bij overname van de originele oplossingen van het programma, deze uitdrukt in een andere vorm. Het auteursrecht beschermt immers alleen de vorm van het werk en niet de ideeën die erin vervat zijn; de principes, methodes en formules behoren tot het publiek domein. Toch meent hij dat, zolang de essentiële structuur van het origineel programma blijft bestaan, het slechts om een aanpassing zal gaan en er derhalve een inbreuk zal zijn op het auteursrecht⁵⁷.

Vandepierre is van mening dat programma's inderdaad door het auteursrecht beschermd worden op voorwaarde dat zij voldoende kenmerken van persoonlijkheid en originaliteit vertonen. Hij voegt er echter aan toe dat deze bescherming zich niet uitstrekt tot het intellectueel concept van het programma en dat het auteursrecht ook niet het gebruik van het programma door derden kan verbieden⁵⁸.

Pierre Buch stelt dat algemeen wordt aangenomen dat

⁵² *AIPL*, 1976, 105-106, in zake Ericsson.

⁵³ *AIPL*, 1977, 212-213, in zake Honeywell.

⁵⁴ *EIPR*, 1982, 131-141, Y. TAKAISHI.

⁵⁵ *Belgisch Staatsblad (BS)*, 14 juli 1981.

⁵⁶ Beslagrechter Gent, 8 september 1982, in zake Atari c/ D.C., onuitgegeven; Beslagrechter Brussel, 6 september 1982, in zake Atari c/ G.A.A., onuitgegeven.

⁵⁷ Zie 14.

⁵⁸ *IC*, 1977, 327-332, R. VANDEPERRE.

het auteursrecht op computerprogramma's van toepassing is, hoewel dit volgens hem het gevaar inhoudt de wetgeving op het auteursrecht van haar doel af te leiden door het voor de noodwendigheden der zaak toepasselijk te maken op een domein dat er eigenlijk niet toe behoort. Ook vindt hij dat de beschermingsduur die door het auteursrecht wordt verleend, niet aangepast is aan deze materie⁵⁹.

Bij deze laatste beschouwing kan ik mij volmondig aansluiten, maar daar kom ik later op terug. Waar het nu om gaat is de vraag of in ons huidige positief Belgisch recht het auteursrecht op software van toepassing is.

Het komt mij voor dat er geen enkel probleem bestaat wat betreft de programmabeschrijvingen en documentatie, die onder de WIPO-definitie ook als «software» worden aangemerkt, maar in feite geschreven teksten zijn en als zodanig zonder enige twijfel door het auteursrecht beschermd worden.

Het probleem bestaat slechts voor de programma's zelf, en men moet daarin onderscheid maken tussen de zogenaamde «source code» en de «object code».

«Source code» betekent een programma in een voor de mens verstaanbare vorm, geschreven in een hogere programmeertaal zoals Cobol, Fortran, Basic of Pascal⁶⁰, en eveneens zou ik als source code aanvaarden hetgeen in Assembler geschreven is, op voorwaarde dat er voldoende «comments» en zinvolle «labels» in het programma zijn opgenomen om het begrijpelijk te maken en te doen uitstijgen boven hetgeen men met een «disassembler» zou kunnen krijgen⁶¹.

Ook deze «source code» is naar mijn mening als geschrift aan te merken en wordt derhalve beschermd door het auteursrecht.

Totaal anders is het gesteld met de «object code», ook wel «machinetaal» genoemd. Dit is de voor de mens niet verstaanbare en alleen door de machine leesbare vorm waarin een computerprogramma zich bevindt op het ogenblik dat het gebruikt wordt. Het bestaat bij conventie uit een rij van enen en nullen, en in werkelijkheid, fysisch uit een verzameling van hoge en lage spanningsniveaus in een elektronisch toestel, hetzij open of gesloten poorten in een geheugen, hetzij gemagnetiseerde plaatsen op een diskette of band, of gaatjes in een ponskaart enz.⁶².

Er zijn twee redenen waarom deze «object code» naar mijn gevoelen niet vatbaar is voor bescherming door het auteursrecht :

Ten eerste, het komt mij voor dat het tot het wezen zelf van het auteursrecht behoort dat de bescherming uitgaat naar de uitdrukking van de gedachten van de ene mens, de auteur, die op enigerlei wijze wordt overgebracht naar een andere mens, de lezer, de film- of televisiekijker, hij die luistert naar muziek enz.⁶³. Hij die geniet van het werk van

een auteur krijgt de idee, de gedachte aangeboden, en mag deze gedachte vrij overnemen ofwel het er niet mee eens zijn. De vorm echter waarin deze gedachte wordt uitgedrukt blijft eigen aan de auteur, en dat is precies wat het auteursrecht wil beschermen. Iemand die door kennis te nemen van het werk van een auteur een gedachte heeft gekregen en tot de zijne heeft gemaakt, mag deze niet opnieuw verspreiden in dezelfde vorm als de oorspronkelijke auteur heeft gedaan. Er is dus een mens aan de twee kanten van de communicatie ; anders is auteursrecht mijns inziens ondenkbaar. Welnu, in het geval van de «object code» is er aan de ene zijde wel een mens aanwezig, die het programma heeft opgesteld, maar aan de andere zijde luistert niemand.

De tweede reden waarom auteursrecht op de «object code» niet van toepassing kan zijn is even essentieel, en ik kan ze best samenvatten met de woorden van John Hersey, een van de leden van de Contu, een commissie die in Amerika speciaal is opgericht om aan het Congres advies te verschaffen over de wenselijkheid en modaliteiten van software-bescherming : «Printed instructions explain *how* to do something ; programs are *able* to do it»⁶⁴. Met andere woorden : het verschil tussen een kookboek en een kok. Terwijl men bij «source code» nog kan zeggen dat het gaat om een serie instructies die uitleggen hoe men door middel van een computer een bepaald probleem kan oplossen, is het bij «object code» het programma zelf dat het probleem oplost. Het is een technisch middel geworden. Hiermee is het naar mijn oordeel klaar en duidelijk dat een programma, in de vorm van «object code», niet meer onder de bescherming van de auteursrechten kan vallen.

Men zou kunnen opwerpen dat de «object code» alsnog door het auteursrecht wordt beschermd, omdat men haar zou moeten beschouwen als een vertaling van de «source code», en dat het recht op vertaling krachtens de wet op het auteursrecht alleen aan de auteur van het oorspronkelijke werk toekomt.

Dit gaat naar mijn oordeel niet op omdat het in wezen niets verandert aan beide hiervoor geschetste eigenschappen van «object code», en daarenboven moet men zich dan nog de vraag stellen of men wel werkelijk van een vertaling kan spreken. Het auteursrecht beschermt de uitdrukkingvorm die voortkomt van de auteur. De omzetting van «source code» in «object code» gebeurt door middel van een compiler-programma, en er zijn met betrekking tot dezelfde programmeertaal verschillende compilers op de markt. Indien bv. een Basic-programma wordt gecompileerd door middel van de Microsoft Bascom compiler, dan komt men tot een volledig andere «object code» dan wanneer men dit doet door middel van de Zbasic compiler van Simutek. Kan men dan nog spreken van bescherming van de uitdrukkingvorm van de auteur, wanneer de uiteindelijke «object code» verschillend is naar gelang van de compiler die men gebruikt ? Het is duidelijk dat men in dit geval niet van een vertaling kan spreken en dat men het veeleer moet gaan

⁵⁹ Zie 20.

⁶⁰ Zie 8, blz. 469.

⁶¹ 80 US juli 1982, blz. 19 (16-19), R. STERN.

⁶² Zie 61, blz. 18.

⁶³ *Der Betriebsberater (BB)*, 1967, 510-511 (606-613), H. AXSTER. Volgens prof. F. VAN ISACKER is trouwens de vrijheid van meningsuiting de ratio legis van de morele rechten van de auteur. Zie *Actueel Handels- en Economisch Recht*, Gent 1979, blz. 291, nr. 16.

⁶⁴ *Technology and Copyright*, Lomond Publications, Mt. Airy, Maryland USA, 1979, blz. 249 (247-263), J. HERSEY ; 80 *Micro (80μ)*, oktober 1980, 60 (55-56), D. KITSZ.

zoeken in een term zoals «transmutatie» of «conversie», die door sommigen wordt voorgesteld⁶⁵.

En wat dan met programma's die geschreven worden door een ander programma⁶⁶, waarbij men alleen maar een aantal parameters dient in te geven?

Daarom ben ik van mening dat in de huidige stand van zaken, met onze huidige wetgeving, die «object code» niet door het auteursrecht wordt beschermd.

Een plaats apart moet ik hierbij toch inruimen voor de video-spelen. Het is op dit vlak dat tot nu toe de meeste procedures inzake namaak zich hebben voorgedaan.

Een video-spel is in wezen niets meer dan een televisie-monitor gekoppeld aan een programma dat door middel van een microprocessor bepaalde beelden op het scherm te zien geeft, waarvan de volgorde kan worden beïnvloed door het ingrijpen van de speler door middel van een soort stuurknuppel, en een of meer knoppen waarmee men bv. een projectiel kan afvuren.

Laten wij nu het geval nemen waarin bij zo'n spel de speler absoluut niet ingrijpt en het spel zijn gang laat gaan. Dan stelt men vast dat de volgorde van beelden die op het scherm komen telkens weer dezelfde zal zijn, hoeveel keer men dit ook laat geschieden. In deze situatie is het video-spel dan ook gelijk te stellen met een tekenfilm, en als zodanig zeker door het auteursrecht beschermd. Wanneer dan de mens ingrijpt om het verloop van het spel te beïnvloeden, kan men stellen dat, hoewel de beelden die op het scherm komen mede afhankelijk zijn van de vaardigheid en reactiesnelheid van de speler, ieder mogelijk beeld in feite toch reeds op voorhand in het spel geprogrammeerd is. Men moet dan als het ware spreken van een geprogrammeerde tekenfilm⁶⁷. Hetgeen wezenlijk niets verandert, zodat men mag aannemen dat er bij video-spelen auteursrechtelijke bescherming is voor het uitwendig voorkomen van het spel, wat natuurlijk iets anders is dan het programma zelf⁶⁸. Toch is het duidelijk dat iemand die het programma kopieert, tot dezelfde «sound and appearance» zal komen en derhalve een inbreuk zal maken op het auteursrecht van de schepper van de oorspronkelijke audiovisuele elementen.

Samengevat mag ik dus stellen dat naar mijn oordeel het auteursrecht van toepassing is op de documentatie en op de «source code» van alle computerprogramma's, alsmede op het uitwendig voorkomen van video-spelen, maar *niet* op de «object code». Dit in elk geval volgens wat ik zie als de huidige stand van zaken in Belgisch recht.

Hoe is nu de situatie op internationaal vlak?

Feit is dat België wat het auteursrecht betreft twee belangrijke conventies heeft ondertekend en geratificeerd, namelijk de Conventie van Bern van 9 september 1886, als laatst herzien te Stockholm op 14 juli 1967, goedgekeurd bij de wet van 26 september 1974, en de Universele Con-

ventie op het auteursrecht ondertekend te Genève op 6 september 1952, goedgekeurd bij de wet van 20 april 1960.

De voornaamste uitwerking van deze conventies is dat iedere verdragsluitende staat zich verbindt om aan de onderdanen van een andere verdragsluitende staat of aan de werken gepubliceerd in een andere verdragsluitende staat, dezelfde bescherming te verlenen als verleend wordt aan de eigen onderdanen en aan de werken die in eigen land worden gepubliceerd⁶⁹.

Artikel 2 van de Berner Conventie bevat daarenboven een opsomming van wat als «werken van letterkunde en kunst» moet worden beschouwd, maar deze opsomming is niet beperkend, en de term «software» of «computerprogramma» is hierin niet vermeld.

Het interpretatieprobleem blijft derhalve bestaan, maar het spreekt vanzelf dat wij hiervoor steun kunnen zoeken in de jurisprudentie van andere landen, voornamelijk die welke ook lid zijn van de Berner Conventie, en in mindere mate de Universele Conventie.

In Nederland dateert de Auteurswet van 1912 en art. 1 bepaalt dat het auteursrecht het uitsluitend recht is van de maker van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst, om dit openbaar te maken en te veeleelvoudigen, behoudens de beperkingen door de wet gesteld.

Het interpretatieprobleem is derhalve hetzelfde, namelijk of een computerprogramma aan te merken is als een «werk» in de zin van de Auteurswet.

De Arrondissementsrechtbank te 's-Hertogenbosch was op 30 januari 1981⁷⁰ van mening dat «waar vaststaat dat een idee op zich geen auteursrechtelijke bescherming geniet, een computerprogramma toch kan worden beschouwd als een werk in de zin van het auteursrecht». Deze bescherming gaat nochtans niet verder dan een verbod tot ontlening en openbaarmaking. Hierbij moet worden opgemerkt dat in casu het niet om een object programma ging, maar wel om «source code», namelijk Basic code die niet gecompileerd maar geïnterpreteerd wordt, hetgeen wil zeggen dat de computer niet de «source code» als geheel omzet in machinetaal en dan de «object code» uitvoert, maar integendeel de «source code» regel voor regel omzet en uitvoert alvorens de volgende regel te gaan lezen. Na een expertise te hebben bevolen stelde de rechtbank bij vonnis van 14 mei 1982⁷¹ vast dat beide betrokken programma's in hun wezenlijk en essentieel gedeelte overeenstemmend waren, hetgeen zeker niet als toevallig was aan te merken, zodat er wel degelijk inbreuk was op het auteursrecht van de eiseres, en de verweerster werd dan ook tot schadevergoeding veroordeeld.

De Arrondissementsrechtbank te Assen zag het iets genuanceerder en beval op 28 juli 1981 een deskundig onderzoek om na te gaan of het programma van de eisende partij «mede tot stand is gekomen door een minimum aan creatieve activiteit, zodat er sprake is van een nieuwe en oorspronkelijke schepping»⁷¹. Daarbij bepaalde de rechtbank

⁶⁵ DM, juni 1981, 192-10, M. PELTU: Alistair KELMAN; IIC, 1983, 175 (159-189), E. ULMER en G. KOLLE, die nochtans van mening zijn: «The conversion of the source program into the machine code leaves its quality as a literary work unchanged.»

⁶⁶ zie 8, blz. 469, voetnoot 13; (80μ), januari 1983, 74 (74-98), «The Creator».

⁶⁷ Zie 1.

⁶⁸ Zie 8, blz. 473.

⁶⁹ Art. II van de Universele Auteursrecht Conventie; art. 5 van de Berner Conventie.

⁷⁰ GRUR Int, 1983, 669-674, Holland International c/ Business Automation (2 vonnissen).

⁷¹ Nederlandse Jurisprudentie, 1982, nr. 74, blz. 262-263, in zake Bartels c/ Koerhuis.

reeds van meet af aan dat naar haar oordeel nabootsing van computerprogramma's in beginsel niet onrechtmatig is, tenzij zich bijzondere omstandigheden voordoen. Als zodanige bijzondere omstandigheden worden genoemd:

— indien de nabootser, zonder aan de deugdelijkheid en de bruikbaarheid afbreuk te doen, op bepaalde punten evengoed een andere weg had kunnen inslaan;

— indien er tussen de kosten van de producent en de nabootser in hoge mate disproportie bestaat;

— indien het betreffende programma zo bijzonder van aard en opzet is, dat het zich op specifieke wijze onderscheidt van programma's van andere producenten;

— ofwel de wijze, waarop de nabootser de beschikking heeft gekregen over het programma, zoals door gebruik te maken van geheimen die hij in een vorige dienstbetrekking heeft leren kennen of door koop van een derde, die daartoe niet bevoegd was;

— indien inbreuk wordt gemaakt op een rechtmatig verkregen exclusief recht; met dit laatste bedoelt de rechtbank dan wel een contractueel bedongen exclusiviteit, en niet het «exclusief recht» dat men zou menen op het auteursrecht te mogen baseren.

Het eerste geval dat werkelijk over «object code» handelt, heeft niet tot de jurisprudentiële ontwikkeling geleid die men ervan had kunnen verwachten, en wel omdat de partijen in de loop van het geding tot overeenstemming zijn gekomen. Het ging hierbij over het welbekende CP/M operating system, de Basic interpreter van Microsoft en de Cbasic compiler. De vordering baseerde zich niet enkel op het auteursrecht, maar ook op artikel 1401 van het Nederlands Burgerlijk Wetboek dat parallel is aan ons artikel 1382, waarbij men aanvoerde dat het een onbetamelijkheid is te profiteren van andermans wanprestatie die er in bestaat te handelen in strijd met een contractuele geheimhoudingsverplichting. Zoals reeds vermeld kwamen partijen tot overeenstemming, en zou de verweerder binnen de veertien dagen alle door hem geleverde programma's terughalen bij zijn klanten en een lijst hiervan aan de eisers bezorgen, dit alles op verbeurte van een dwangsom, hetgeen werd vastgelegd in een vonnis in kort geding door de President van de Arrondissementsrechtbank te Den Haag⁷².

Ten slotte lieten de firma's Namco en Atari hun «Pacman» los op de «Happelaar» van Philips, waarbij Philips de eerste ronde won voor de President van de Arrondissementsrechtbank te Amsterdam op 2 december 1982⁷³, maar uiteindelijk in het zand beet voor het Gerechtshof te Amsterdam op 31 maart 1983⁷⁴. Het ging hierbij om video-spelen, waarover het hof van mening was dat zij «vrijwel identiek» waren, en het principe van auteursrecht werd aangenomen omdat «niets kan worden gespeeld, aan zetten of bewegingen, dat niet door de ontwerper is voorzien en in het programma opgenomen». Hoewel beide programma's totaal verschillend waren en zelfs voor verschillende micro-

processoren waren geschreven, was er toch namaak, omdat enkel het «waarneembare resultaat» telde en de technische middelen zonder belang waren.

De rechtsleer in Nederland en daarmee bedoel ik hoofdzakelijk Verkade, antwoordt zonder meer bevestigend dat een computerprogramma een werk is in de zin van de Auteurswet, gezien de ruime uitleg die in het verleden door de jurisprudentie steeds aan het begrip «werk» is gegeven⁷⁵. De problematiek van «source code» en «object code» wordt hierin evenwel niet aangeraakt.

In Duitsland daarentegen is men daar dieper op ingegaan, zowel in de jurisprudentie als in de doctrine.

Paragraaf 1 van het Urheberrechtsgesetz geeft bescherming aan «Urheber von Werken der Literatur, Wissenschaft und Kunst», waaraan § 2 toevoegt: «Werke im Sinne dieses Gesetzes sind nur persönliche geistige Schöpfungen»⁷⁶.

Het is precies op deze laatste bepaling dat de rechtspraak zich heeft geconcentreerd bij de beoordeling of computerprogramma's onder de bescherming van het auteursrecht vallen.

Nadat het Landgericht Kassel op 21 mei 1981 zonder enige motivering, eigenlijk als vanzelfsprekend, had aangenomen dat de eiser ter zake als «Urheber» over het «Verwertungsrecht» beschikte met betrekking tot zijn programma's⁷⁷, besliste het Landgericht Mannheim op 12 juni 1981 dat de computerprogramma's die haar werden voorgelegd — het ging ter zake om «incassoprogramma's» — niet voor bescherming door het auteursrecht vatbaar waren, bij gebrek aan «irgendein ästhetischer Eindruck»⁷⁸. Deze beslissing werd echter in hoger beroep hervormd door het Oberlandesgericht Karlsruhe op 9 februari 1983⁷⁹ omdat het over Cobol-programma's ging, die als «Quellencode» ter beschikking waren gesteld.

Reeds op 13 augustus 1981 was het Oberlandesgericht Koblenz⁸⁰ van mening dat de persoonlijke geestelijke schepping bij computerprogramma's zowel uit inhoudelijke elementen kon bestaan als uit de uiterlijke vormgeving, terwijl het Landgericht Mosbach op 13 juli 1982⁸¹ besliste dat de «esthetiek» niet het maatgevende criterium kon zijn maar wel de vraag of de «software engineering» met betrekking tot de probleemstelling een eigen geestelijk-scheppende arbeid noodzakelijk maakt.

Voor video-spelen is er geen probleem, en aanvaardde het Hanseatische Oberlandesgericht Hamburg op 31 maart 1983 het auteursrecht als «Filmwerkschutz»⁸².

⁷⁵ BIE, 1970, 58-69, D. VERKADE. Zie ook 38, blz. 26-31, voetnoot 36, en VERKADE in *Jurist en Computer*, uitgave Kluwer, Deventer 1983, blz. 183-197.

⁷⁶ Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte, vom 9. September 1965 (BGBI. I S 1273).

⁷⁷ BB, 1983, 992-993; *Chip*, december 1982, 62 (62-63), S. LANG.

⁷⁸ BB, 1981, 1543-1545.

⁷⁹ BB, 1983, 986-992; *GRUR*, 1983, 300-311; *Chip*, september 1983, 216-217.

⁸⁰ BB, 1983, 992-994.

⁸¹ *GRUR*, 1983, 70-71; *BB*, 1982, 1443-1444.

⁸² *GRUR*, 1983, 436-438.

⁷² President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage, vonnis in kort geding, rolnummer 82/292, 23 april 1982, in zake Vector c/ Biasoft, onuitgegeven; vermeld in *Computing* van 10 juni 1982 en *Computable* van 11 juni 1982.

⁷³ *Auteursrecht (AR)*, 1983, nr. 1, 17-18, in zake Namco c/ Philips.

⁷⁴ *AR*, 1983, nr. 3, 56-58.

Terwijl het Landgericht München op 21 december 1982⁸³ van mening was dat het auteursrecht wel degelijk van toepassing was op een programma zoals Visicalc, en een zelfde beslissing op 11 april 1983 werd getroffen door het Landgericht Berlin⁸⁴ betreffende het tekstverwerkingsprogramma Wordstar.

De motivering van het Münchener vonnis lijkt mij vrij zwak, en valt voornamelijk terug op de overweging dat in de rechtsleer meestal de opvatting wordt verkondigd dat het auteursrecht van toepassing is wanneer het gaat om een «persönliche geistige Schöpfung», die hierin zou bestaan dat de gestelde opgave aan de programmeur verscheidene oplossingen toelaat. Het geestelijk-esthetisch gehalte is niet alleen te zoeken in de uiterlijke vormgeving, maar ook in de gedachteninhoud. Zodat ieder niet volledig triviaal programma een individuele formulering zal meebrengen, wat des te meer het geval is naarmate het programma omvangrijker is.

Tussen haakjes moet ik opmerken dat Visicalc een programma is in machinetaal, waarvan de «source code» angstvallig geheim wordt gehouden. Het onderscheid tussen «source code» en «object code» werd evenwel in dit vonnis niet aangeraakt.

Hetgeen de rechtsleer in Duitsland wel had gedaan, en reeds in 1967 werd door Axster gepleit voor een specifieke wetgeving, daar het auteursrecht voorbehouden is voor de communicatiemiddelen van menselijke gedachten en bevindingen, en een computerprogramma niet dient om de erin verwerkte gedachten mee te delen maar wel om ze uit te voeren⁸⁵.

Deze opvatting werd in 1978 bevestigd door Roland Zahn⁸⁶ die overigens wees op het onlogische om voor uitvindingen een beschermingsduur toe te kennen van 20 jaar, terwijl men voor computerprogramma's in feite een «überpatent» zou toekennen van 70 jaar door middel van het auteursrecht.

Helmut Haberstumpf⁸⁷ raakt de kern van het probleem aan en is van mening: «Obwohl das Programm ein nicht mit sprachlichen Mitteln, sondern kausal auf die Maschine einwirkendes Steuerungsmittel ist, ist es auch als Sprachwerk nach § 2, Abschnitt 1, Nr 1, Urheberrechtsgesetz zu qualifizieren.» Hij maakt onderscheid tussen het geval waarin de instructies voor de computer vast «bedraad» zijn in de machine, hetgeen enkel verstaanbaar is voor een «Hardware-Spezialist», tegenover het geval waarin dezelfde instructies als «programma» worden ingebracht, hetgeen verstaanbaar is voor een programmeur die de gebruikte programmeer- of machinetaal beheerst. Hierbij vergeet hij echter dat ook de vast in de machine «bedrade» instructies een programma vormen, waarvan de technische uitvoeringsvorm geen wezenlijk onderscheid teweegbrengt, en anderzijds houdt hij geen rekening met de finaliteit van een

programma: het doen werken van een machine, en *niet* communicatie van een programmeur met een andere⁸⁸.

Gert Kolle⁸⁹ is het daar niet mee eens, op grond van de «Grundsatz, daß der Urheberrechtsschutz zweckneutral ist», een axioma waarmee ik mij niet kan verenigen. Op die manier kan men immers het gebied van het auteursrecht uitbreiden tot alles en nog wat er van dicht of van verre iets mee zou kunnen te maken hebben. Zo kan men bv. zeggen dat er auteursrecht bestaat op parfums, aangezien elk parfum dan toch een veruitwendiging is van een bepaalde formule die ooit eens door een «auteur» werd neergeschreven.

«La mise au point d'un parfum de luxe constitue une création de l'esprit protégeable par la loi du 11 mars 1957, résultant de l'effort personnel de son auteur qui, par le choix des essences et des autres constituants dont les conditions et durée d'évaporation sont différentes, obtient plusieurs odeurs successives dont l'ordre et l'évolution constituent un choix arbitraire et original», zo werd beweerd. Het Hof van Beroep te Parijs heeft hiertegen klaar en duidelijk «neen» gezegd in een arrest van 3 juli 1975⁹⁰.

En dit brengt ons in Frankrijk, waar het auteursrecht zoals reeds vermeld is vastgelegd bij wet van 11 maart 1957.

De rechtspraak, met het Hof van Cassatie op kop, was van mening dat het auteursrecht niet op computerprogramma's van toepassing is⁹¹. Hierbij dient toch te worden opgemerkt dat het om een geval ging waarbij een octrooi nietig was verklaard en men nadien bescherming zocht in het auteursrecht voor dezelfde intellectuele inhoud die zonder waarde was verklaard.

De Rechtbank te Bobigny daarentegen aanvaardde de toepassing van het auteursrecht voor een programma als «un bien original dans sa composition et dans son expression» en werd hierin gevolgd door de Rechtbank van Koophandel en het Hof van Beroep te Parijs⁹².

Wat video-spelen betreft is de toestand duidelijk, en nadat de Correctionele Rechtbank te Parijs op 9 maart 1982⁹³ het auteursrecht van toepassing achtte, werden op 8 december 1982⁹⁴ verschillende personen tot een geldboete veroordeeld wegens namaak van video-spelen, waarbij de rechtbank overwoog: «qu'il s'agit incontestablement d'une oeuvre, se manifestant de manière visuelle, par un certain nombre d'images fixes ou mobiles, sur un fond sonore particulier, que l'on peut rattacher aux oeuvres cinématographiques ou obtenues par un procédé analogue à la cinématographie.»

⁸⁸ GRUR, 1978, 514 (511-517), A. WITTE.

^{89a} Zie 13, blz. 452 (1982);

^{89b} Zie 65, blz. 183 (Ulmer en Kolle).

⁹⁰ RIDA, 1977, nr. 91, 108-113.

⁹¹ Bulletin des arrêts de la Cour de Cassation en matière civile (Bull. civ.), IV, nr. 27, blz. 25, Cass. comm., 24 januari 1972, in zake Kessler c/ Inter automation e.a.

⁹² Expertises, nr. 39, 72-75, Rb. Bobigny, 11 december 1978, Hof Parijs, 13 december 1979 en Kooph. Parijs, 18 november 1980, in zake Boyau c/ Pachot; RIDA, 1983, nr. 115, 148-154, Hof Parijs, 2 november 1982.

⁹³ RIDA, 1983, nr. 116, 219-225, in zake Williams c/ Jeutel; EIPR, 1982, 293-295.

⁹⁴ Tribunal de Grande Instance de Paris, 8 december 1982, nr. P.82.070.0310/9, in zake Atari c/ Valadon, onuitgegeven.

⁸³ GRUR, 1983, 175-177, in zake Visicorp c/ Basis; BB, 1983, 273-274; IIC, 1983, 437-441 (in Engelse vertaling); Interface Age (IA), april 1983, 8.

⁸⁴ CHIP, juli 1983, 182.

⁸⁵ Zie 63 (Axster).

⁸⁶ GRUR, 1978, 207-219, R. ZAHN.

⁸⁷ GRUR, 1982, 142-151, H. HABERSTUMPF.

De rechtsleer aanvaardt het principe van auteursrecht wat «source code» betreft, maar verwierpt die voor «object code», op grond van de beschouwing dat deze op geen enkele wijze de persoonlijkheid van de auteur aan het licht brengt⁹⁵.

Over het Kanaal is men meer voorstander van bescherming van computerprogramma's door het auteursrecht, hoewel de Britse Copyright Act van 1956 niets uitdrukkelijk bepaalt.

De rechtspraak bestaat nog uitsluitend uit voorlopige uitspraken, vergelijkbaar met ons kort geding of onze beslagrechter, waarbij echter één aspect van bijzonder belang is, namelijk de «Anton Piller practice», anders gezegd, «the knock in the middle of the night»⁹⁶. Op 27 oktober 1980 verkreeg Bill Gates, de schepper van o.m. Microsoft Basic, van een rechtbank in Londen een beschikking waarbij aan de verweerders verbod werd opgelegd bepaalde programma's nog verder te verkopen, en werd het de advocaten van de eiser toegestaan bij de verweerders af te stappen voor een huiszoeking en alle voorwerpen of documenten mee te nemen die het bewijs van namaak konden inhouden. Het betrof hier natuurlijk een beschikking op verzoekschrift, en tot zover is dit alles vergelijkbaar met hetgeen bij ons mogelijk is bij wijze van beslag inzake namaak⁹⁷. Er is echter meer: bij dezelfde beschikking werden de verweerders verplicht aan de eisers naam en adres kenbaar te maken van de personen bij wie zij bedoelde programma's hadden aangekocht, én naam en adres van de personen aan wie zij ze reeds hadden verder verkocht. Dat is hetgeen men bedoelt met de «Anton Piller order», een beschikking waarbij iemand verplicht wordt om bewijsmateriaal te zijn laste aan de tegenpartij mee te delen.

Een zelfde beschikking werd op 31 maart 1982⁹⁸ gegeven betreffende het video-spel «Frogger» — het spel waarbij men een kikker over de autosnelweg moet laten springen en moet trachten niet overreden te worden — maar op hoger beroep van de verweerder werd deze beslissing vernietigd bij arrest van 25 mei 1982⁹⁹ op grond dat er ernstige betwisting was over de aanspraken van de eiser en dat er in het Verenigd Koninkrijk nog geen enkele beslissing ten gronde was gevallen over de vraag of het auteursrecht al dan niet van toepassing is.

Een kordater standpunt werd op 2 juli 1982 ingenomen, nogmaals met betrekking tot het spel «Frogger», voor het uitvaardigen van een bevel tot staking, waarbij de rechtbank oordeelde: «I am clearly of opinion that copyright subsists in the assembly code program of the game. The machine code program derived from it by the operation of part of the system of the computer called the assembler is to be regarded, I think, as either a reproduction or an adaptation of the assembly code program»¹⁰⁰.

⁹⁵ Zie 6, nr. 10.

⁹⁶ Zie 41.

⁹⁷ *Fleet Street Reports (FSR)*, 1982, 57-59, in zake Gates c/ Swift e.a.

⁹⁸ *EIPR*, 1982, D-169, in zake Sega c/ Alca, 31 maart 1982. Het is eigenaardig dat bij video-spelen de speler zich vereenzelvigd met de figuur die hij op het scherm laat bewegen...

⁹⁹ *FSR*, 1982, 516-527, in zake Sega c/ Alca, 25 mei 1982; *EIPR*, 1982, D-196-197.

Net het tegenovergestelde werd beslist inzake namaak van de ZX80 computer van Sinclair, waarbij de rechter oordeelde dat informatie opgeslagen in een ROM, read only memory, niet het voorwerp van auteursrecht kon uitmaken, «because he couldn't see it»¹⁰¹.

Verdeeldheid dus en twijfel. Vandaar dat het Whitford Report ertoe kwam een wijziging van de wetgeving voor te stellen, ten einde klaar en duidelijk de bescherming van software in de Auteurswet te doen opnemen¹⁰².

Men kan zich in Engeland wellicht laten inspireren door vonnissen die uitgesproken zijn in landen die tot dezelfde rechtssfeer van het Angelsaksisch recht behoren. Voornamelijk dus de Verenigde Staten van Amerika, maar laten we eerst eens overstappen naar Zuid-Afrika, waar op 19 juni 1981 een markante uitspraak werd verleend door het «Supreme Court»¹⁰³. Het ging om een programma dat door een werknemer was ontwikkeld terwijl hij in dienst was van een firma, waarvan het actief later aan een andere firma was overgedaan. Ik moet hierbij opmerken dat het programma geschreven was in Basic, zodat men slechts met «source code» te maken had. De nieuwe firma commercialiseerde het programma, maar de programmeur, die inmiddels niet in dienst van deze nieuwe firma was getreden, eiste 50 % aan royalties op iedere verkoop van het programma. Het Hof oordeelde dat de programmeur auteursrechten had op het programma, zodat het niet zonder zijn toestemming mocht worden gecommmercialiseerd; anderzijds nam het Hof eveneens aan dat het om een «trade secret» ging van bedoelde firma, zodat de programmeur evenmin gerechtigd was zelf zijn programma op de markt te brengen. Derhalve een pyrrhusoverwinning aan beide zijden...

Wat betreft het probleem van «object code» kan men wellicht te rade gaan bij het Hof van Beroep in Hong Kong, dat op 6 oktober 1982 weigerde een programma in de vorm van «object code» als literair werk aan te merken¹⁰⁴.

Of dan toch beter zich laten inspireren door de rechtspraak in de Verenigde Staten, die niet alleen overvloedig is, maar ook werkelijk doorgedrongen is tot het diepste van de problematiek.

De wetgeving in de Verenigde Staten heeft getracht zich aan te passen aan de steeds verder gaande ontwikkelingen van de technologie.

Artikel 1, sectie 8, van de Grondwet van de Verenigde Staten, daterend van 1789, bepaalt: «The Congress shall have the power to promote the progress of science and useful arts, by securing for limited time to authors and inventors the exclusive right to their respective writings and discoveries»¹⁰⁵.

¹⁰⁰ *FSR*, 1983, 73-75, in zake Sega c/ Richards.

¹⁰¹ Zie 41, blz. 139.

¹⁰² *EIPR*, 1980, 226, R. BRAUBACH; *New Law Journal*, 1983, 236 (235-237), S. HEWITT; *AIPL*, 1978, 482 (480-482).

¹⁰³ *FSR*, 1982, 124-142, in zake Northern Office Micro Computers c/ Rosenstein; *GRUS Int*, 1983, 674-677; *EIPR*, 1982, D-92-94.

¹⁰⁴ *The Modern Law Review*, maart 1983, 233, voetnoot 21, in zake Atari c/ Video Technology.

¹⁰⁵ *Copyright, Intellectual property in the information age*, Ploman & Hamilton, Londen 1980, blz. 16.

Reeds het jaar daarop, in 1790, werd een eerste Copyright Act ingevoerd.

Twee bedenkingen zijn hierbij te maken, namelijk ten eerste dat het hier gaat om federale wetgeving, die rechtstreeks geldend is voor de volledige Verenigde Staten en dus niet in elk van de staten moest worden herhaald, en ten tweede dat het concept van «copyright» in wezen verschillend is van hetgeen wij onder «auteursrechten» verstaan; bij ons ligt de nadruk veeleer op de «morele» rechten van de auteur terwijl in Amerika de aandacht vooral uitgaat naar de financiële, economische aspecten.

De Copyright Act, die ondertussen in 1909 was gewijzigd, bepaalde niets over computerprogramma's, wat wel niet zal verwonderen. Wat misschien wel zal verwonderen is dat de eerste computer reeds in 1835 door Charles Babbage werd ontwikkeld¹⁰⁶, maar het ging toen om een mechanisch toestel en niet een elektronisch zoals wij dat vandaag de dag kennen.

Vanaf 1964 besloot het United States Copyright Office om voortaan ook computerprogramma's te aanvaarden voor registratie. Het is immers zo dat men in de Verenigde Staten een exemplaar van een «werk» moet deponeren om zich op de bescherming van het auteursrecht te kunnen beroepen voor een federale rechtbank¹⁰⁷. Er bestond echter onzekerheid of computerprogramma's wel onder het auteursrecht konden vallen, en er bestond destijds ook nog niets aan jurisprudentie ter zake.

Op 19 oktober 1976 werd de wetgeving op het auteursrecht grondig gewijzigd, maar hierbij werd bewust het vraagstuk van de bescherming van computerprogramma's terzijde gelaten¹⁰⁸. Ondertussen was er een speciale commissie aan het werk die door het Congres was opgericht bij wet van 31 december 1974¹⁰⁹, namelijk de National Commission on New Technological Uses of Copyrighted Works, kortweg CONTU, en die was met haar rapport nog niet klaargekomen.

Nadat de CONTU haar eindrapport van 21 juli 1978¹¹⁰ had ingediend, werd de Copyright Act geamendeerd bij de wet van 12 december 1980¹¹¹ ten einde software uitdrukkelijk onder het auteursrecht op te nemen, en deze wet was de laatste die door president Carter werd afgekondigd vooraleer hij het Witte Huis verliet bij het einde van zijn ambtsperiode¹¹². En deze wetgevende wijziging was wel nodig, want onder de vroegere wetgeving was onzekerheid troef.

Het meest markante vonnis is ongetwijfeld dat van een rechtbank in Chicago, uitgesproken op 26 september 1979,

in de zaak «Data Cash»¹¹³. De feiten zijn zeer eenvoudig: de firma Data Cash had in 1977 een toestel op de markt gebracht dat schak speelde, zoals de naam zelf reeds aanduidt: «Compuchess». Niet J.R. maar J.S. & A. vond er niet beter op dan zo'n toestel te gaan aankopen, de ROM waarin het programma vervat is eruit te halen, deze op grote schaal te laten namaken ergens in Hong Kong, en dan zijn eigen «Chess computer» met dezelfde ROM op de Amerikaanse markt te brengen tegen een lagere prijs. Data Cash stelde een procedure in op grond van een inbreuk op haar auteursrecht met betrekking tot het computerprogramma, en de rechtbank wees deze vordering af op grond van de volgende overwegingen:

Primo, «object code» is geen kopie van de «source code»; een kopie van «source code» zou ook «source code» zijn en geen «object code», en alleszins geen mechanisch toestel¹¹⁴. «The object phase of a computer program is not in a form which one can see and read with the naked eye, but a mechanical tool or machine part»¹¹⁵. Deze opvatting valt terug op het principe dat reeds in 1908 door het Supreme Court werd gehuldigd, namelijk dat een «piano roll», een geperforeerde rol die gebruikt wordt om een mechanische piano te doen spelen, geen kopie is van de muzikale compositie¹¹⁶. Ik meen dat dit argument pertinent is, anders zou men bv. even goed kunnen beweren dat een gebouw een «kopie» is van de plannen die de architect heeft getekend, of dat een kleed een «kopie» is van het patroon dat door een modeontwerper is gemaakt.

Secundo, «object code» is geen medium van communicatie van mens tot mens, en het zijn slechts de menselijke communicatievormen die door het auteursrecht beschermd worden¹¹⁷. Ook dit argument is beslissend, zoals ik reeds eerder heb uiteengezet.

Tegen dit vonnis werd hoger beroep ingesteld, maar het werd bevestigd op 2 september 1980, zonder dat echter de grond van de zaak werd aangeraakt, en wel omdat het hof moest vaststellen dat Data Cash had nagelaten een copyright claim aan te brengen, bestaande uit het symbool c in een cirkel, ©, gevolgd door het jaartal en de firmanaam; hetgeen «de plano» de afwijzing van de vordering tot gevolg had¹¹⁸.

Het belang van de Data Cash beslissing is overduidelijk en voor ons des te meer omdat wij ons in hetzelfde wetgevend vacuüm bevinden als waarin de rechter van Illinois moest beslissen.

Zoals reeds vermeld heeft men in Amerika ondertussen de wetgeving gewijzigd, met als gevolg dat op 12 juli 1982 een rechtbank in Californië besliste dat het auteursrecht voor de «source code» thans wel degelijk ook de «object code» beschermt¹¹⁹.

¹⁰⁶ *Journal of the Patent Office Society (JPOS)*, 1979, 4 (3-43), R. NIMTZ.

¹⁰⁷ *IC*, 1964, 104-105; circulaire R1 USA Copyright Office (november 1982), blz. 7.

¹⁰⁸ Zie 7, § 117 Copyright Law versie 1976; *JPOS*, 1981, 280 (276-287), N. BOORSTYN; *DM*, februari 1981, 49, W. SCHATZ; *On Line*, juli 1982, 53, M. WOLFE.

¹⁰⁹ *Legal Protection of Computer Software*, Perry & Brett, Oxford 1981, blz. 116.

¹¹⁰ *American Bar Association Committee Reports*, 1979, 240 (239-247).

¹¹¹ Zie 7, Public Law nr. 96-517.

¹¹² *Byte*, mei 1981, 130 (128-138), C. KERN.

¹¹³ *United States Patents Quarterly (USPQ)*, nr. 203, 735-744, in zaak Data Cash Systems Inc. c/ JS & A Group Inc.; *EIPR*, 1979, D-265-266; *Annual Survey of American Law*, 1980, 456-457.

¹¹⁴ *EIPR*, 1980, 25 (25-26). R. STERN.

¹¹⁵ Zie 64, blz. 56 (Kitsz).

¹¹⁶ *EIPR*, 1981, 154, B. DIETZ.

¹¹⁷ *Byte*, september 1982, 422 (420-438 en okt. 210-222), R. STERN.

¹¹⁸ *USPQ*, nr. 208, 197-202, in zaak Data Cash c/ JS & A; *EIPR*, 1980, D-325.

¹¹⁹ *EIPR*, 1982, D-230, in zaak GCA c/ Chance.

Drie weken later evenwel bleef een rechtbank in Pennsylvania trouw aan de leer van het Data Cash vonnis, wat het centrale besturingsprogramma betreft toegepast door Apple, en overgenomen door diens rivaal Franklin¹²⁰.

Meer geluk had de firma Tandy, met betrekking tot de Basic interpreter voor haar TRS-80 microcomputer, die was nagemaakt en gebruikt in de PMC microcomputer. De rechtbank in Californië verwierp andermaal uitdrukkelijk de opvattingen van het Data Cash vonnis¹²¹.

Op 24 augustus 1978 had een rechtbank in Texas op andere gronden de bescherming van het auteursrecht geweigerd aan de firma Synercom, namelijk omdat een idee niet beschermd kan worden en het haar voorgelegde computerprogramma niet te onderscheiden was van de onderliggende idee¹²².

Dit is een onderscheid dat men, ook na de nieuwe wet, wel zal moeten blijven maken, aangezien artikel 102, punt b, van de Copyright Act bepaalt: «In no case does copyright protection for an original work of authorship extend to any idea, procedure, process, system, method of operation, concept, principle, or discovery, regardless of the form in which it is described, explained, illustrated, or embodied in such work»¹²³.

Wat de video-spelen betreft is er nagenoeg overeenstemming, en hebben de rechtbanken van meet af aan aangenomen dat het auteursrecht van toepassing is omdat het om audiovisueel werk gaat.

De eerste beslissing hieromtrent viel op 22 mei 1981 voor een rechtbank in New York, betreffende het spel Scramble¹²⁴, welke beslissing in hoger beroep werd bevestigd¹²⁵. Later volgden de beslissingen inzake «Centipedes»¹²⁶, «Asteroids»¹²⁷, waarbij het principe van het auteursrecht werd aanvaard, maar het plagiaat de facto niet bewezen werd geacht, «Pacman», waarbij net zoals in Nederland Atari en Philips tegenover elkaar stonden en, eigenaardig genoeg, net zoals in Nederland Philips ook in eerste instantie gelijk haalde maar in beroep het pleit verloor¹²⁸, en ten slotte «Galaxian»¹²⁹.

Wat «Galaxian» betreft was er eigenlijk reeds vroeger beslist dat dit spel beschermd werd door het auteursrecht, maar niet door een rechtbank, wel door de ITC, de United States International Trade Commission, die op 26 juni 1981 besloot geen spelen meer in de Verenigde Staten te

laten invoeren, die met «Galaxian» enige gelijkenis vertoonden¹³⁰.

Een delicaat punt in al deze zaken, hetgeen vooral in de zaak van Atari tegen Philips te berde is gekomen, is de vraag hoever de gelijkenis tussen twee spelen mag gaan vooraleer men van plagiaat kan spreken. Dit is een pure feitenkwestie, maar des te moeilijker op te lossen omdat men het erover eens is dat de idee, het concept, de regels van een spel, vrij zijn en door iedereen mogen worden gebruikt¹³¹.

Tot daar hetgeen de jurisprudentie ons leert van het land waar de wieg heeft gestaan zowel van de computer zelf als van de computerprogramma's, en dat nog steeds de toon aangeeft wat betreft de ontwikkeling van programma's en ook inzake de mogelijkheden van bescherming.

Het lijkt mij weinig zinvol om thans nog te gaan uitweiden over de standpunten die in de Amerikaanse rechtsleer zijn ontwikkeld, en het mag wellicht volstaan er op te wijzen dat deze voornamelijk gepolariseerd zijn rond de Data Cash beslissing, waarbij men voor-¹³² en tegenstanders heeft¹³³.

Onzekerheid blijft er echter bestaan, hetgeen moge blijken uit de bladzijde-grote advertenties die de firma Atari laat verschijnen telkens wanneer zij een nieuw spel op de markt brengt, bv. bij Berzerk of Star Raiders, waaruit ik citeer: «Berzerk is the latest of Atari's video games to become available. Since it is an Atari game we have exclusive rights to exercise all copyrights and other rights connected with Berzerk», «If you happen to be selling a software product which performs a game similar to Berzerk or any other Atari game, please contact us immediately».¹³⁴ Met andere woorden: wil de dief zo vriendelijk zijn zich aan te melden aan de hoofdingang?

De hoofdingang ligt meestal aan de kant van het verre oosten, en daarom gaan we het hoofdstuk auteursrechten besluiten in Japan.

De rechtsleer beschouwt een programma in «source code» als beschermd door het auteursrecht, en beschouwt de «object code» als een loutere kopie van de «source code»¹³⁵.

Zo deed ook de rechtspraak, onder meer de rechtbank van Yokohama, die op 30 maart 1983¹³⁶ het programma van een video-spel als het werk van een auteur aanmerkte, en oordeelde dat de «object code» een kopie was van het originele programma. De rechtbank van Tokio verbood op 24 mei 1982 het spel «Zigzag» als namaak van «Digdug»¹³⁷, op grond van de overweging dat «Digdug» een audiovisueel werk is, en beschouwde op 6 december 1982

¹²⁰ *EIPR*, 1982, D-230-231, in zake Apple Computer Inc. c/ Franklin Computer Corp.; *IA*, november 1982, 8.

¹²¹ *USPQ*, nr. 214, 178-185, in zake Tandy Corporation c/ Personal Micro Computers Inc.; *EIPR*, 1981, D-258.

¹²² *EIPR*, 1979, 116, in zake Synercom Technology c/ University Computing Company and Engineering Dynamics.

¹²³ Zie 7.

¹²⁴ *EIPR*, 1981, D-173, in zake Stern c/ Kaufman.

¹²⁵ *EIPR*, 1982, D-155-156; *IA*, mei 1982, 16.

¹²⁶ *Copyright Law Reports*, 1981, 25.328, in zake Atari c/ Armenia, 3 november 1981.

¹²⁷ *EIPR*, 1982, D-71, in zake Atari c/ Amusement World, 27 november 1981.

¹²⁸ *EIPR*, 1982, D-154-155, in zake Atari c/ Philips, 2 maart 1982.

¹²⁹ *EIPR*, 1982, D-252, in zake Midway c/ Arctic, 10 maart 1982.

¹³⁰ *EIPR*, 1981, 301-304, R. STERN; *EIPR*, 1981, D-193.

¹³¹ *JPOS*, 1982, 347 (335-351), E. KRAMSKY.

¹³² De Data Cash beslissing wordt goedgekeurd door Richard Stern in verschillende publikaties: zie 130, blz. 303, zie 117, blz. 430; Bernard Dietz: zie 116, blz. 155; Dennis Kitsz: zie 64 blz. 62-63; *EIPR*, 1980, 355, L. MELVILLE.

¹³³ *Anders: DM*, september 1982, 230-5, G. DUNNE.

¹³⁴ *Personal Computer World*, december 1982, 70 en 178.

¹³⁵ Zie 54, blz. 132.

¹³⁶ *EIPR*, 1983, D-138, in zake Taito c/ Makoto.

¹³⁷ *Patents & Licensing (PL)*, juni 1982, 13-17, in zake Namco c/ Jackson en Soto Denshikogyo; *EIPR*, 1983, D-46.

de «object code» van «Space Invader Part II» als een «werk» in de zin van het auteursrecht¹³⁸.

3. Merkenrecht

In sommige gevallen zal men ook een beroep kunnen doen op het merkenrecht. Voorwaarde is natuurlijk dat het merk gedeponeerd is, en bij ons moet dat gebeuren overeenkomstig de eenvormige Beneluxwet op de warenmerken¹³⁹. Het is nochtans duidelijk dat dit slechts in een zeer beperkt aantal gevallen mogelijk zal zijn, namelijk wanneer het nagemaakte produkt op de markt wordt gebracht onder dezelfde naam als het oorspronkelijke, of wanneer zonder toestemming van het warenmerk gebruik wordt gemaakt voor een nieuw produkt.

Zo heeft de firma Tandy ter gelegenheid van een micro-computer-show in Boston gerechtelijk verbod doen opleggen aan verschillende exposanten die zonder haar toestemming op hun produkten het merk «TRS-80» hadden vermeld¹⁴⁰.

Zo kon in Australië de firma Atari de «parallele» invoer van haar produkten verhinderen, op grond van de overweging dat hierbij zonder haar toestemming van haar merk gebruik werd gemaakt¹⁴¹.

Zo beval de rechtbank te München in het geval Visicalc, dat ik reeds besproken heb, de doorhaling van het merk dat de namaker had gedeponeerd bij het Duitse Patentamt, iets wat eigenlijk deel uitmaakte van de namaak van de software¹⁴².

4. Oneerlijke concurrentie

Kan men eventueel steun vinden in de wetgeving op de oneerlijke concurrentie? Ongetwijfeld. In Amerika¹⁴³ en in Japan¹⁴⁴ bv. is het algemeen gangbaar dat men zijn vordering ook baseert op «unfair competition». Deze materie is echter in Amerika geregeld door de «state law», hetgeen dus van staat tot staat verschillend kan zijn¹⁴⁵, en het is nuttig om bij deze gelegenheid ook op te merken dat in Amerika vergelijkende reclame wel geoorloofd is, zodat men vaak advertenties ontmoet waarin de software van concurrenten met naam en toenaam wordt genoemd, met de prijs erbij, de gaven en vooral de gebreken, zonder dat men daartegen iets kan beginnen.

Bij ons is vergelijkende reclame niet geoorloofd, met toepassing van artikel 20 van de wet van 14 juli 1971 op de handelspraktijken¹⁴⁶, zodat een vordering tot staking bij de voorzitter van de rechtbank van koophandel zou kunnen worden ingesteld.

Wat echter indien de parasitaire concurrentie hierin zou bestaan dat iemand een deel of de totaliteit van een programma heeft overgenomen en op de markt brengt?

Artikel 56 van de wet van 14 juli 1971 bepaalt dat de vordering tot staking niet toegelaten wordt in de gevallen van namaking die onder toepassing vallen van de wetten betreffende de uitvindingsoctrooien, de fabrieks- of handelsmerken, de nijverheidstekeningen of -modellen en de auteursrechten¹⁴⁷. Ergo, daar algemeen wordt beweerd dat software door de auteursrechten wordt beschermd — niet altijd zoals ik reeds uiteenzette — zal de vordering tot staking worden afgewezen. Of hoe men door een onvolmaakte wetgeving gemakkelijk tussen twee stoelen terecht komt.

Toch schijnt men aan te nemen dat de uitsluiting van artikel 56 slechts van toepassing is voor de houder zelf van het intellectueel recht, en dat de vordering tot staking wel zou kunnen worden ingesteld door de handelaars die produkten verkopen waarmee de nagemaakte produkten in concurrentie komen¹⁴⁸.

5. Contracten

Nu octrooien voor computerprogramma's slechts uitzonderlijk kunnen worden toegekend of geldig zijn, nu het auteursrecht geen of toch een zeer onzekere bescherming verleent, nu het merkenrecht slechts in een zeer beperkt aantal gevallen zal kunnen worden ingeroepen, en nu een vordering tot staking geen kans maakt, ligt het voor de hand dat men naar middelen gezocht heeft om computerprogramma's op een andere manier te beschermen.

Een voor de hand liggend middel is software zo goedkoop te maken dat fotokopiëren van het handboek duurder uitvalt dan de aankoop van het originele softwarepakket, zodat het de moeite niet loont¹⁴⁹. Dat lijkt mij echter «wishfull thinking» en buiten de realiteit.

Het beschermingsmiddel bij uitstek, wanneer men wenst te vermijden dat een computerprogramma in verkeerde handen terecht komt, is natuurlijk het geheim te houden¹⁵⁰. Dat is echter niet altijd mogelijk, en met name niet voor «massaproducten»; ik denk hier vooral aan tekstverwerkingsprogramma's, boekhoudprogramma's, operating systemen, compilers en interpreters.

Principieel kan men stellen dat, wanneer een produkt eenmaal op de markt is, iedereen vrij is om het te «reverse

¹³⁸ PL, februari 1983, 16-17, in zake Taito c/ K.K. Ing.; *EIPR*, 1983, D-46-47.

¹³⁹ Wet van 30 juni 1969 houdende goedkeuring van het Benelux-Verdrag inzake de warenmerken (BS, 14 oktober 1969).

¹⁴⁰ *Byte*, maart 1980, 112.

¹⁴¹ *EIPR*, 1981, D-100, in zake Atari c/ Dick Smith, Supreme Court of Victoria, 26 november 1980.

¹⁴² Zie 83.

¹⁴³ *IA*, augustus 1982, 8, in zake Apple Computer Inc. c/ Franklin Computer Corp.; *IA*, januari 1983, 8, in zake Atari c/ Commodore Business Machines.

¹⁴⁴ *EIPR*, 1981, D-61, rechtbank Osaka, 18 december 1979, in zake Namco Inc. c/ Nishi Nihon; *EIPR*, 1983, D-73, rechtbank Tokio, 27 september 1982, in zake Taito c/ Uko.

¹⁴⁵ Zie 106, blz. 20.

¹⁴⁶ BS, 30 juli 1971.

¹⁴⁷ *TPR*, 1979, 550 (493-557), P. DE VROEDE: de ratio legis zou zijn: «Wie de bescherming van een intellectueel eigendomsrecht inroept kan zich per definitie steunen op de algemene zorgvuldigheidsnorm doch moet steun zoeken in de specifieke bepalingen van het eigendomsrecht.»

¹⁴⁸ Voorz. Kh. Brussel, 21 april 1982, A.R. 9284/81, inzake Cibes c/ Rouffet, onuitgegeven.

¹⁴⁹ *Chip*, mei 1983, 175.

¹⁵⁰ *IC*, 1979, 122 (115-131), R. BRAUBACH.

engineer»-en, en dat het fabrieksgeheim niet meer bestaat wanneer er geen geheimhouding meer is¹⁵¹. Vandaar dat men heil gaat zoeken in contractuele bescherming, en dat er bij verkoop van software een overeenkomst wordt gesloten, waarbij de koper zich verbindt om het programma niet aan derden mee te delen. De aankoop van software wordt zelfs meestal teruggebracht tot het verwerven van een licentie, waarvan dan onvermijdelijk een «non-disclosure agreement» deel uitmaakt¹⁵². In feite gaat het dan zelfs om geen aankoop meer, maar slechts om het verwerven van het recht het computerprogramma te gebruiken¹⁵³.

Er is echter meer: aangezien men geen gelegenheid heeft om over de termen van de overeenkomst te discussiëren¹⁵⁴, gaat het om een toetredingscontract, dat men geacht wordt stilzwijgend aanvaard te hebben, zoals de factuurvoorwaarden van onze handelaars.

De geldigheid van dergelijke bedingen is uiteraard wel voor discussie vatbaar, des te meer omdat men over 't algemeen er vooraf geen kennis van heeft. De meeste software, althans voor de home- en personal computers, wordt immers via postorder verkocht én tevoren betaald¹⁵⁵. Er zijn echter verschillende varianten. Er zijn softwarehuizen die de diskette met het programma in een verzegelde omslag leveren, met daarop de vermelding: «Lees eerst de licentie-overeenkomst, en indien U hiermee niet akkoord gaat, stuur dan alles maar terug.» Er zijn er die bij bestelling eerst enkel de handleiding opsturen samen met een licentie-overeenkomst, die ondertekend moet worden teruggestuurd alvorens men de diskette met het programma krijgt. Minstens wordt gevraagd een registratiekaart op te sturen en de producenten houden zich eraan — en terecht, vind ik — om enkel technische uitleg en bijstand te verlenen aan geregistreerde gebruikers¹⁵⁶. Er is zelfs een firma die haar software op de markt brengt met een licentie om tot vijf «legale» kopieën te maken van diskette en documentatie, voor elke penny die men toevoegt aan de basisprijs van 24 dollar en 95 cent¹⁵⁷. Dus iedereen betaalt 25 dollar en de vrienden kunnen met gerust geweten mee genieten van een programma dat zij anders toch cadeau krijgen. Want dat er lustig gekopieerd wordt weet iedereen die in het vak zit. «There isn't a person in the world who won't give a copy to his brother», zegt John Harding¹⁵⁸, en hij kan het weten.

Het probleem is dat daar zo weinig tegen te beginnen is. Zelfs al is de licentieovereenkomst het resultaat van een ongelijke machtsverhouding, waarbij de softwareproducent bedingt hetgeen hij maar wil¹⁵⁹ — er zijn zelfs producenten die royalties bedingen op de programma's die de gebruiker zelf zal ontwikkelen met behulp van hun compilerprogram-

ma¹⁶⁰ — dan nog blijft het een feit dat overeenkomsten slechts tussen de partijen zelf uitwerking hebben en aan derden niet kunnen worden tegengeworpen¹⁶¹.

Tenzij men zou aannemen dat de derde wist dat er een geheimhoudingscontract bestond en doelbewust meewerkte aan andermans contractbreuk. Zou men in zo'n geval de leer kunnen inroepen van het cassatiearrest van 21 april 1978¹⁶²? Ik meen van niet, want ter zake is het opzet afwezig dat vereist wordt voor de derde-medeplichtigheid¹⁶³. De normale situatie is immers ofwel dat iemand volledig te goeder trouw een programma koopt, waarvan later blijkt dat de verkoper het heeft nagemaakt; ofwel dat iemand van een vriend een programma gratis krijgt, waarbij het opzet van de vriend erin bestaat zelf het programma te kunnen gebruiken, en niet om een einde te maken aan de verplichtingen van Mijnheer Gevers¹⁶⁴.

6. Technische middelen

Waarom dan niet met technische middelen het programma beschermen tegen ongeoorloofd kopiëren? De computer biedt mogelijkheden bij de vleet om een of andere vorm van bescherming in te bouwen.

Er bestaat allereerst de mogelijkheid om via de hardware een programma onbruikbaar te maken voor piraten. Zo ligt het voor de hand dat, wanneer het programma geleverd wordt in de vorm van een ROM, het moeilijker te kopiëren zal zijn dan een diskette¹⁶⁵.

Een andere methode, die bv. werd aangewend voor het Copyart tekstverwerkingsprogramma, is een soort «sleutel» die op het toestel moet worden aangebracht om met het programma te kunnen werken¹⁶⁶. Dit biedt het voordeel dat de disketten vrij kunnen worden gekopieerd door de gebruiker die over de sleutel beschikt, terwijl anderen met deze disketten niets kunnen aanvangen daar zij niet over de «sleutel» beschikken. De sleutel zelf is zeer gecompliceerd en dus ook zeer moeilijk na te maken.

Meestal evenwel wordt software ook met software beschermd, en de vindingsrijkheid daarin kent nauwelijks grenzen. Een veel gebruikt systeem, vooral op de mainframes, de grote computers, is dat het programma het serienummer van de computer gaat lezen, en tot zelf-destructie overgaat wanneer dit serienummer niet overeenstemt met dat wat bij de software-aankoop is opgegeven¹⁶⁷. Een voorstel om deze methode ook te gaan toepassen bij Apple computers, werd door Apple evenwel geweigerd¹⁶⁸. Natuurlijk,

¹⁶⁰ Zie 152.

¹⁶¹ *O1 Informatique Hebdo*, nr. 713, 6 september 1982, Ph. PETERS; *IC*, 1976, 141 (137-152), M. DE BRABANTER en R. VANDEPERRE; zie 117, blz. 438.

¹⁶² *R.W.*, 1978-79, 1961, Cass., 21 april 1978.

¹⁶³ *R.W.*, 1978-79, 1948, SWENNEN.

¹⁶⁴ Hiermede bedoel ik niet de vennoot van dhr. Debetencourt.

¹⁶⁵ Hoewel toch steeds nog mogelijk; *Chip*, oktober 1981, 133.

¹⁶⁶ *80µ*, november 1982, 472; *Byte*, mei 1981, 10 (6-10), C. MORGAN; *Data News*, 20 september 1983, blz. 4.

¹⁶⁷ *Byte*, september 1981, 18-20, J. KIBLER; *DM*, juli 1982, 14, in zake ASI Inquiry IMS.

¹⁶⁸ *Desktop Computing*, april 1982, 20.

¹⁵¹ *EIPR*, 1981, 339, R. STERN; zie ook 60.

¹⁵² Handleiding Microsoft Bascom, blz. 5-6.

¹⁵³ *GRUR*, 1976, 333 (331-337), H. LUTZ; zie 65, blz. 186 (Ulmer en Kolle).

¹⁵⁴ *Byte*, november 1982, 415 (394-415), J. POURNELLE.

¹⁵⁵ *EIPR*, 1983, 144 (142-147), A. STAINES.

¹⁵⁶ Handleiding Super Utility Plus 3.0, blz. 2-3; handleiding Newscript (Prosoft), blz. iii.

¹⁵⁷ *The Alternate Source (TAS)*, 1980, 6/14, Trakcess».

¹⁵⁸ *80US*, februari 1983, 111 (110-111).

¹⁵⁹ Zie 19, blz. 15; zie 20, blz. 164.

Apple verkoopt praktisch uitsluitend hardware, en voor de hardwarefabrikanten is de software piraterij juist een verkoopargument in plaats van een plaag¹⁶⁹!

De firma Tandy daarentegen, die voor haar computers wel veel software zelf op de markt brengt, had voor haar Scripsit tekstverwerkingsprogramma een bescherming ingebouwd, die hierin bestond dat van de originele diskette slechts twee kopieën konden worden gemaakt, die zelf niet meer verder konden worden gekopieerd. Tandy is daar echter moeten van terugkomen, omdat deze bescherming vooral de «brave» gebruikers trof, terwijl de piraten de beschermende code vlug ontcijferden en buiten werking stelden¹⁷⁰.

Men moet de type software piraat overigens niet zien als de gewiekste zakenman die vlug even met iemand anders programma geld gaat verdienen — zo zijn er, maar dat is een kleine minderheid —, het merendeel der piraten zijn gewoon hobbyisten¹⁷¹, die het als een sport beschouwen zoveel mogelijk programma's te verzamelen, en liefst, als het even kan, een «beschermd» programma buit maken om de protectie buitenspel te zetten.

Om deze praktijken tegen te gaan kan men bv. bij het formatteren van een diskette een «slechte» sector aanbrennen, zodat het operating system weigert deze diskette te kopiëren¹⁷². Een eerder komisch verhaal op dit vlak is dat van het programma «Super Utility Plus». Dit is een zeer krachtig programma dat het onder meer mogelijk maakt gegevens te recupereren van beschadigde disketten, disketten die bv. gedeeltelijk uitgewist zijn doordat zij een wijle in een magnetisch veld vertoefd hebben — de telefoon kan op dat vlak soms zeer gevaarlijk zijn, of ook papierklemmetjes — of disketten die fysisch beschadigd zijn geraakt — een omgevallen kop koffie kan bv. een drama veroorzaken... Welnu, dit programma bevat ook routines die het mogelijk maken «beschermd» disketten te kopiëren. Zelf kon het echter niet gekopieerd worden, omdat het op een «beschermd» diskette werd geleverd, en het weigerde zichzelf te kopiëren. Het baart dan ook geen verwondering dat dit een ware rage op gang heeft gebracht om Super Utility toch te kunnen kopiëren, en men is daar aardig in geslaagd¹⁷³. Hetgeen de firma Powersoft ertoe noopte na versie 1.0 al vlug een versie 1.2 op de markt te brengen, met een nieuw protectieschema, dat al even vlug werd ontcijferd¹⁷⁴. We zijn nu aan versie 3.1a, en ook hiervan zijn er reeds kopieën in omloop...

Een ander middel dat aangewend wordt om programma's te beschermen, is het inbouwen van een soort «tijdbom», die de gebruiker van het programma verplicht van tijd tot tijd met de softwareleverancier contact op te nemen. Een dergelijk geval deed zich voor in Duitsland, waarbij een gebruiker meer dan 200.000 mark had betaald voor een vijfjarige licentie. Het programma sloeg op zeker

ogenblik «tilt» en gaf enkel nog de boodschap: «Deze panne is opzettelijk; gelieve U met de producent in verbinding te stellen indien U een geautoriseerd gebruiker van het programma bent.» Het betrokken bedrijf nam dit niet en dagvaardde tot ontbinding van de licentieovereenkomst met schadevergoeding. De rechtbank in Düsseldorf oordeelde dat een dergelijke bescherming, waarover in het contract met geen woord was gerept, geoorloofd was, omdat er in de overeenkomst een geheimhoudingsverplichting was opgenomen en de producent alle nuttige maatregelen mocht nemen, ook van technische aard, om deze verplichting te doen respecteren¹⁷⁵.

Deze redenering gaat echter niet op in alle gevallen; zeker in het geval van software die op grote schaal verspreid wordt, komt het mij voor dat het enerzijds het recht is van de producent om zijn programma met technische middelen te beschermen, maar dat anderzijds de gebruiker geen «kat in een zak» moet kopen en vooraf moet weten of er al dan niet een vorm van technische bescherming aanwezig is.

Indien er bescherming is zou dit in de advertenties vermeld moeten worden¹⁷⁶, terwijl nu veeleer het omgekeerde het geval is, namelijk dat bepaalde softwarefirma's fier adverteren: «All media is unprotected»¹⁷⁷.

Geconfronteerd met deze problematiek gaan sommigen nog verder en stellen de «source code» van hun programma's ter beschikking van het publiek, tegen betaling uiteraard. Zo deed Larry Ashmun voor zijn bekend programma «Alien defense»¹⁷⁸; zo deed Bruce Hansen voor zijn programma «Tasmon»¹⁷⁹; zo deed ten slotte ook Powersoft voor Super Utility Plus; op het ogenblik dat versie 3 werd aangekondigd, maakte de auteur de «source code» beschikbaar van versie 2, met alle mogelijke uitleg en met een licentie om alle erin begrepen routines in eigen programma's te gebruiken; dit nochtans voor een prijs van 500 dollar, wat zes maal hoger is dan de prijs van het programma als «object code»¹⁸⁰.

Ik vind dit een verstandige manier van handelen; de «source code» valt zonder enige twijfel onder de bescherming van het auteursrecht; ze is wel een vorm van communicatie van de ene programmeur tot een andere en draagt aldus bij tot het verhogen van de stand der wetenschap. En dat is precies de reden waarom het zinvol is aan software een wettelijke bescherming te verlenen; anders verdient zij deze niet, zoals ook een «uitvinding» die niet nieuw is of die voor de hand ligt, van iedere bescherming verstoken moet blijven.

7. De lege ferenda

Indien men het er over eens is dat er voor software een vorm van wettelijke bescherming moet zijn, ligt de vraag voor de hand hoe deze het best geregeld kan worden.

¹⁶⁹ Zie 155. Anne Staines meent zelfs dat iedere wettelijke bescherming uit den boze is, omdat precies de afwezigheid van bescherming de markt van hardware en software stimuleert.

¹⁷⁰ *De Standaard*, 29-30 januari 1983.

¹⁷¹ Zie 155, blz. 143 over «seeping».

¹⁷² *TAS*, 1980, 6/46.

¹⁷³ *TAS*, 1981, Vol. II, nr. 2, 48-49.

¹⁷⁴ *TAS*, 1981, Vol. II, nr. 3, 14-15.

¹⁷⁵ *NJW*, 1981, 2684-2685.

¹⁷⁶ *80μ*, februari 1983, 10-16; *TAS*, 1981, issue 11, blz. 2.

¹⁷⁷ *80μ*, december 1982, 313; *Softside*, Vol. 5, nr. 10, blz. 41.

¹⁷⁸ *80μ*, special issue 1983, 205.

¹⁷⁹ Handleiding *Tasmon*, blz. 21.

¹⁸⁰ *80μ*, februari 1983, blz. 263.

In het verleden hebben verschillende auteurs en organisaties voorstellen gedaan voor een nieuwe, speciale vorm van bescherming voor software.

Sommigen achten dat overbodig, omdat naar hun oordeel de wetgeving op het auteursrecht voldoende bescherming zou bieden¹⁸¹. Helaas, zo leren de ketters, maar zij dolen! Zoals reeds uiteengezet, biedt het auteursrecht niet altijd uitkomst, en daarenboven is de bescherming die het verleent verre van adequaat. Derhalve sluit ik mij aan bij Pierre Buch¹⁸², Vandeperre¹⁸³, Debetencourt¹⁸⁴ en Thunis¹⁸⁵ om te pleiten voor een wetgevende vernieuwing, liefst op internationaal vlak.

Men heeft ooit het voorstel gedaan om voor software een organisatie in het leven te roepen in de zin van SABAM (ASCAP of BMI), wat zou inhouden dat deze organisatie bij ieder computergebruiker zou mogen nagaan welke software hij gebruikt en hierop de auteursrechten zou innen¹⁸⁶. In feite is dit het consequent doortrekken van de lijn «auteursrechten» op het domein van de software. Dit voorstel kan echter niet ernstig in overweging genomen worden, omdat het een onduldbare inbreuk op de privacy zou inhouden¹⁸⁷, en een ware heksenjacht zou ontketen.

Een eerste reëel voorstel werd reeds in 1965 naar voren gebracht door Öhlschlegel¹⁸⁸, die voorstander was van de oprichting van een internationale registratie- en depotorganisatie, waarbij de programma's zouden moeten worden ingediend in machine-uitvoerbare vorm samen met een beschrijving. Deze organisatie zou tevens als agentschap optreden voor het verlenen van licenties.

Een gelijkaardig voorstel werd gedaan door Senhenn¹⁸⁹ in Groot-Brittannië in het jaar 1968.

In 1970 deed de Amerikaan Galbi¹⁹⁰ een voorstel waarbij een programma samen met de documentatie en een beschrijving van het concept zou dienen te worden neergelegd bij een nationaal bureau, dat dan de conceptbeschrijving publiek zou maken. Deze conceptbeschrijving zou in het openbaar domein vallen en zou het een geoefend programmeur mogelijk moeten maken om op basis van dit concept zelf een programma te schrijven dat dezelfde functies kan vervullen als het gedeponeerde programma. Het programma zelf zou echter gedurende tien jaar beschermd zijn tegen kopiëren of gebruik zonder toestemming van de maker ervan.

Een voorstel van Kirby ging nog verder, en hield in dat aan het einde van de beschermingstermijn van tien jaar het complete programmamateriaal zou worden gepubliceerd¹⁹¹. In dit systeem zou echter de bescherming zich ook uitstrek-

ken tot het concept van het programma, met andere woorden, tot het algoritme. Dit is een benadering die veel dicht bij het octrooisysteem ligt dan bij het auteursrecht.

Een voorstel dat meer aanhaakt bij het auteursrecht, kwam in 1973 van het Japanse Ministerie van Internationale Handel en Industrie, kortweg MITI¹⁹². Ook dit voorziet in neerlegging van het programma bij een nationaal bureau en waarborgt een beschermingsduur van tien jaar. Het concept van het programma wordt hierbij echter niet beschermd.

Evenmin trouwens bij het voorstel van de WIPO¹⁹³. Hierbij werd door deze internationale organisatie een modelwet voorgesteld, met aanbeveling voor haar leden om zo nodig hun wetgeving daaraan aan te passen, en artikel 4 bepaalt letterlijk: «Les droits conférés par la présente loi ne s'étendent pas aux notions sur lesquelles le logiciel est fondé.» De voorgestelde beschermingsduur is twintig jaar, en de beslissing of er in een depot van programma's zal worden voorzien wordt aan de «wijsheid» van de lid-staten overgelaten¹⁹⁴.

Wat komt er nu van al die voorstellen terecht in de praktijk, kan men zich afvragen. Als er één voorstel kans maakt om ooit positief recht te worden, dan zou men op het eerste gezicht denken dat dit het WIPO-voorstel zal zijn. Het gaat uit van een internationale organisatie die zich speciaal met de problemen van intellectuele eigendom bezighoudt. Evenwel, het WIPO-voorstel ligt in de rechtssfeer van het auteursrecht, wat op zichzelf geen gebrek is, maar het risico inhoudt dat elk land zich op het standpunt zal stellen dat zijn wetgeving op het auteursrecht voldoet aan de criteria gesteld door de WIPO, zodat men op wetgevend vlak niets zal doen, en er dus ook niets zal veranderen. In feite is immers het WIPO-voorstel slechts een soort grootste gemeene deler van wat in de verschillende opvattingen aan de Auteurswet zou moeten worden toegevoegd om ze op software van toepassing te doen zijn. Het gaat volledig voorbij aan de eigen aard van software, aan de specifieke bescherming die software nodig heeft, en het is dan ook niet geschikt om de gestelde problemen op te lossen.

Men moet zich immers eerst goed realiseren wat de problemen zijn en wat men precies wil beschermen. Een programma is geen uitvinding; het is echter evenmin literatuur.

De ratio legis voor de bescherming van software ligt hierin dat men de vooruitgang wil stimuleren in het gebruik van de computer, dat men nutteloze dubbele inspanningen om hetzelfde probleem op te lossen wil vermijden, dat men de stand der menselijke kennis zoveel mogelijk wil vergroten, en dat men een vergoeding wil toekennen aan degene die een bijdrage levert tot het vergroten van die stand der kennis¹⁹⁵.

Het probleem bestaat evenwel hierin dat zij die programma's produceren en op de markt brengen, wel de vruchten willen plukken van hun inspanningen, maar er niet toe bereid blijken te zijn de resultaten van hun werk te laten bij-

¹⁸¹ *Rapports belges au XIe Congrès de l'Académie internationale de droit comparé*, F. GOTZEN, Kluwer en Bruylant, 1982, blz. 506; *RIDA*, 1982, nr. 113, 133 (70-133), P. GYERTYANFY.

¹⁸² Zie 20, blz. 182.

¹⁸³ *IC*, 1979, 270 (267-271), R. VANDEPERRE.

¹⁸⁴ Zie 19, blz. 1 en 18.

¹⁸⁵ Zie 49, blz. 158.

¹⁸⁶ *Byte*, april 1979, blz. 207.

¹⁸⁷ Zie 155.

¹⁸⁸ *GRUR*, 1965, 465-468, H. ÖHLSCHLEGEL.

¹⁸⁹ *IIC*, 1976, 306 (301-331), M. KINDERMANN.

¹⁹⁰ Zie 150, blz. 128.

¹⁹¹ *IIC*, 1974, 169-179, P. KIRBY.

¹⁹² Zie 189, blz. 312.

¹⁹³ Zie 5, blz. 277-278.

¹⁹⁴ Zie 5, blz. 274, nr. 9.

¹⁹⁵ Zie 49, blz. 128.

dragen tot het verhogen van de stand der algemene kennis. Dát is het probleem van de «object code»: het programma wordt enkel als «object code» op de markt gebracht, terwijl de kennis die erin verwerkt zit, en die zou kunnen worden meegedeeld door de «source code», angstvallig geheim wordt gehouden¹⁹⁶.

Het is duidelijk dat een goede software-wet erin moet slagen twee tegenstrijdige belangen te verzoenen:

— dat van de software-producent die niet graag zijn «source code» aan de openbaarheid prijsgeeft;

— dat van de maatschappij die er alle belang bij heeft dat deze «source code» wél ter beschikking wordt gesteld.

In de «source code» vindt men immers het algoritme¹⁹⁷ terug, de ideeën van de programmeur, waarmee hij een gesteld probleem heeft opgelost, en dat derhalve ook voor anderen van belang kan zijn, terwijl dit algoritme in de «object code» niet of praktisch niet te achterhalen is. Dus moet een adequate software-wet ervoor zorgen dat de algoritmen publiek gemaakt worden, maar ook beschermd worden¹⁹⁸. Bescherming dus van ideeën en niet enkel van de vorm, zodat men tot een benadering komt die wel heel ver van de auteursrechtelijke principes af ligt, maar dicht bij die van de octrooibescherming.

In de praktijk moet men derhalve besluiten tot een systeem dat ik in grove lijnen zou schetsen als volgt:

Wanneer de producenten van computerprogramma's wettelijke bescherming wensen, zouden zij verplicht zijn een exemplaar van hun programma en documentatie te deponeren, bv. bij de Dienst voor Handels- en Nijverheidseigendom. Wanneer het programma enkel als «object code» op de markt wordt gebracht, zouden zij bij dezelfde dienst ook de «source code» van het programma moeten deponeren¹⁹⁹.

Dit depot, dat terzelfder tijd een registratie uitmaakt, biedt uiteraard het voordeel van bewijskracht wanneer men later een vordering wegens namaak dient in te stellen.

Aangezien het ook om bescherming van ideeën gaat, moet er wel enige vorm van onderzoek naar nieuwigheid geschieden, daar men anders een algoritme zou kunnen laten beschermen dat reeds lang tot het publiek domein behoort.

Het gebrek aan nieuwigheid zou nochtans de registratie niet in de weg staan; enkel de draagwijdte van de bescherming zou verschillend zijn. Indien het programma geen nieuw algoritme omvat, zou de bescherming zich enkel uitstrekken tot de code zelf, tot de vorm als het ware, vergelijkbaar met een bescherming in het kader van auteursrechten.

Indien echter het programma wel degelijk een nieuw algoritme zou omvatten, dan kan dit bij het deponeren vermeld worden en op zijn werkelijkheid onderzocht worden. In dit geval zou de bescherming zich ook uitstrekken tot de inhoud, vergelijkbaar met een octrooi.

Anderzijds, daar het om een verplicht depot zou gaan, moet men ertoe besluiten dat, wanneer een programma niet

is gedeponeerd, het van elke vorm van bescherming verstoken zal blijven, en derhalve in het publiek domein zal vallen.

Daarom zou op ieder programma dat gecommmercialiseerd wordt en zoals voorzien gedeponeerd is, een vermelding moeten worden aangebracht van het jaartal en het nummer van het depot. Bij gebrek aan een dergelijke vermelding zou het programma «vogelvrij» zijn en door iedereen gekopieerd mogen worden, daar het in het openbaar domein valt.

Ook zou het niet opgaan dat enige andere wetgeving, zoals auteursrechten, handelspraktijken en dergelijke, bescherming zouden verlenen wanneer aan de vereisten van de software-wet niet is voldaan. Ofwel is er de bescherming van de software-wet, ofwel helemaal geen; dat is duidelijk en zo weet iedereen waaraan zich te houden²⁰⁰.

De programma's die gedeponeerd zijn, zouden na verloop van bepaalde tijd publiek gemaakt moeten worden, in hun «source code», wel te verstaan, door de overheidsinstelling waarbij zij gedeponeerd zijn. Natuurlijk niet dadelijk na het depot, zoals dit met octrooien het geval is, maar wel bij het verstrijken van de beschermingstermijn.

Aangezien de bescherming ook verleend wordt voor het algoritme, en een monopolie voor ideeën toch wel erg beperkt moet blijven, komt het mij voor dat de beschermingsduur niet langer dan vijf of maximaal tien jaar zou mogen belopen. Na verloop van die termijn zou het programma in het publiek domein terechtkomen en dus ook gepubliceerd worden.

Aangezien echter het verlenen van een exclusiviteit op een bepaalde idee tot het resultaat zou kunnen leiden dat, bij onwil van de houder van het monopolie, de stand der programmeertechniek zou kunnen worden vertraagd in plaats van bevorderd, zou er reden zijn om een systeem van dwanglicenties in te voeren²⁰¹. Een dergelijke dwanglicentie zou kunnen worden verleend, tegen een billijke vergoeding, te bepalen door de rechtbank of door een comité van experts dat aan de Dienst Handels- en Nijverheidseigendom verbonden zou zijn, en zou derhalve, nog tijdens de beschermingsperiode, aan elke belanghebbende de mogelijkheid geven van het algoritme gebruik te maken voor eigen commerciële of industriële toepassingen, mits hiervoor een redelijk bedrag betaald wordt; dit zou dan mededeling inhouden niet van de «source code», maar slechts van het algoritme, zoals dit na onderzoek bij het depot is geanalyseerd.

Wat is dan namaak? Namaak zou bestaan uit het gebruik maken van het programma of het algoritme, door een derde, in welke vorm ook, zonder toelating van de producent, of zonder dat men een dwanglicentie heeft. Zodra bewezen zou worden dat een programma, zelfs in de vorm van «object code», hetzij een kopie is van een gedeponeerd programma, hetzij ervan afgeleid is, hetzij van een beschermd algoritme gebruik maakt, is er namaak.

Nu moet men zich wel realiseren dat, in het geval van algoritmen, de mogelijkheid bestaat dat verschillende personen, met dezelfde probleemstelling geconfronteerd, tot

¹⁹⁶ GRUR, 1983, 302.

¹⁹⁷ Zie 49, blz. 123 voor een goede definitie van «algoritme».

¹⁹⁸ Zie 8, blz. 469, voetnoot 10; *Juridische preventie bij computercontracten*, Die Keure, Brugge, 1983. H. GEVAERT, blz. 113.

¹⁹⁹ Zie 118, oktober, blz. 218.

²⁰⁰ Zie 49, blz. 162.

²⁰¹ *EIPR*, 1981, 11 (6-12), M. KINDERMANN; zie 61, blz. 17.

dezelfde methode van oplossing komen en dus onafhankelijk van elkaar hetzelfde algoritme vinden. Zelfs in dat geval zou er namaak zijn, zoals dit ook bij octrooien het geval is. Maar er zou een regeling kunnen bestaan, waarbij de rechtbank, wanneer zij vaststelt dat de verweerder te goeder trouw is, hem slechts zou veroordelen tot het betalen van de vergoeding voor een dwanglicentie.

Voor alle gevallen van werkelijke namaak zou er echter kordaat moeten kunnen worden opgetreden en zou het hele arsenaal van maatregelen ter beschikking moeten staan: beslag inzake namaak; vordering tot staking; dwangsom; schadevergoeding; verbeurdverklaring.

Hierbij rijst natuurlijk het probleem van software die in het buitenland ontwikkeld wordt. Men kan moeilijk vereisen dat alle software die in België wordt ingevoerd, ook hier gedeponeerd wordt.

Misschien toch wel. De voornaamste economische waarde van software ligt immers in de algoritmen, en het is daarvan dat wij kennis moeten kunnen nemen.

Wel zou men een uitzondering kunnen maken voor de gevallen waarin software in het buitenland geregistreerd of gedeponeerd is, zoals bv. in Amerika, waar software bij de Library of Congress wordt gedeponeerd onder het regime van de Auteurswet.

Toch zou in deze gevallen er geen bescherming zijn voor

het algoritme, aangezien dit niet op zijn waarde is onderzocht, en ook zou na verloop van de alhier bepaalde beschermingstermijn, die ik als eerder kort zie²⁰², deze software vrij zijn.

Zonder te beweren dat het hiervoor vermeld voorstel dé pasklare oplossing is voor het vraagstuk van de bescherming van software, meen ik te mogen stellen dat het rekening houdt met de dualiteit van software, die ergens tussen de octrooien en het auteursrecht ligt.

In elk geval, zoals de zaken er nu voor staan, bevindt software zich in het niemandsland, en wordt zij niet of toch niet naar behoren beschermd.

Het woord is dus aan de wetgever, en indien wij als klein landje er als eerste in slagen een software-wet uit te werken, dan hoop ik dat deze bescheiden bijdrage daartoe een aanleiding zal mogen geweest zijn.

Laat ook dit een onderdeel zijn van «Flanders Technology» dat in het buitenland zal worden nagevolgd en waarop wij terecht fier zullen mogen zijn.

Ik hoop het van ganser harte!

²⁰² Zie 198 b (Gevaert), blz. 114: 10 jaar in de Scandinavische landen.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 7 FEBRUARI 1983

Voorzitter: de h. Meeüs

Raadsheer-rapporteur: de h. Delva

Advocaat-generaal: de h. Lenaerts

Advocaten: mrs. Bützler en De Gryse

Arbeidsovereenkomst — Onrechtmatige beëindiging — Eenzijdige belangrijke wijziging van arbeidstijd.

De partij die eenzijdig een belangrijke wijziging aanbrengt aan de overeengekomen arbeidstijd, beëindigt de arbeidsovereenkomst onrechtmatig.

V. t/ P.V.B.A. D.

Gelet op het bestreden arrest, op 21 april 1982 door het Arbeidshof te Gent, afdeling Brugge, gewezen;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1134, 1135, 1147, 1148, 1184 van het Burgerlijk Wetboek, 20, 1°, 81, § 2, 87 en 101 van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten,

doordat het arrest eisers vorderingen tot betaling van een opzeggings- en uitwinningsvergoeding als ongegrond afwijst, op grond: dat hij ten onrechte poneert dat verweerder eenzijdig een essentieel bestanddeel van de arbeidsvoorwaarden heeft gewijzigd door hem tijdens de opzeg-

gingstermijn slechts één week per maand te laten werken, nu deze beslissing enkel ingegeven was door de zorg de kosten te beperken daar de laatste jaren een aanzienlijke teruggang van het zakencijfer van eiser vastgesteld werd; dat eiser de teruggang van de zakenomzet in zijn sector niet betwist en evenmin beweert dat de te verkopen goederen van mindere of niet-concurrentiële waarde zouden zijn en verweerder eiser enkel de «zakenteruggang» verwijt; dat de richtlijnen in haar brief van 25 mei 1979, ten einde haar uitgaven te beperken, geen weerslag hebben op de vaste brutowedde en nagenoeg geen invloed op het commissie-loon van eiser en dat bedoelde brief, die een werkversoepling van haar zestigjarige handelsvertegenwoordiger en tevens een reiskostenbeperking voor haarzelf behelst, in de gegeven concrete omstandigheden geen ingrijpende wijziging op de sedert de laatste jaren in negatieve zin, qua omzet, geëvolueerde toestand uitmaakt, doch dat de eigenmachtige op 6 juni 1979 door eiser genomen beslissing, zonder enige waarschuwing en zonder enig overleg, gelijkstaat met een karakteristieke werkweigering,

(...)

Overwegende dat het middel niet preciseert waarin het arrest de artikelen 1134, 1135, 1147, 1148, 1184, van het Burgerlijk Wetboek, 87 en 101 van de voormelde wet van 3 juli 1978 zou hebben geschonden;

Dat het middel in zoverre niet ontvankelijk is bij gebrek aan nauwkeurigheid;

Overwegende, voor het overige, dat de partij die eenzijdig

dig een belangrijke wijziging in de overeengekomen arbeidstijd aanbrengt, de arbeidsovereenkomst onrechtmatig beëindigt;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat verweerster eenzijdig beslist heeft dat eiser «met ingang van 1 juni 1979 slechts nog één week per maand diende te werken»;

Dat het arbeidshof zijn beslissing dat de door verweerster opgelegde arbeidstijdverkortung geen wijziging van een essentieel bestanddeel van de arbeidsvoorwaarden uitmaakt, uitsluitend laat steunen op de in het middel vermelde redenen; dat het niet vaststelt dat de verkortung niet belangrijk was;

Dat het arbeidshof de aangevochten beslissing derhalve niet naar recht verantwoordt;

Dat het middel gegrond is;

(...)

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

4e KAMER — 2 MAART 1983

Voorzitter: de h. Spaas

Raadsheren: de h. Colla en mevr. Bourgeois

Advocaten: mrs. Jespers en Eraly loco Verbist

Wisselbrief en orderbriefje — 1. Wissel betaalbaar op zicht — Verjaring — Termijn — 2. Vordering na verjaring — Wegens onrechtmatige verrijking — Begrip.

1. Een wisselbrief zonder vermelding van de datum waarop hij moet worden betaald, wordt geacht betaalbaar te zijn op zicht. Bij niet-aanbieding ter betaling binnen een jaar na de dagtekening van de wissel verjaart de vordering tegen de acceptant door verloop van drie jaren, te rekenen vanaf de laatste dag van de termijn binnen welke de wissel had moeten worden aangeboden.

2. Wanneer de rechtsvordering van de trekker tegen de acceptant krachtens art. 70, eerste lid, van de Wisselwet verjaard is, behoudt de trekker tegen de acceptant die zich onrechtmatig zou hebben verrijkt, een rechtsvordering die verjaart door verloop van een nieuwe termijn van drie jaar (art. 70bis, eerste lid, 2°). Onder onrechtmatige verrijking wordt vooral verstaan het geval van de acceptant die fonds tot betaling heeft ontvangen, maar de wissel niet heeft betaald. De trekker, die het fonds moest bezorgen, moet het bestaan daarvan bewijzen.

G. t/ P.

Overwegende dat de oorspronkelijke vordering van geïntimeerde beoogt het betalen van een zeker aantal door appelland geaccepteerde wisselbrieven waarvan de eerste acht betaalbaar waren op zicht voor elk telkens 10.000 frank en de laatste twee met respectievelijke vervaldatum van 1 mei 1975 en 1 augustus 1975 elk voor 66.667 frank;

Overwegende dat appelland stelt dat de rechtsvordering tot betaling van die wisselbrieven verjaard is;

Overwegende dat de eerste acht wisselbrieven gedagtekend op 1 september 1972, doch zonder vermelding op welke datum zij moeten betaald worden, geacht worden

betalbaar te zijn op zicht; dat, ten gevolge van de niet-aanbieding ter betaling binnen één jaar na dagtekening, ten aanzien van geïntimeerde de verjaringstermijn van drie jaar bedoeld in artikel 70 van de Wisselwet gerekend wordt vanaf de laatste dag van de termijn binnen welke deze wisselbrieven hadden moeten worden aangeboden, in deze aldus vanaf 1 september 1973; dat derhalve de verjaring van de rechtsvordering van geïntimeerde met betrekking tot deze acht wisselbrieven bereikt wordt op 1 september 1976; dat, nu blijkt dat met betrekking tot deze acht wisselbrieven slechts tot dagvaarding werd overgegaan op 17 juli 1979, terecht door appelland gesteld wordt dat de in dat verband bestaande rechtsvordering van geïntimeerde verjaard is;

Overwegende dat de verjaringstermijn van drie jaar bedoeld in artikel 70 van de Wisselwet met betrekking tot deze laatste twee wisselbrieven met vervaldatum 1 mei 1975 en 1 augustus 1975 op deze respectievelijke vervaldatum ingaat en bereikt werd op 1 mei 1978 en 1 augustus 1978; dat, daar met betrekking tot deze laatste twee wisselbrieven slechts gedagvaard werd op 17 juli 1979, terecht gesteld wordt dat de verjaringstermijn van de rechtsvordering van geïntimeerde bereikt werd;

Overwegende dat geïntimeerde als houder van de wisselbrieven die voormelde verjaringstermijn heeft laten voorbijgaan zonder een rechtsvordering in te stellen, toch nog een rechtsvordering behoudt tegen appelland, betrokkene-acceptant, die zich onrechtmatig zou verrijkt hebben (art. 70bis/2° van de Wisselwet); dat deze rechtsvordering verjaart door verloop van dezelfde termijnen als die in artikel 70 bepaald (drie jaar), te rekenen vanaf de dag waarop de bij artikel 70 bepaalde termijn verkregen was; dat, in verband met deze rechtsvordering, de verjaringstermijn pas bereikt wordt respectievelijk voor de eerste acht wisselbrieven op 1 september 1979 en voor de laatste twee wisselbrieven op 1 mei 1981 en 1 augustus 1981; dat de door geïntimeerde ingestelde rechtsvordering bij dagvaarding van 17 juli 1979 en gebaseerd op artikel 70bis van de Wisselwet tijdig ingesteld werd;

Overwegende dat onder onrechtmatige verrijking bedoeld in artikel 70bis vooral verstaan wordt het geval van de betrokkene-acceptant die fonds tot betaling heeft ontvangen, maar de wissel niet betaalde; dat de trekker van de wisselbrief het fonds tot betaling moet bezorgen en dan ook gehouden is het bestaan ervan te bewijzen; dat, daar geïntimeerde zich op onrechtmatige verrijking van appelland beroept, hij deze onrechtmatige verrijking van zijn wisselschuldenaar moet aantonen hetgeen voorzeker een debat over de aan de wisselbrieven onderliggende verbintenis vereist;

Overwegende dat de gedingvoerende partijen, en geïntimeerde in het bijzonder, geen enkel feitelijk gegeven noemenswaardig deze onderliggende overeenkomst bijbrengen; dat in dat verband een heropening van de debatten noodzakelijk is;

(...)

NOOT — Zie Jan Ronse, *Wisselbrief en orderbriefje*, A.P.R., II, nrs. 2127 en 2182 e.v.

ARBEIDSHOF TE GENT

1e KAMER — 30 JUNI 1983

Voorzitter: de h. De Sutter

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Paeme en Verdonck

Advocaten: mrs. Clijmans, Poppe loco Fazzi en Van Troos
loco De Meester**Arbeidsongeval — Ongeval tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst — Begrip.***Het ongeval dat de werknemer ten gevolge van brand overkomt terwijl hij, zonder enige verplichting, overnacht in het gebouw waar hij werkt, gebeurt niet tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.*

N.V. S. t/ S. en L.N.M.

In feite

Op 22 maart 1974, rond 6u30 's morgens, brak brand uit in het restaurant X. te Gent.

Ten gevolge hiervan liep Giuseppe S., die samen met andere personeelsleden, er de nacht doorbracht op de derde verdieping, verwondingen op, ten gevolge waarvan een blijvende gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid van 10 à 15 procent wordt voorzien.

De brand zou te wijten zijn geweest aan kortsluiting in de elektriciteitsleiding.

Er werd slechts een arbeidsongevallenaangifte gedaan op 21 maart 1977, dit is nadat op 15 maart 1977 reeds was gedagvaard voor de arbeidsrechtbank.

Op 22 april 1974 reeds werd door de naastbestaanden van de andere personeelsleden, omgekomen in de brand, een vordering ingeleid voor de Italiaanse rechter. Bij arrest van 9 december 1980 van het Hof van Beroep te Bari (It.), eerste kamer, werd de thesis van arbeidsongeval afgewezen. Er werden wel vergoedingen naar gemeen recht toegewezen op grond van nalatigheden en de verzekeraar tegen brand, die dezelfde is als die tegen arbeidsongevallen, in vrijwaring geroepen, werd tot deze vergoedingen veroordeeld.

(...)

Ten gronde

Tot bewijsoverlevering van een arbeidsongeval dient de getroffen of zijn rechthebbenden aan te tonen: 1° het bestaan van een letsel; 2° een plotselinge gebeurtenis (art. 9 A.O.W.); 3° overkomen tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst (art. 7 A.O.W.).

Wanneer, benevens het bestaan van het letsel, een plotselinge gebeurtenis wordt aangewezen, wordt het letsel, behoudens tegenbewijs, vermoed door een «ongeval» te zijn veroorzaakt (art. 9 A.O.W.).

In casu blijkt uit het strafdossier dat S. op 22 maart 1974, in zijn slaap verrast werd door een plotselinge brand ten gevolge waarvan hij ernstige brandwonden opliep.

Daar zowel de plotselinge gebeurtenis als het letsel aangetoond zijn, is het «ongeval» in rechte bewezen (artikel 9 A.O.W.).

Evenwel wordt slechts als arbeidsongeval aangemerkt elk ongeval dat een werknemer tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomt en dat

een letsel veroorzaakt. Het ongeval overkomen tijdens de uitvoering van de overeenkomst wordt, behoudens tegenbewijs, geacht te zijn overkomen door het feit van de uitvoering van die overeenkomst (art. 7 A.O.W.).

Terecht wordt door verweerder in hoger beroep gesteld dat de term «tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst» niet noodzakelijk vereist dat het ongeval moet hebben plaatsgehad tijdens de uitvoering van de arbeidstaak. Het enkele feit dat getroffene «slappende» was op het ogenblik van het ongeval is niet voldoende om te besluiten dat hij zich niet bevond in de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Terecht werd immers geoordeeld dat ook de rustpauzen deel uitmaken van de arbeidstijdregeling en dat de werknemer tijdens de rustpauze onder het gezag blijft van de werkgever, voor zover de rusttijd op een normale wijze gebruikt werd (Cass., 3 mei 1978, *R.W.*, 1977-78, 2775, met concl. van advocaat-generaal Lenaerts). Het gezag van de werkgever is immers niet noodzakelijk beperkt tot de uitoefening zelf van de arbeidstaak, doch blijft ook nog voortbestaan in het technisch of menselijk milieu waarin de getroffene ingevolge zijn arbeidsovereenkomst «verplicht» was te verblijven.

In casu bracht de getroffene op het ogenblik van het ongeval de nacht door op de derde verdieping boven het restaurant waar hij was tewerkgesteld. Of de getroffene ingevolge zijn arbeidsverhouding «verplicht» was er de nacht door te brengen, is de beslissende vraag welke in concreto en in feite dient te worden onderzocht.

Uit de overgelegde stukken, meer bepaald uit de getuigenverklaringen vervat in het strafdossier, blijkt dat: de getroffene ingevolge zijn arbeidsverhouding met de werkgever niet verplicht was er de nacht door te brengen; de tewerkgestellten er konden, doch niet moesten, overnachten; sommigen er bleven slapen wanneer zij tewerkgesteld waren in de laatste ploeg en 's morgens met de eerste ploeg opnieuw het werk moesten hervatten; de getroffene de avond vóór de feiten van dienst was tot aan de sluiting van het restaurant en 's morgens met de morgenploeg diende te beginnen; geen vergoedingen wegens overuren werden betaald voor hen die 's nachts bleven slapen; het blijven slapen en uiteraard ook het uur van het slapen gaan totaal willekeurig geschiedde.

Uit deze feitelijke gegevens dient te worden besloten dat S. volkomen vrij was, waar ook de nacht door te brengen. Zijn aanwezigheid boven het restaurant, in de nacht van 22 op 23 maart 1974, geschiedde derhalve uit louter vrije wil en was dus niet het gevolg van een verplichting voortspruitend uit zijn arbeidsovereenkomst, m.a.w. zijn aanwezigheid aldaar was niet het gevolg van een beperking in zijn persoonlijke vrijheid voortspruitend uit zijn arbeidsverhouding met zijn werkgever (cf. concl. Lenaerts, *R.W.*, 1977-78, 2780).

Hieruit volgt dat getroffene tijdens de nacht niet onder het gezag van de werkgever vertoefde. Het brandrisico waaraan getroffene tijdens bewuste nacht was blootgesteld, was derhalve vreemd aan het arbeidsrisico voortspruitend uit zijn arbeidsovereenkomst.

Dat S. nog jong en minderjarig was is juist; dat hij echter, gezien zijn jeugdige leeftijd, slechts een louter theoretische mogelijkheid had om elders de nacht door te brengen, wordt niet aangetoond en wordt eerder tegengespro-

ken door het feit dat hij na de feiten, ook nog minderjarig zijnde, respectievelijk te Gent en later te Brussel, zijn verblijfplaats had. De omstandigheden dat het overnachten in de stad niet gratis zou zijn geweest evenals dat het gemakkelijker was, vooral als in de morgenploeg moest worden gewerkt, om ter plaatse te overnachten, verandert niets aan het feit dat getroffen, wegens verplichtingen voortvloeiend uit zijn arbeidsovereenkomst, niet in zijn vrijheid beperkt was om de nacht elders door te brengen.

Het ongeval kan derhalve, aan de hand van de vermelde feitelijke gegevens, in rechte niet worden geacht overkomen te zijn «tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst». Het wordt dus wettelijk evenmin geacht te zijn overkomen door het feit van de uitvoering van die overeenkomst.

(...)

BURGERLIJKE RECHTBANK TE MECHELEN

1e KAMER — 30 NOVEMBER 1982

Voorzitter: de h. Wauters

Rechters: de hh. Simons en Van de Walle

Advocaten: mrs. Van Peborgh en Thienpont

Burgerlijke rechtspleging — Rechtsmiddelen — Hoger beroep — Stilzwijgende berusting.

De partij die zonder uitdrukkelijk voorbehoud een vonnis doet betekenen en uitvoeren, berust hierdoor stilzwijgend in het gewezen vonnis.

Van D. t/ Van G.

In het beroepen vonnis werd het onderhoudsgeld niet afgeschikt zoals gevraagd door geïntimeerde, maar begroot op 1.000 fr. per maand zoals geïntimeerde subsidiair ook aanbood. De stelling van huidige appellante dat het onderhoudsgeld diende gehandhaafd te blijven op 3.000 fr. werd aldus verworpen. Op 22 januari 1982 liet appellante voornoemd vonnis betekenen met bevel tot betaling. Op 2 februari 1982 liet appellante krachtens voornoemd vonnis beslag leggen op de roerende goederen van huidige geïntimeerde. Op 19 februari 1982 legde appellante haar verzoekschrift in beroep neer.

Overwegende dat geïntimeerde opwerpt dat het beroep niet ontvankelijk is omdat appellante berustte in het vonnis;

Dat appellante deze stelling betwist;

Overwegende dat de stilzwijgende berusting kan worden afgeleid uit bepaalde en met elkaar overeenstemmende akten of feiten waaruit blijkt dat de partij het vaste voornemen heeft haar instemming te betuigen met de beslissing;

Dat appellante, als verliezende partij, alvorens hoger beroep in te stellen, het vonnis liet betekenen met bevel tot betaling en nadien beslag liet leggen op de roerende goederen van geïntimeerde;

Dat de betekening met bevel geschiedde «zonder nadeel aan alle andere verschuldigde rechten, interesten en kosten van uitvoering»;

Dat het uitvoerend beslag op roerende goederen ge-

schiedde «tot zekerheid en om betaling te krijgen van de veroordelingen uitgesproken bij hoger vermelde gerechtelijke beslissingen... onverminderd alle andere rechten van de verzoekende partij en zonder enige schadelijke erkenning, onder aftrek eventueel van de som of afkorting betaald»;

Dat deze algemene formulering geen protest of voorbehoud voor beroep inhoudt vanwege appellante (cf. Cass., 1 maart 1951, *Pas.*, 1951, I, 434; Luik, 24 februari 1912, *Pas.*, 1912, II, 162);

Dat de raadsman van appellante in zijn schrijven aan de gerechtsdeurwaarders met verzoek «over te gaan tot betekening en onmiddellijke uitvoering» een voorbehoud maakte voor het instellen van hoger beroep;

Dat nochtans dit voorbehoud niet werd gemaakt in de akte zelf en dit schrijven van de raadsman van appellante tegenover geïntimeerde niet als voorbehoud kan gelden;

Overwegende dat er geen berusting is wanneer de veroordeelde partij een vonnis uitvoert dat uitvoerbaar is bij voorraad, niettegenstaande verzet of beroep (Dendermonde, 12 februari 1937, *Pas.*, 1938, III, 66);

Dat deze stelling hier niet opgaat aangezien hier in feite de verkeerde partij liet overgaan tot betekening en beslag;

Dat derhalve uit de houding van de verliezende partij, nl. betekening en beslag, zonder uitdrukkelijk voorbehoud, met zekerheid kan worden afgeleid dat appellante berustte in het eerste vonnis;

(...)

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE ANTWERPEN

5e KAMER — 9 OKTOBER 1980

Voorzitter: de h. Vermunicht

Advocaten: mrs. Dierckxsens en Van Camp loco Le Paige

Bank — Incassering van documentaire remise in opdracht van een vreemde bank — Lastgeving — Gevolg.

Wanneer een bank in België (de incassobank) door de buitenlandse bank van een verkoper (de remitterende bank) belast is met de incassering van een documentaire remise, treedt de incassobank op als lasthebber van de remitterende bank. De incassobank is slechts gehouden haar opdrachtgever, de remitterende bank te kennen en dient niet op de hoogte te zijn van de rechts- of handelsverhoudingen van de verkoper van de goederen waarvoor het documentair incassobericht is afgegeven.

N.V. J. t/ N.V. B. (bank)

Gezien de stukken van het geding waaronder oorspronkelijke dagvaarding van 17 februari 1976 (ingeleid voor de beslagrechter Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen), de dagvaarding in tussenkomst en vrijwaring van 11 maart 1976, het vonnis van 10 juni 1976 gewezen door de beslagrechter te Antwerpen waarbij de zaak verwezen werd naar de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen ten einde uitspraak te doen over de betwisting tussen partijen gerezen betreffende de nauwkeurigheid van de verklaring van derde-beslagene van 6 februari 1976, de conclusies der par-

tijen en de stukken door partijen ter zitting neergelegd;

Overwegende dat de S.A. Crédit du Maroc, verweerster op tussenkomst en vrijwaring, niet verschenen is noch iemand voor haar, doch eiseres tot tussenkomst en vrijwaring bij conclusie uitdrukkelijk afziet van deze eis;

Overwegende dat eiseres ingevolge een aankoop-verkoopbevestiging van 18 oktober 1975 van de firma Socopros te Casablanca 250 ton Maroco Alpisten aankocht voor een waarde van 103.500 U.S. dollar; dat eiseres nog een vordering had tegenover deze firma, dit ingevolge een debetnota van 8 november 1974 voor een bedrag van 2.079,53 U.S. dollar;

Dat eiseres bij exploit van 22 januari 1976, ingevolge een beschikking van de beslagrechter te Antwerpen van 21 januari 1976, bewarend beslag legde voor een bedrag van 120.000 B.fr. in handen van verweerster, agentschap B., waar de documenten tegen betaling beschikbaar werden gesteld;

Dat op 23 januari 1976, in ruil voor een gecertificeerde bankcheque, uitgegeven door de N.V. Kredietbank, door een aangestelde van verweerster de volgende documenten werden overhandigd aan eiseres: een originele factuur van 7 januari 1976, getekend door Socopros, de «Bill of lading» nr. 1 van 31 december 1975, blanco geëndosseerd, een «certificat d'assurance maritime», eveneens blanco geëndosseerd, een «certificat d'origine» van 7 januari 1976 en een «certificat d'inspection» van de Société Marocaine de Surveillance S.A. van 7 januari 1976;

Overwegende dat verweerster na overhandiging van deze documenten in ruil tegen betaling van een bedrag van 4.092.569 fr. zijnde de tegenwaarde van 103.500 U.S. dollar, ondanks het beslag onder derden, het integrale bedrag overmaakte aan de S.A. Crédit du Maroc;

Dat eiseres stelt dat verweerster ten onrechte heeft nagelaten een bedrag van 120.000 fr. in te houden ingevolge het door eiseres gelegde beslag onder derden daar uit geen enkel van de door verweerster aan eiseres overhandigde documenten blijkt dat de N.V. Socopros geen eigenares meer was van de documenten in kwestie, zodat verweerster ter zake zou zijn opgetreden hetzij als rechtstreekse lasthebber van S.A. Socopros, hetzij als gesubstitueerde lasthebber;

Dat daarenboven verweerster bij telex van 27 januari 1976 aan Crédit du Maroc heeft gevraagd te bepalen in welke hoedanigheid zij ter zake is opgetreden; dat deze evenwel antwoordde dat tot betaling mocht worden overgegaan;

Overwegende dat eiseres stelt dat verweerster hier een fout zou hebben begaan aangezien ze nooit mocht veronderstellen dat Crédit du Maroc eigenaar was van de documenten in kwestie; dat integendeel Socopros steeds eigenaar zou zijn gebleven van de documenten daar een eventuele eigendomsoverdracht slechts zou hebben kunnen blijken uit de endossering van de documenten, wat niet is gebeurd;

Overwegende dat de betwisting in verband staat met een documentaire incassobetalingsmethode die in feite als volgt plaatsheeft: de verkoper overhandigt verzendingsdocumenten aan zijn bank met onderrichting deze bij de koper ter betaling of ter acceptatie aan te bieden, zodat de remitterende bank in het land van de koper een beroep doet op een andere bank (incassobank) die optreedt als lasthebber van de remitterende bank;

Dat verweerster als zodanig is opgetreden (incassobericht

van 15 januari 1976: «Wij berichten U dat wij door een correspondent te ... belast zijn met de incassering van een documentaire remise», zodat zij enkel gehouden is haar opdrachtgeefster (de remitterende bank) te kennen en niet op de hoogte dient te zijn van de rechts- of handelsverhoudingen van de verkoper en/of verzender der goederen waarvoor het documentair incassobericht is afgegeven;

Overwegende dat het verzendingsborderel door de S.A. Crédit du Maroc werd opgesteld op naam van verweerster en nergens de vermelding draagt dat de S.A. Crédit du Maroc als lasthebber zou optreden voor de S.A. Socopros, zodat verweerster enkel de S.A. Crédit du Maroc als begunstigde der gelden diende te kennen;

Dat trouwens verweerster bij bovenvermelde telex van 27 januari 1976 aan Crédit du Maroc vroeg of zij drager der stukken was voor eigen rekening of als lasthebber voor Socopros en dat bij telex van 28 januari Crédit du Maroc formeel het volgende antwoordde: «Les documents sont à délivrer contre paiement de 103.500 dollars U.S. — à partir du moment du règlement fonds appartiennent à Crédiroc (Crédit du Maroc)»; dat verweerster slechts na ontvangst van deze telex tot betaling overging zodat zij niet van onvoorzichtigheid kan worden beschuldigd;

Overwegende trouwens dat zich in het dossier nog een orderbriefje bevindt opgesteld door Socopros aan order van Crédit du Maroc, waar op de achterzijde een clausule door Socopros vermeld is specificerend dat de betaling gewaarborgd wordt door de incassering van het documentair incasso zodat blijkt dat de schuldvordering van Socopros op eiseres aan Crédit du Maroc werd afgestaan;

Overwegende dat aldus verweerster terecht kon veronderstellen dat haar opdrachtgever Crédit du Maroc gerechtigd was op de gelden waarvoor documenten werden opge maakt;

Om die redenen,

Rechtdoende bij verstek, geeft akte aan eiseres tot tussenkomst en vrijwaring dat zij afstand doet van haar eis tot tussenkomst en vrijwaring;

Rechtdoende op tegenspraak, zegt voor recht dat de N.V. B. geen gelden verschuldigd was aan de N.V. Socopros, doch enkel aan haar opdrachtgever, de S.A. Crédit du Maroc;

Verwijst de zaak voor verdere behandeling naar de beslagrechter bij de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 3 maart 1983

Verzekering — Motorrijtuigen — Verzekeraar van autobestuurder betaalt aan slachtoffer van verkeersongeval een voorschot op preciaire titel — Verzekerde wordt later vrijgesproken — Terugvordering van het onverschuldigd betaalde.

Eisers cassatieberoep tegen een arrest van het Hof van Beroep te Brussel van 17 november 1981 wordt op de volgende gronden afgewezen:

«Overwegende dat het arrest, om verweersters vordering aan te nemen, bij het antwoorden op de grieven van eiser tegen het beroepen vonnis, niet alleen zegt dat de rechtspraak die hij aanvoert ofwel betrekking heeft op het bestaan van een dading ofwel op de uitvoering van een natuurlijke verbintenis en dus slaat op gevallen die verschillen van het onderhavige geval;

«Dat het eerst erop wijst dat eiser ten deze betoogt, enerzijds, dat de kwalificatie van het litigieuze kwijtschrift het geschil als dusdanig niet werkelijk beïnvloedt en, anderzijds, dat dit kwijtschrift beschouwd moet worden als een gewone overeenkomst tussen de partijen waardoor zij ingevolge artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek verbonden zijn, welke overeenkomst door verweerster met kennis van zaken zou zijn opgesteld en uitgevoerd;

«Dat het arrest voorts het bestaan uitsluit van een dading die de partijen zouden hebben gesloten om het geschil door wederzijdse toegevingen op te lossen en van een door verweerster vrijwillig opgenomen natuurlijke verbintenis, omdat zulks noch uit de bewoordingen van het kwijtschrift dat 'provisioneel' wordt genoemd, noch uit enig ander gegeven van het dossier blijkt, en zegt dat integendeel is aangetoond dat verweerster op preciaire titel een provisie heeft betaald terwijl daartoe geen verplichting bestond aangezien haar verzekerde werd vrijgesproken;

«Overwegende dat het arrest door die considerans, waaruit blijkt dat de partijen, volgens de appelrechters, door de litigieuze akte hun rechten niet definitief hebben willen regelen, antwoordt op het verweer van eiser dat in het middel is weergegeven en geen van de daarin aangewezen wetsbepalingen schendt.»

(Voorzitter: de h. Closon — Raadsheer-rapporteur: mevr. Raymond-Decharneux — Advocaat-generaal: de h. Ballet — Advocaten: mrs. Van Ryn en Simont — In de zaak: U. t/ Coöp. V.M.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 24 maart 1983

Huur — Opzegging door de verhuurder — Huurder beroept zich op de door de wet voorgeschreven huurverlenging, zonder een bepaalde wet aan te wijzen — Taak van de rechter.

Verweerders hebben op 15 mei 1979 aan eiseres opzegging gedaan tegen 1 oktober 1981. Voor de rechtbank beriep eiseres zich op de door de «wet op de huurovereenkomsten» voorgeschreven huurverlenging, zonder evenwel de wet aan te wijzen waarop zij zich beriep. Het bestreden vonnis (Rb. Doornik, 20 april 1982), dat oordeelt dat de opzegging ten gevolge van de wettelijke verlenging volledige uitwerking zal hebben op 1 januari 1982 om nul uur, wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat het bestreden vonnis, zonder dienaangaande te worden bekritiseerd, beslist dat de tussen de partijen gesloten huurovereenkomst niet onder de toepassing valt van de Pachtwet en derhalve enkel als een huurovereenkomst kan worden beschouwd;

«Dat het vervolgens, op grond van de wet van 23 december 1980 tot tijdelijke regeling van de huur- en andere overeenkomsten die het genot van een onroerend goed verlenen,

beslist dat, aangezien de verweerders zich in de aan eiseres op 16 mei 1979 ter kennis gebrachte opzegging niet hebben beroepen op enige grond tot intrekking van de wettelijke verlenging, die overeenkomst van rechtswege is verlengd tot 1 januari 1982 om 0 uur;

«Overwegende dat de wettelijke uitzonderingsbepalingen die met ingang van 30 maart 1976 de huurprijzen beperken en de huur- en andere overeenkomsten die het genot van een onroerend goed verlenen van rechtswege verlengen, de wezenlijke belangen van de Staat raken of, in het privaatrecht, de beginselen vaststellen waarop de economische orde van de maatschappij gegrondvest is, en derhalve van openbare orde zijn;

«Dat eiseres zich weliswaar in haar akte van hoger beroep niet had beroepen op de op 1 januari 1982 in werking getreden wet van 24 december 1981 waarvan artikel 4, § 1, de onder toepassing van de wet vallende overeenkomsten van rechtswege verlengt tot 31 december 1982 behoudens intrekking van de verlenging op bepaalde gronden, doch dat de rechters bij hun uitspraak, op 20 april 1982, over het verzoek om verlenging ambtshalve dienden na te gaan of eiseres niet ook voor het jaar 1982 aanspraak mocht maken op het voordeel van de verlenging onder de voorwaarden en op de wijze als bepaald bij de wet van 24 december 1981;

«Overwegende dat het bestreden vonnis door geen acht te slaan op artikel 4, § 1, van de wet van 24 december 1981, die wetsbepaling schendt.»

(Voorzitter-rapporteur: ridder de Schaetzen — Advocaat-generaal: de h. Janssens de Bisthoven — Advocaten: mrs. Van Ryn en Dassel — In de zaak: N.V. C. t/ T. e.a.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 7 april 1983

Onrechtmatige daad — Schade en schadeloosstelling — Blijvende arbeidsongeschiktheid — Schade door verlies van waarde op de arbeidsmarkt — Vergoeding op basis van het bruto-beroepsinkomen van de getroffene — Wettig.

Voor het hof van beroep had eiseres aangevoerd dat de schade van verweerder, voortvloeiend uit zijn blijvende arbeidsongeschiktheid, moest worden geraamd op basis van zijn netto-loon zonder de bijdragen voor werkloosheid, ziekteverzekering en gezondheidszorg. Eiseres wijst erop dat het bestreden arrest (Hof Luik, 22 maart 1982) in antwoord daarop zegt «dat zij met betrekking tot de sociale lasten in haar redenering geen rekening houdt met de schade die de getroffene noodzakelijkerwijze zal lijden wegens het ontbreken van bijdragen voor vakantie en pensioen», en inzonderheid op dat motief steunt om de vergoeding vast te stellen op basis van het bruto-loon. Eiseres beweert dat het arrest aldus de bewijskracht van haar conclusie mist, althans haar conclusie op dubbelzinnige en duistere wijze beantwoordt. Het middel blijkt echter bij gebrek aan belang niet ontvankelijk te zijn:

«Overwegende dat het arrest, om te beslissen dat ten deze het bruto-beroepsinkomen van verweerder in aanmerking moet worden genomen om het bedrag te ramen van de vergoeding die hem verschuldigd is wegens de invloed van zijn

letsels op zijn waarde op de arbeidsmarkt, zegt dat de verloren waarde op de arbeidsmarkt op de meest billijke wijze wordt weergegeven door het inkomen dat daardoor op de arbeidsmarkt kan worden verworven, ongeacht de fiscale, sociale of andere bestemming die de getroffene daaraan moest of wilde geven, dat immers de bestemming die verweerder aan zijn inkomsten gaf en het gebruik dat hij ervan maakte, de omvang van de vergoeding die door de aansprakelijke persoon is verschuldigd, niet beïnvloedt;

«Dat het middel aldus, zelfs in de onderstelling dat het gegrond is in zoverre het aanvoert dat de bewijskracht van de conclusie van eiseres is miskend en dat de beslissing duister is, toch bij gebrek aan belang niet ontvankelijk is, aangezien de beslissing door de voormelde overwegingen van het arrest naar recht verantwoord blijft.»

(Voorzitter: de h. Closon — Raadsheer-rapporteur: de h. Stranard — Advocaat-generaal: mevr. Liekendael — Advocaten: mrs. Van Ryn en Dassel — In de zaak: N.V. G. t/ H.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 7 april 1983

Ziekte- en invaliditeitsverzekering — Indeplaatsstelling — Verkeersongeval — Autobestuurder, volledig aansprakelijk gesteld, is veroordeeld om aan de getroffene en diens ziekenfonds te betalen — Cassatieberoep — Onsplitsbaar geschil.

Tegen eisers cassatieberoep wordt als grond van niet-ontvankelijkheid opgeworpen dat het niet gericht is tegen alle partijen wier belangen strijdig zijn met de zijne.

«Overwegende dat het arrest beslist dat eiser volledig aansprakelijk is voor het litigieuze ongeval en hem derhalve veroordeelt, inzonderheid, om provisionele bedragen te betalen aan het Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten, die als verzekeraar van de eerste verweerder in diens rechten en rechtsvorderingen is getreden;

«Overwegende dat de beslissing waarbij eiser geheel of gedeeltelijk van zijn aansprakelijkheid voor dat ongeval zou worden ontheven, wegens de voormelde indeplaatsstelling, aan het Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten kan tegengeworpen worden en bijgevolg leidt tot een toestand waarin de gezamenlijke tenuitvoerlegging van de onderscheiden beslissingen materieel onmogelijk is;

«Dat het geschil derhalve onsplitsbaar is in de zin van artikel 1084 van het Gerechtelijk Wetboek, overeenkomstig artikel 31 van dat wetboek;

«Dat de grond van niet-ontvankelijkheid dient te worden aangenomen.»

(Voorzitter: de h. Closon — Raadsheer-rapporteur: de h. Mahillon — Advocaat-generaal: mevr. Liekendael — Advocaten: mrs. Dassel en Bützler — In de zaak: Di V. t/ V. en V.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 8 april 1983

Burgerlijke rechtspleging — Internationale rechtsmacht — Art. 17 E.E.X. — Door partijen aangewezen

rechter — Bevoegdheidsbeding in cognossement — Werking ten aanzien van derde-houder — Prejudiciële vraag.

In een geding tussen een zeevervoerder (eiseres) en de derde-houder van een cognossement ter zake van manco's bij de aflevering van de koopwaar, heeft het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 7 oktober 1981) geoordeeld dat een clause in het cognossement, die uitsluitende bevoegdheid aan «the Hamburg courts» toekent, ten aanzien van de derde-houder, die volledig buiten de standkoming ervan is gebleven, niet aan de vormvereisten van art. 17 E.E.X. voldoet. Alvorens over het daartegen aangevoerde middel uitspraak te doen, stelt het Hof van Cassatie de volgende vraag aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen:

«Kan, rekening houdend met de ter zake algemeen geldende gebruiken, het door de zeevervoerder aan de inlander afgegeven cognossement beschouwd worden als een in artikel 17 van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken bedoelde 'schriftelijke overeenkomst' of 'schriftelijk bevestigde overeenkomst' tussen partijen en, zo ja, geldt zulks ook ten aanzien van de derde-houder van het cognossement?»

(Voorzitter: de h. Janssens — Raadsheer-rapporteur: de h. Boon — Advocaat-generaal: de h. D'Hoore — Advocaat: mr. Bützler — In de zaak: Rederij P. e.a. t/ N.V. H. e.a.)

NOOT—Zie Laenens, J., «Internationaal privaatrechtelijk procesrecht en de bevoegdheidsovereenkomsten», *T.P.R.*, 1982, 256, nr. 60, en 262, nr. 67; Roland, R., «La clause de juridiction dans les connaissements devant l'article 17 de la convention C.E.E. du 27 septembre 1968», *J.T.*, 1983, 301-304; Zorbas, G., «L'effacement difficile de l'art. 91 de la loi maritime belge face à l'art. 17 de la convention C.E.E. du 27 septembre 1968», *J.T.*, 1982, 521-523.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 28 april 1983

Faillissement — Aannemer — Voortzetting van de handelsverrichtingen door de curator — Door opdrachtgevers verrichte inhoudingen — Gestort aan de R.S.Z. — Over te maken aan de curator.

Het bestreden arrest (Hof Luik, 10 februari 1982, *J.T.*, 1983, 451) heeft de R.S.Z. (eiser) veroordeeld tot terugbetaling, aan de curator van een gefailleerde aannemer, van de bedragen die derden, bij de voortzetting van de handelsverrichtingen van de gefailleerde door de curator, met toepassing van art. 20bis van de wet van 27 juni 1967 en van art. 27 van het K.B. van 5 oktober 1978 aan de R.S.Z. hebben betaald. Het daartegen door de R.S.Z. aangevoerde middel faalt naar recht:

«Overwegende dat, ingevolge artikel 444 van de Faillissementswet van 18 april 1851, de gefailleerde te rekenen van het vonnis van faillietverklaring het beheer over al zijn goederen verliest, dat wordt toevertrouwd aan een curator die,

als gerechtelijk lasthebber, de bij de wet bepaalde machten uitoefent, in het belang zowel van de gezamenlijke schuldeisers als van de gefailleerde;

«Overwegende dat, wanneer de curator, ingevolge artikel 475 van de genoemde Faillissementswet, van de rechtbank de toestemming krijgt om de handelsverrichtingen van de gefailleerde voorlopig voort te zetten, de schuldvorderingen en de schulden ten gevolge van die activiteit verbintenissen van de boedel zelf zijn, die onder het bestuur van de curator blijven zolang de staat van faillissement aanhoudt;

«Dat die toestand niet wordt beïnvloed door het feit dat de gefailleerde bij het einde van die staat, doordat hij is verbonden door de handelingen die de curator binnen de perken van zijn macht heeft verricht, houder van die schulden en schuldvorderingen wordt;

«Overwegende dat bijgevolg het arrest, dat met verwijzing naar de motieven van de eerste rechter vaststelt dat de curator van de rechtbank toestemming heeft gekregen om voorlopig de handelsverrichtingen van de gefailleerden voort te zetten, en dat verschillende schuldenaars wegens die verrichtingen aan eiser de inhoudingen bepaald bij artikel 30bis van de wet van 27 juni 1969 hebben gestort, en beslist dat voor de toepassing van die wetbepaling en van artikel 30, § 1, van het koninklijk besluit van 5 oktober 1978 de medecontractant, aan wie op zijn verzoek het bedrag van de inhoudingen gestort door de genoemde schuldenaars moet worden overgemaakt, de curator is en niet de gefailleerde, geen van de in het middel aangewezen wettelijke bepalingen schendt.»

(Voorzitter: ridder de Schaetzen — Raadsheer-rapporteur: mevr. Raymond-Decharneux — Advocaat-generaal: de h. Ballet — Advocaten: mrs. De Bruyn en Van Ryn — In de zaak: R.S.Z. t/ mr. Pauquay q.q.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 28 april 1983

Hinder — Eigenaar van een complex sociale woningen — Lozing van afvalwater in een beek — Schade veroorzaakt door het in gebreke blijven van waterzuiveringsinstallatie die door de Staat is opgericht maar waarbij de eigenaar betrokken is.

Het cassatieberoep van eiseres, een maatschappij voor sociale woningen, tegen het bestreden arrest (Hof Luik, 27 januari 1982) wordt op de volgende gronden afgewezen:

«Overwegende dat het arrest, zonder dienaangaande te worden bekritiseerd, vaststelt dat eiseres eigenaar is van het bewuste complex sociale woningen dat, nu het ligt bij, en door zijn riolering rechtstreeks verbonden is met de Ry le Maçon, waaraan het eigendom van de verweerder L. paalt, met dat eigendom naburig is;

«Overwegende dat het ook vaststelt dat, door het bouwen van dat complex en de lozing van het rioolwater in de beek, het evenwicht tussen het eigendom van eiseres en dat van die verweerder, gelet op het genotsrecht zoals dat bestond vóór de lozing van het rioolwater en op de normale lasten van nabuurschap, is verstoord, en daaruit afleidt dat eiseres, bouwer van het complex, ook al heeft zij geen enkele fout begaan, alleen al wegens het gebrek aan evenwicht tussen de naburige eigendommen, aan de verweerder L.

vergoeding is verschuldigd voor de schade die zijn goed heeft geleden;

«Overwegende dat het middel het arrest niet verwijt dat het de verplichting de overdreven burenhinder te vergoeden doet steunen op de enkele hoedanigheid van eigenaar van degene die, zonder een fout te hebben begaan, het evenwicht tussen de eigendommen verstoort; dat het zelfs aanneemt dat de genoemde eigenaar niet ontheven zou zijn van zijn verplichting zijn nabuur te vergoeden overeenkomstig artikel 544 van het Burgerlijk Wetboek, wanneer, bij de inrichting van zijn erf, een fout die de overdreven burenhinder veroorzaakt, was begaan door een derde die op deze grond daarvoor aansprakelijk zou kunnen worden gesteld;

«Dat het slechts zegt dat in dit geval de burenhinder die de eerste verweerder heeft geleden, te wijten is aan de bouw en de werking van de door de Belgische Staat opgerichte waterzuiveringsinstallatie, waarmee eiseres niets te maken heeft en waarvan de tekortkomingen te wijten zijn aan de fouten van de opdrachtgever en zijn architect, zodat het noodzakelijk oorzakelijk verband tussen de daad van eiseres op haar erf, te weten het bouwen van het complex, en de schade van de verweerder L., is verbroken door een foutieve daad van derden waarmee eiseres helemaal niets te maken heeft;

«Overwegende dat het arrest erop wijst dat de waterzuiveringsinstallatie was bedoeld om het rioolwater te zuiveren van een complex sociale woningen dat eiseres in de nabijheid had gebouwd; dat eiseres, wegens de lijdelijkheid van de gemeente Olne, in haar plaats opgetreden is voor de bewerkstelling van de grondinneming die nodig was voor het bouwen van de installatie; dat zij ook de werkingskosten ervan droeg en op 15 december 1969 een aanvraag indiende om die installatie op de beek Ry le Maçon te behouden en een vergunning te krijgen om daarin afvalwater te lozen; dat die vergunning op 18 augustus 1972 werd afgeleverd onder verschillende voorwaarden, onder meer de aanpassing van de beekbedding om de ongemakken te verhelpen waarop de aangelanden, onder wie de eerste verweerder, hadden gewezen;

«Overwegende dat uit die vaststellingen volgt dat de waterzuiveringsinstallatie, die de schade heeft veroorzaakt, helemaal geen installatie was waarmee eiseres helemaal niets te maken had, maar met haar instemming en volledig medeweten was gebouwd en een onmisbaar onderdeel was van het rioleringsnet van het complex dat zij op haar erf heeft gebouwd;

«Dat het arrest derhalve wettig beslist dat eiseres op grond van artikel 544 van het Burgerlijk Wetboek, als eigenaar en bouwer van het complex, de schade van de naburige eigenaar, de verweerder L., te wijten aan de verstoring van het evenwicht tussen de eigendommen, moet vergoeden.»

(Voorzitter: ridder de Schaetzen — Raadsheer-rapporteur: mevr. Raymond-Decharneux — Advocaat-generaal: de h. Ballet — Advocaten: mrs. Van Ryn, Bützler, Kirkpatrick en Simont — In de zaak: Le Foyer de la région de F. t/ L. e.a.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 28 april 1983

Handelshuur — Vergoeding wegens uitzetting — Art. 25, 3°, Handelshuurwet — Voornemen het goed weder op te bouwen — Te beoordelen naar het oogenblik van de weigering de huur te hernieuwen.

De eerste twee onderdelen van het door eiseres tegen het bestreden vonnis (Rb. Brussel, 11 februari 1982) aangevoerde middel zijn om de volgende redenen gegrond:

«Overwegende dat het vonnis vaststelt, enerzijds, dat het voornemen van eiseres, waardoor zij haar weigering de huurovereenkomst te hernieuwen verantwoordt, de wederopbouw was van het door verweerster gebruikte goed met de bedoeling het uitsluitend als kantoorruimte te gebruiken en anderzijds, dat eiseres dat voornemen niet ten uitvoer heeft kunnen brengen wegens een overheidsmaatregel vervat in een ministerieel besluit van 29 maart 1976 en in een koninklijk besluit van 28 november 1979 waarbij verbindende kracht wordt verleend aan het gewestplan voor Brussel, dat bepaalt dat op de plaats van het litigieuze goed woonhuizen zullen worden gebouwd in plaats van de kantoorruimte die vóór het genoemd ministerieel besluit van 29 maart 1976 was toegelaten;

«Overwegende dat het vonnis evenwel niet aanneemt dat dit feit de gewichtige reden vormt, waarop de verhuurder zich kan beroepen ingevolge artikel 25, 3°, van de wet op de handelshuurovereenkomsten, om te ontkomen aan betaling van de vergoeding wegens uitzetting waarvan sprake is in dat artikel;

«Dat het die beslissing eerst doet steunen op de overweging dat het voornemen het goed weder op te bouwen in de brief is uitgedrukt in algemene bewoordingen zonder enige verduidelijking van de bestemming en van het welomschreven gebruik dat eiseres van het wederopgebouwde goed wilde maken, en dat verweerster, bij ontstentenis van die verduidelijking, terecht vaststelt dat eiseres haar voornemen zoals dat was uitgedrukt, niet binnen de voorgeschreven termijn ten uitvoer heeft gebracht;

«Dat het vervolgens overweegt dat, hoe dan ook, eiseres, die, hoewel zij op de hoogte was van de inhoud van het ministerieel besluit van 29 maart 1976 en van de ernstige hinderpalen die haar plannen dwarsboomden, het verder, zelfs precair, gebruik van het goed door verweerster heeft geweigerd, een onredelijk risico heeft genomen en onvoorzichtig heeft gehandeld, waardoor zij zich niet kan beroepen op de gewichtige reden die als rechtvaardiging wordt aangevoerd;

«Overwegende dat, hoewel de feitenrechter in feite het bestaan en het gewichtig karakter beoordeelt van de reden die door de verhuurder wordt aangevoerd ter verantwoording van het feit dat zijn wil het goed weder op te bouwen niet is verwezenlijkt, zijn beslissing enkel naar recht uit de omstandigheden van de zaak kan worden afgeleid indien zij, met toepassing van artikel 25, 3°, van de wet op de handelshuurovereenkomsten, rekening houdt met het voornemen dat de verhuurder, op het ogenblik van de weigering de huur te hernieuwen, in staat heeft gesteld de huurder uit te zetten;

«Overwegende dat het vonnis dat, ter verwerping van de gewichtige reden die eiseres aanvoerde, hoewel het vaststelt dat zij op het ogenblik van de weigering de huur te hernieu-

wen werkelijk het voornemen had het goed weder op te bouwen als kantoorruimte, toch steunt op de beschouwing dat dit specifiek voornemen niet is uitgedrukt in de weigering de huur te hernieuwen, en voor het overige gegrond is op omstandigheden die niets te maken hebben met de huurnieuwening, noch met het voornemen waardoor eiseres verweerster heeft kunnen uitzetten, zijn beslissing niet naar recht verantwoordt.»

(Voorzitter: ridder de Schaetzen — Raadsheer-rapporteur: mevr. Raymond-Decharneux — Advocaat-generaal: de h. Ballet — Advocaat: mr. Simont — In de zaak: Verzekeringsmaatschappij B. t/ C.)

Hof Antwerpen (4e Kamer), 23 maart 1983

Verzekering — Aansprakelijkheid — Exploitatie.

Appellant betwist niet dat hij een vergoeding moet betalen aan eerste geïntimeerde voor schade die hij als aannemer heeft toegebracht aan een eigendom bij het nivelleren van een terrein met een bulldozer. Hij beweert echter dat tweede geïntimeerde, bij wie hij zich heeft verzekerd m.b.t. zijn civielrechtelijke aansprakelijkheid bij de exploitatie van zijn bedrijf van openbare en particuliere wegwerken, gehouden is hem te vrijwaren.

«Overwegende dat eerst dient te worden onderzocht of het gebruik van een bulldozer, zoals in deze bij het tot stand komen van het ongeval, een werktuig is dat valt onder de toepasselijkheid van het verzekeringscontract;

«Overwegende dat artikel 1 van de algemene voorwaarden van de polis 'burgerlijke aansprakelijkheid' als volgt luidt: 'De verzekering voortspruitend uit huidig contract heeft tot doel de verzekerde te waarborgen tegen burgerlijke vergoedingen waartoe hij zou kunnen gehouden zijn tengevolge van lichamelijke ongevallen veroorzaakt aan derden door een feit van de uitbating in de polis vermeld tijdens of buiten de werkuren en toegeschreven hetzij aan de verzekerde persoonlijk en in zijn hoedanigheid van hoofd van de onderneming, hetzij aan zijn personeel, zijn materiaal of zijn gebouwen dienend tot de onderneming... De ongevallen veroorzaakt door dieren, rijtuigen, ophaaltoestellen, luchtkabels, kranen en andere soortgelijke installaties zijn slechts gewaarborgd wanneer er uitdrukkelijk melding van gemaakt wordt in de bijzondere voorwaarden';

«Overwegende dat een bulldozer een sterke tractor is om grond mee te verplaatsen, afval op te ruimen enz., en als dusdanig een rijtuig is zoals bedoeld in de polisvoorwaarden waarvoor slechts dekking wordt verleend zo het uitdrukkelijk in de bijzondere voorwaarden van de polis melding ervan wordt gemaakt;

«Overwegende dat op de dag van het ongeval de bijzondere voorwaarden van de polisovereenkomst geen melding maken van het aanwenden van een 'bulldozer' als gereedschap in het bedrijf van appellant; dat tweede geïntimeerde dan ook zeer terecht doet gelden dat het gebruik van de bulldozer op de dag van het ongeval niet door de gesloten verzekeringsovereenkomst gedekt was; dat de eis tot tussenkomst en vrijwaring tegen tweede geïntimeerde dan ook grond mist.»

(Voorzitter : de h. Spaas — Raadsheren : de h. Verschueren en mevr. Bourgeois — Advocaten : mrs. Van Helmont loco Corthouts, Comans loco Byvoet en Roppe — In de zaak : C. t/ N.V. L. en N.V. B.)

EUROPEES RECHT

Overzicht van rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

Gev. zaken 96-102, 104, 105, 108 en 110/82 — N.V. I.A.Z. International Belgium e.a./Commissie — 8 november 1983

Het beroep strekt tot nietigverklaring van beschikking nr. IV/29.995 NAVEWA-ANSEAU inzake een procedure op grond van artikel 85 EEG-Verdrag.

De bestreden beschikking betreft de «Overeenkomst betreffende het gebruik van het conformiteitsmerk Navewa-Anseau voor wasmachines en vaatwasmachines», gesloten tussen enerzijds de fabrikanten en exclusieve importeurs aangesloten bij bepaalde beroepsorganisaties in België, namelijk de Elektriciteitsgemeenschap (CEG), de Federatie van de Handel in Elektrische Apparatuur (FHEA) en de Unie der Leveranciers der Voedingsambachten (ULEVO), en anderzijds de Nationale Vereniging der Waterleidingbedrijven (NAVEWA).

De overeenkomst regelt de controle op de conformiteit van was- en vaatwasmachines met de technische vereisten, vastgesteld met het oog op de kwaliteit van het drinkwater. Enkel apparaten die van een bepaalde inrichting zijn voorzien en aan de desbetreffende Belgische normen voldoen, mogen op het waterdistributienet worden aangesloten.

De overeenkomst voorziet in een controle van de apparaten aan de hand van conformiteitsmerkplaatjes, verdeeld door de CEG.

De Navewa moet erop toezien dat de zich in de handel bevindende machines het conformiteitsmerk dragen. De overeenkomst werd in dier voege toegepast, dat de CEG, die als enige bevoegd is tot afgifte van de merkplaatjes, ze inderdaad slechts heeft geleverd aan fabrikanten en officiële importeurs, en dat zij de handelaren die zulke plaatjes wensten te verkrijgen heeft verzocht, hetzij hun hoedanigheid van exclusief importeur aan te tonen, hetzij een exclusief importeur in België aan te wijzen.

Op 15 december 1980 richtte de Commissie aan de partijen die de overeenkomst hadden ondertekend een mededeling van de punten van bezwaar, waarin zij verklaarde dat zij overwoog vast te stellen dat de overeenkomst «ertoe strekte en ten gevolge had dat de parallelle import van was- en vaatwasmachines in België onmogelijk, of althans moeilijker werd gemaakt.

Op 17 december stelde de Commissie de beschikking vast, waartegen het onderhavige beroep is gericht. Volgens deze beschikking vormen zekere bepalingen van de overeenkomst, «volgens welke voor niet-exclusieve importeurs de mogelijkheid wordt uitgesloten tot het verkrijgen van een conformiteitscontrole voor door hen in België ingevoerde wasmachines en vaatwasmachines tegen voorwaarden die ten opzichte van de aan fabrikanten en exclusieve im-

porteurs toegestane voorwaarden niet discriminerend zijn, ... inbreuken op artikel 85, lid 1, van het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap.»

Zij bepaalt dat de partijen bij de overeenkomst gehouden zijn de vastgestelde inbreuken te beëindigen en legt die partijen, welke aan de totstandkoming van de overeenkomst hebben meegewerkt, geldboetes op.

De boetes zijn verdeeld als volgt : 9 500 Ecu voor Asogem (101/82) en Despagne (104/82); 38 500 Ecu voor I.A.Z. (96/82), Disem-Andries (97/82), Artsel (99/82), Zanker (100/82 en Van Assche (102/82) en 76 500 Ecu voor Bauknecht (98/82), A.C.E.C. (105/82); Navewa (108/82) en Miele (110/82).

Verzoekers voeren een reeks middelen aan :

— *Schending van de rechten van de verdediging en van wezenlijke vormvoorschriften*

Alle verzoekers, behalve Miele, verwijten de Commissie schending van de rechten van de verdediging en van wezenlijke vormvoorschriften.

Het Hof verwierpt dit middel. Bij onderzoek van de mededeling van de punten van bezwaar blijkt immers duidelijk dat zij ertoe dient, aan te tonen dat de parallel-importeurs worden gediscrimineerd ten opzichte van de exclusieve importeurs.

Er is geen tegenstrijdigheid tussen de mededeling van de punten van bezwaar en de beschikking.

— *Schending van de beginselen van behoorlijk bestuur*

De Navewa verwijt de Commissie enerzijds dat zij niet heeft nagegaan in hoeverre de partijen bij de overeenkomst aan de in de mededeling van de punten van bezwaar vervatte grieven zijn tegemoetgekomen, en anderzijds dat zij de beschikking heeft bekendgemaakt alvorens ze officieel aan de betrokkenen ter kennis te hebben gebracht.

De Navewa heeft de Commissie begin 1981 een ontwerp van «bijzondere overeenkomst» doen toekomen, waarop de Commissie helemaal niet heeft gereageerd. Het valt te betreuren dat de Commissie niet reageerde, doch het wordt door partijen niet betwist, dat dit ontwerp niet aan alle bezwaren van de Commissie tegemoetkwam.

Het feit dat de Commissie niet eerst de briefwisseling met verzoekster heeft voortgezet, kan niet worden beschouwd als een procedurefout die de beschikking onwettig doet zijn.

Wat betreft de grief dat de beschikking werd bekendgemaakt alvorens aan de adressaten ter kennis te zijn gebracht, moet worden vastgesteld dat, hoe betreurenswaardig een dergelijke handelwijze ook zij, de beschikking reeds was gegeven, en dat latere handelingen de geldigheid ervan niet kunnen aantasten.

— *Toepasselijkheid van artikel 85, lid 1, EEG-Verdrag*

De Navewa en Miele betogen dat de overeenkomst niet de bestanddelen in zich verenigt, die schending van artikel 85, lid 1, EEG-Verdrag opleveren.

De Navewa stelt dat er geen sprake kan zijn van een «overeenkomst tussen ondernemingen» in de zin van bedoelde bepaling.

Gezien 's Hof's eerdere rechtspraak moet worden beklemtoond dat de door de Navewa krachtens de overeenkomst gedane aanbevelingen, luidens welke de aangesloten ondernemingen inhoud en doel van de overeenkomst in acht zullen nemen en de consumenten erover zullen inlichten, het gedrag van een aanzienlijk deel van Navewa's leden hebben

bepaald en bijgevolg een merkbare invloed op de mededinging hebben uitgeoefend.

De Navewa en Miele betogen voorts dat in de beschikking rechte niet genoegzaam is aangetoond dat de overeenkomst strekte tot beperking van de mededinging.

Het Hof constateert dat, gelet op haar inhoud en haar juridische en economische context, alsmede op het gedrag van partijen, de overeenkomst ertoe strekt de mededinging binnen de gemeenschappelijke markt merkbaar te beperken, ondanks het feit dat zij tevens beoogt de volksgezondheid te beschermen en de kosten van de conformiteitscontrole te verlagen.

De Navewa en Miele betogen nog dat, anders dan in de beschikking wordt geconstateerd, de overeenkomst geen concurrentiebeperkend gevolg had.

Aangezien het marktaandeel van de contracterende ondernemingen ongeveer 90 % bedraagt, en dus zeer aanzienlijk is, moet worden geconcludeerd dat de overeenkomst een concurrentiebeperkend gevolg had. De overeenkomst beïnvloedt de intracommunautaire handel dus ongunstig, op een wijze die merkbaar moet worden geacht.

— *Niet-toepassing van artikel 85, lid 3, EEG-Verdrag*

Alle verzoekers voeren aan dat de Commissie de toepassing van artikel 85, lid 3, EEG-Verdrag niet kon weigeren op grond dat de overeenkomst niet overeenkomstig artikel 4, lid 1, van verordening nr. 17/62 was aangemeld. Zij stellen, dat de overeenkomst van aanmelding was vrijgesteld aangezien zij een louter nationale overeenkomst is waaraan uitsluitend ondernemingen uit één Lid-Staat hebben deelgenomen en die bovendien geen betrekking heeft op de invoer of de uitvoer tussen Lid-Staten.

Volgens de Commissie moet bij de uitlegging van deze laatste voorwaarde worden gezien naar het doel van de betrokken bepaling, namelijk een administratieve vereenvoudiging voor de mededingingsregelingen die met het oog op de doelstellingen van artikel 85 EEG-Verdrag minder schadelijk zijn. Dit is echter niet het geval met de overeenkomst, die ertoe strekt de parallelle invoer uit te schakelen.

In casu beoogt de overeenkomst de parallelle invoer van was- en vaatwasmachines in België merkbaar te beperken, en leidt zij er dus toe, de Belgische markt te isoleren op een met de grondbeginselen van de gemeenschappelijke markt onverenigbare wijze.

Zij raakt dus de invoer in een mate die niet als weinig schadelijk kan worden beschouwd. Zij kan bijgevolg niet worden vrijgesteld van de aanmelding bedoeld in artikel 4, lid 2, van verordening nr. 17/62 en komt, bij gebreke van aanmelding, niet in aanmerking voor de ontheffing van artikel 85, lid 3.

Dit middel moet dus worden verworpen.

— *De geldboetes*

Verzoekers stellen dat hun geen boete had mogen worden opgelegd of dat het bedrag ervan zou moeten worden verlaagd, daar de inbreuk, anders dan wat in de beschikking wordt vastgesteld, niet opzettelijk of uit grove onachtzaamheid is gepleegd.

Zij zouden zich niet bewust zijn geweest van de concurrentiebeperkende strekking van de overeenkomst, en bij de uitwerking ervan bovendien slechts een louter passieve rol hebben gespeeld of zelfs geheel afzijdig zijn gebleven.

De stelling van verzoekers, dat de inbreuk niet opzettelijk of althans uit grove onachtzaamheid zou zijn gepleegd,

kan niet worden aanvaard, zodat ook dit middel moet worden verworpen.

De Commissie heeft bij de bepaling van de boetebedragen in de eerste plaats overwogen, dat het om een ernstige inbreuk gaat, omdat zij belemmeringen van de parallelle invoer meebrengt en daardoor binnen de Gemeenschap kunstmatige barrières opwerpt.

Bij de vaststelling van de individuele geldboetes op 9 500, 38 500 en 76 500 Ecu heeft de Commissie volgens de considerans van de beschikking rekening gehouden met de respectieve belangrijkheid van de ondernemingen op de betrokken markt, ervan uitgaande dat alle ondernemingen die aan de totstandkoming van de overeenkomst hebben meegewerkt, door hun medewerking zelf, een even grote verantwoordelijkheid dragen.

Het Hof, rechtdoende,

«1. Verwerpt de beroepen.

2. Verwijst verzoekers in de kosten. Iedere verzoeker draagt een gedeelte der kosten van de Commissie, dat overeenkomt met het percentage van de hem opgelegde boeten opzichte van het totaal der boetes die aan verzoekers tezamen zijn opgelegd.»

Zaak 165/82 — Commissie/Verenigd Koninkrijk — Niet-nakoming — Gelijke behandeling van mannen en vrouwen — 8 november 1983

De Commissie heeft het Hof verzocht te verklaren dat het Verenigd Koninkrijk, door niet de nodige bepalingen vast te stellen voor het volgen van 's Raads richtlijn nr. 76/207 betreffende de tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden, de krachtens het Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen.

De Commissie verwijt het Verenigd Koninkrijk de richtlijn slechts gedeeltelijk ten uitvoer te hebben gelegd.

De eerste grief

De wet van 1975 (Sex. Discrimination Act), noch enig ander voorschrift van Brits recht bepaalt dat met het beginsel van gelijke behandeling strijdige bepalingen in collectieve arbeidsovereenkomsten, in arbeidsreglementen van bedrijven alsmede in de statuten van vrije beroepen nietig zijn, nietig kunnen worden verklaard of gewijzigd kunnen worden.

De regering van het Verenigd Koninkrijk acht deze grief ongegrond. Collectieve arbeidsovereenkomsten hebben in de regel geen rechtskracht. De regering kent geen enkele collectieve arbeidsovereenkomst met rechtskracht, die thans in het Verenigd Koninkrijk zou gelden.

Gesteld dat in collectieve arbeidsovereenkomsten, tegen de gelijkheid van behandeling indruisende bepalingen voorkomen, dan zouden deze nietig zijn krachtens artikel 77 van de wet van 1975.

Hetzelfde artikel zou ook de gevolgen teniet doen van elke bepaling in het arbeidsreglement van een bedrijf of in het statuut van een vrij beroep, die tegen het discriminatieverbod indruist.

Deze argumenten volstaan niet om de grieven van de Commissie terzijde te stellen. Weliswaar vervult de wetgeving van het Verenigd Koninkrijk, voor wat eventuele col-

lectieve arbeidsovereenkomsten met rechtskracht betreft, de door de richtlijn opgelegde verplichtingen, voor zover artikel 77 van de wet van 1975 erop van toepassing is. Zij bevat echter geen overeenkomstige bepaling voor niet-bindende collectieve arbeidsovereenkomsten — volgens de regering van het Verenigd Koninkrijk de enige die bestaan —, noch voor arbeidsreglementen van bedrijven of statuten van vrije beroepen.

Het betoog van het Verenigd Koninkrijk, dat die collectieve arbeidsovereenkomsten door hun niet-bindend karakter buiten de werkingssfeer van de richtlijn vallen, kan niet worden aanvaard.

De richtlijn doelt op alle collectieve arbeidsovereenkomsten, en maakt geen onderscheid naar gelang zij al dan niet rechtsgevolgen teweegbrengen. Zij is zo algemeen omdat collectieve arbeidsovereenkomsten, zelfs zonder rechtskracht, belangrijke feitelijke gevolgen teweegbrengen voor de betrokken arbeidsverhoudingen, met name doordat zij verworven rechten van werknemers vastleggen en de bedrijven, in het belang van de sociale vrede, aanwijzingen geven over de voorwaarden waaraan de arbeidsverhoudingen moeten of niet mogen voldoen.

De tweede grief

In strijd met de richtlijn geldt het discriminatieverbod in de wet van 1975 (Sex Discrimination Act) niet voor tewerkstelling in particuliere huishoudens of wanneer vijf of minder personen tewerk zijn gesteld (exclusief die tewerkgesteld in een particulier huishouden).

Volgens de regering van het Verenigd Koninkrijk is deze uitsluiting gerechtvaardigd door de uitzondering in artikel 2 van de richtlijn zelf.

Ten deze moet worden erkend, dat de wet van 1975 het beginsel van gelijke behandeling wil verzoenen met de even fundamentele bescherming van de privacy. Dit geldt echter niet voor alle betrokken banen. Wat betreft de kleine bedrijven waar vijf of minder personen tewerk zijn gesteld, heeft de regering van het Verenigd Koninkrijk geen enkel bewijs bijgebracht, dat voor elk bedrijf van deze omvang het geslacht van de werknemer een beslissende voorwaarde is wegens de aard van zijn activiteiten of de voorwaarden waarin zij worden uitgeoefend.

De derde grief

De derde grief betreft het feit dat de wet van 1975 het beroep van vroedvrouw en de daartoe strekkende opleiding slechts openstelt binnen bepaalde grenzen. Dit zou tot discriminatie uit hoofde van het geslacht leiden.

Ten deze moet worden erkend, dat persoonlijke gevoelheden een belangrijke rol kunnen spelen in de verhoudingen tussen de vroedvrouw en haar patiënte. De grief van de Commissie kan dus niet worden aanvaard.

Het dictum luidt als volgt:

«1. Door niet overeenkomstig richtlijn nr. 76/207 van 9 februari 1976 de nodige maatregelen te nemen om te bereiken dat de bepalingen in collectieve arbeidsovereenkomsten, in arbeidsreglementen van bedrijven alsmede in de statuten van vrije beroepen, welke strijdig zijn met het beginsel van gelijke behandeling, nietig zijn, nietig kunnen worden verklaard of gewijzigd kunnen worden, en door dienstbetrekkingen in particuliere huishoudens en alle gevallen waarin het aantal tewerkgestelde personen niet groter is dan vijf, van de toepassing van het beginsel uit te sluiten is het Verenigd Koninkrijk de krachtens het Verdrag

op hem rustende verplichtingen niet nagekomen.

2. Het beroep wordt voor het overige verworpen.
3. Elk der partijen zal de eigen kosten dragen.

Zaak 199/82 — Italiaanse Administratie van de Staatsfinanciën/SpA San Giorgio (prejudicieel) — *Terugvordering van het onverschuldigd betaalde — Doorberekening in de verkoopprijs van in strijd met het gemeenschapsrecht toegepaste heffingen* — 9 november 1983

Het Tribunale di Trento heeft prejudiciële vragen gesteld betreffende enerzijds de bepaling van de beginselen van het EEG-Verdrag inzake de terugbetaling van in strijd met het gemeenschapsrecht toegepaste heffingen, en anderzijds de uitlegging van 's Raads verordening nr. 1430/79 betreffende de terugbetaling of kwijtschelding van in- of uitvoerrechten.

De vennootschap San Giorgia heeft, in strijd met het gemeenschapsrecht, sanitaire keuringsrechten moeten betalen bij de invoer van zuivelprodukten uit Lid-Statens van de EEG.

Zij vorderde terugbetaling van de betrokken bedragen. De Italiaanse rechterlijke instantie heeft het Hof twee vragen gesteld.

De eerste vraag

In wezen wordt gevraagd of een Lid-Staat de terugbetaling van nationale heffingen die in strijd met het gemeenschapsrecht zijn toegepast, kan doen afhangen van het bewijs dat deze heffingen niet op derden zijn afgewenteld

— wanneer de terugbetaling onderworpen is aan bewijsregels die de uitoefening van rechten die de nationale rechters moeten handhaven praktisch onmogelijk maakt,

— wanneer voor de terugbetaling van alle andere ten onrechte geheven belastingen, rechten of heffingen van nationale aard niet dezelfde strikte voorwaarden gelden.

Uit 's Hof's vaste rechtspraak blijkt dat de rechterlijke instanties van de Lid-Statens de rechtsbescherming moeten verzekeren, die voor de justitiabelen uit de rechtstreekse werking van de bepalingen van het gemeenschapsrecht voortvloeit.

Het gemeenschapsrecht belet echter niet, dat een nationaal rechtstelsel de terugbetaling van ten onrechte toegepaste heffingen kan weigeren, wanneer die terugbetaling voor de rechthebbenden een ongegronde verrijking zou betekenen. Kunnen dus niet met het gemeenschapsrecht in strijd worden geacht, nationale wettelijke bepalingen die de terugbetaling van in strijd met het gemeenschapsrecht geheven belastingen, rechten en heffingen uitsluiten, wanneer is bewezen dat de persoon die ze moest betalen ze daadwerkelijk op derden heeft afgewenteld.

Zouden daarentegen onverenigbaar zijn met het gemeenschapsrecht, alle bewijsregels die tot gevolg hebben dat de terugvordering van in strijd met het gemeenschapsrecht geheven belastingen praktisch onmogelijk wordt. Dit is met name het geval met vermoedens of bewijsregels die de belastingplichtige het bewijs opleggen, dat de ten onrechte betaalde heffingen niet op derden zijn afgewenteld, of met bijzondere beperkingen inzake de vorm waarin het bewijs moet worden geleverd.

De tweede vraag

Er wordt gevraagd of het antwoord op de eerste vraag kan worden afgeleid uit 's Raads verordening nr. 1430/79

betreffende terugbetaling of kwijtschelding van in- of uitvoerrechten.

Deze verordening beoogt de terugbetaling van ten onrechte toegepaste communautaire heffingen en bevat daartoe een gedetailleerde procedure. Zij blijft echter niet-toepasselijk op de terugbetaling van nationale heffingen.

In zijn antwoord op de gestelde vragen heeft het Hof voor recht verklaard:

«Een Lid-Staat kan de terugbetaling van in strijd met de bepalingen van het gemeenschapsrecht toegepaste heffingen niet doen afhangen van het bewijs dat deze heffingen niet op derden zijn afgewenteld, wanneer de terugbetaling is onderworpen aan bewijsregels die de uitoefening van dit recht praktisch onmogelijk maken, zelfs wanneer voor de terugbetaling van andere, in strijd met het nationale recht geheven belastingen, rechten of heffingen dezelfde strikte voorwaarden zouden gelden.»

WETGEVING IN KORT BESTEK

Verzorgd door het departement rechten U.I.A.

Beperking van de aansprakelijkheid van eigenaren van zeeschepen

Op 10 oktober 1957 werd te Brussel het Internationaal Verdrag nopens de beperking van de aansprakelijkheid van eigenaars van zeeschepen opgemaakt. Het werd bij wet van 18 juli 1973 goedgekeurd (*B.S.*, 29 januari 1976).

Op 25 augustus 1924 werd eveneens te Brussel het Internationaal Verdrag voor de eenmaking van bepaalde regelen inzake cognosementen opgemaakt. Het werd door de wet van 20 november 1928 goedgekeurd (*B.S.*, 1 juni 1931).

Beide verdragen bevatten bepalingen over de bedragen waartoe in het eerste verdrag een scheepseigenaar en in het tweede verdrag de vervoerder van goederen over zee hun aansprakelijkheid kunnen beperken. Deze bedragen werden uitgedrukt in de Poincaré-goudfrank. De internationale monetaire toestand en de voortdurende schommelingen van de goudprijs hebben de noodzaak aangetoond de goudfrank te vervangen door een stabielere eenheid om aldus internationaal tot een min of meer gelijkwaardige aansprakelijkheidsbeperking te komen.

De Belgische Regering, als depositaris van een aantal maritieme verdragen, heeft eind 1979 een diplomatieke conferentie belegd om de Poincaré-goudfrank door bijzondere trekkingsrechten (S.D.R.) van het Internationaal Monetair Fonds (I.M.F.) te vervangen.

Deze wijzigingsprotocollen van 21 december 1979 werden goedgekeurd door de wet van 17 augustus 1983 (*B.S.*, 22 november 1983).

W.L.

Vlaamse Maatschappij voor Watervoorziening

Bij de wet van 26 augustus 1913 werd de Nationale Maatschappij der Waterleidingen opgericht om de watervoorzie-

ning in het gehele land uit te bouwen en te verzekeren. Art. 6 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen heeft de waterproductie en de watervoorziening echter toevertrouwd aan de Gewesten.

Het decreet van 28 juni 1983 (*B.S.*, 1 december 1983) richt de Vlaamse Maatschappij voor Watervoorziening op, als een instelling van openbaar nut van categorie B.

De nieuwe maatschappij heeft een maatschappelijke structuur die nauw aansluit bij die van de Nationale Maatschappij der Waterleidingen zodat de overgang zonder hiaten en zonder kostprijsstijging kan geschieden. Om een vlotte overgang mogelijk te maken, zowel voor de overname van de rechten en verplichtingen, het Maatschappelijk Fonds als het personeel en het vermogen, wordt de datum waarop de maatschappij haar activiteiten aanvangt, vastgesteld door de Vlaamse Executieve.

De afschaffing van de Nationale Maatschappij der Waterleidingen is beoogd in het wetsontwerp tot de afschaffing of herstructurering van sommige instellingen van openbaar nut (*Parl. St., Kamer*, 1982-83, nr. 623/1).

In Vlaanderen verzorgt de Nationale Maatschappij, en weldra de Vlaamse Maatschappij, de watervoorziening in: het grootste deel van West-Vlaanderen; het noordelijk en zuid-oostelijk gedeelte van Oost-Vlaanderen; het grootste gedeelte van Vlaams Brabant; bijna de gehele provincie Limburg.

W.L.

Controle op de toekenning en op aanwending van sommige toelagen

Meer en meer gaan de plaatselijke besturen en diverse instellingen een rol spelen bij de ondersteuning van economische, sociale of culturele activiteiten door middel van toelagen. Het is logisch dat deze door de begunstigten aangewend worden voor de verwezenlijking van het doel waarvoor ze zijn toegekend.

De wet van 14 november 1983 (*B.S.*, 6 december 1983) betreffende de controle op de toekenning en op de aanwending van sommige toelagen geeft een wettelijke basis aan de mogelijkheid voor de provincies, de gemeenten, de instellingen van provinciaal of gemeentelijk belang die rechtspersoonlijkheid bezitten, de agglomeraties, de federaties van gemeenten, de commissies voor de cultuur, de verenigingen van provincies en de vereniging van gemeenten om controle uit te oefenen en eventueel zelfs sanctionerende maatregelen te treffen ten opzichte van de door een van deze verstrekkers gesubsidieerde rechtspersonen of natuurlijke personen. Deze wet heeft inspiratie gezocht in het K.B. nr. 5 van 18 april 1967 betreffende de controle op de toekenning en op de aanwending van de toelagen verleend ten laste van de Staat.

De wet is niet van toepassing voor kleinere bedragen.

Iedere verstrekker heeft het recht ter plaatse de aanwending van de verleende toelage te controleren. Ditzelfde recht wordt toegekend aan de toezienende overheden wanneer het gaat om toelagen verleend door een ondergeschikt bestuur.

Twee soorten sancties zijn mogelijk bij niet-naleving van de door de wet bepaalde verplichtingen: terugbetaling van

de ontvangen toelage; opschorting van de toekenning van nieuwe toelagen.

De wet treedt in werking op 1 januari 1984.

W.L.

Prijsaanduiding

Vanaf 1 januari 1984 moeten de door de verbruikers te betalen prijzen als «alles inclusief»-prijzen worden aangeduid. De BTW, alle taksen en de kosten van alle diensten moeten in de aangegeven prijs begrepen zijn. De wet van 14 november 1983 (*B.S.*, 8 december 1983) wijzigt met dat doel art. 2, § 3, W.H.P. Daarmee wordt een verplichting die reeds gold voor bedrijven uit de horeca-sector uitgebreid tot alle sectoren van het handelsleven.

R.V.D.B.

Vlaams Woningfonds van de Grote Gezinnen

Het decreet van 16 november 1983 (*B.S.*, 10 december 1983) vult de Huisvestingscode aan met bijzondere bepalingen betreffende het Vlaams Woningfonds van de Grote Gezinnen.

Het Woningfonds van de Bond der Kroostrijke Gezinnen van België werd in 1929 opgericht in de vorm van een particuliere coöperatieve vennootschap en heeft tot doel, via leningen aan grote gezinnen met bescheiden inkomen, bij te dragen tot de verbetering van de huisvestingsvoorwaarden. Sedert de wet van 15 april 1949 werd dit Woningfonds gemachtigd leningen onder staatswaarborg aan te gaan. De bijzondere wet van 8 augustus 1980 heeft het Huisvestingsbeleid geregionaliseerd.

Op 17 oktober 1980 werd een nieuwe coöperatieve vennootschap opgericht namelijk het Woningfonds van de Grote Gezinnen van Vlaanderen dat de taken van het Nationale Woningfonds in het Vlaamse Gewest overneemt.

Het decreet van 16 november 1983 heeft de Huisvestingscode aangepast aan de nieuwe structuren door het toevoegen van enkele artikelen die slechts van toepassing zijn voor het Vlaamse Gewest.

W.L.

Schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst

De wet van 29 november 1983 (*B.S.*, 21 december 1983) vormt een aanvulling bij artikel 28 van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten.

De uitvoering van de arbeidsovereenkomst wordt eveneens geschorst: 5° gedurende de tijd dat de werknemer afwezig is wegens maatregelen van voorlopige vrijheidsberoving waarvan hij het voorwerp is. Ook art. 38 wordt dienengevolg uitgebreid.

M.R.

Materiële bevoegdheid van de arbeidsrechtbank

Art. 27 K.B. nr. 230 betreffende de stage en de inschakeling van jongeren in het arbeidsproces (*B.S.*, 28 december 1983) vertrouwt de beslechting van de geschillen die ontstaan uit de toepassing van dit besluit, toe aan de arbeidsrechtbank. Terecht heeft de Raad van State in zijn advies erop gewezen dat het besluit niet alleen van toepassing is op de particuliere sector, doch ook op de overheidssector. De bevoegdheid van de arbeidsrechtbank kan bijgevolg ten opzichte van laatstgenoemde sector slechts betrekking hebben op de geschillen die hun grond vinden in de in het K.B. bedoelde overeenkomsten. Geschillen omtrent de wettigheid van administratieve rechtshandelingen, die vatbaar zijn voor vernietiging door de Raad van State, blijven uiteraard onderworpen aan de regel vervat in art. 14 R.v.St.-wet. In de wet 6 juli 1983 tot toekenning van bepaalde bijzondere machten aan de Koning vindt deze volgens de Raad van State geen bevoegdheid om daarvan af te wijken.

Art. 69 wet 28 december 1983 houdende fiscale en begrotingsbepalingen (*B.S.*, 30 december 1983) kent eveneens een nieuwe bevoegdheid aan de arbeidsrechtbank toe. Dit rechtcollege zal kennis nemen van de betwistingen betreffende de verplichting van de sociaal verzekerden om een bijzondere bijdrage voor sociale zekerheid te storten krachtens hoofdstuk III van voormelde wet 28 december 1983 (art. 580, 12°, Ger. W.).

J.L.

Vergoeding voor advocaten-stagiairs

In de begroting van het departement van Justitie van het jaar 1983 was een bedrag van 30 miljoen frank uitgetrokken met het oog op betaling van de vergoeding van de advocaten-stagiairs ter uitvoering van de artt. 455 en 455bis Ger. W. Wegens de annaliteit van de begroting moesten de voorwaarden van toekenning, het tarief en de wijze van uitbetaling van voormelde som dringend vastgesteld worden.

Binnen de grenzen van het bedrag van 30 miljoen frank kan thans ingevolge het K.B. 20 december 1983 (*B.S.*, 29 december 1983) de in de artt. 455 en 455bis Ger. W. bedoelde vergoeding verleend worden aan de advocaten-stagiairs wegens de door hen geleverde prestaties.

Het bedrag van 30 miljoen frank wordt door het departement van Justitie overgemaakt op de bankrekening van de Nationale Orde van Advocaten, die het onder de volgende voorwaarden en op de volgende wijze verdeelt:

1. Binnen vijftien dagen na de inwerkingtreding van dit besluit (d.i. conform art. 5 K.B. 20 december 1983 de dag van publikatie ervan in het *B.S.*) bezorgen de stafhouders aan de deken van de Nationale Orde de lijst van de stagiairs die tijdens het gerechtelijk jaar 1982-83 daadwerkelijk hebben deelgenomen aan de activiteiten van het Bureau van Consultatie en Verdediging.

2. Het Bureau van de Nationale Orde maakt voor het gehele Rijk de verzamellijst op van de stagiairs die daadwerkelijk deelgenomen hebben aan de activiteiten van het Bureau van Consultatie en Verdediging en doet aan elke

stafhouder mededeling van het gedeelte dat verhoudingsgewijs aan zijn balie toekomt.

3. De stafhouders delen vervolgens aan het Bureau van de Nationale Orde mee of zij opteren voor de toekenning van een gelijke en forfaitaire vergoeding aan iedere stagiair, dan wel of zij voornemens zijn rekening te houden met de door iedere stagiair gemaakte kosten en gepresteerd werk, in welk geval zij de bedragen vermelden die aan deze stagiairs toekomen.

4. Na ontvangst van die inlichtingen maakt het Bureau van de Nationale Orde de bedragen over die aan de balies toekomen, op een bijzondere rekening die daartoe door elk van hen is geopend onder de rubriek «vergoeding stagiairs».

Aan het einde van het begrotingsjaar 1983 stuurt de Nationale Orde van Advocaten aan de minister van Justitie een verantwoordingsverslag toe met de lijst van de aan de verschillende balies en aan de stagiairs gestorte bedragen. De administratie van de BTW, registratie en domeinen is belast met de invordering van de vergoeding ten laste van de bijgestane persoon in de bij artt. 455 en 455bis Ger. W. bepaalde gevallen.

J.L.

Arbeidsongevallen

De wet van 9 november 1983 tot wijziging van artikel 63 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 (*B.S.*, 29 december 1983) wijzigt enkele kleine procedurebepalingen i.v.m. betwiste ongevallen. De bedoeling is de informatie-uitwisseling tussen de verzekeraar en het ziekenfonds beter te laten verlopen in het belang van de getroffene of zijn rechtverkrijgenden.

Krachtens art. 63, § 1, van de Arbeidsongevallenwet moet de verzekeraar die weigert een ongeval ten laste te nemen of die oordeelt dat er twijfel bestaat inzake de toepassing van de wet op het ongeval, binnen twee weken na de verklaring het Fonds voor Arbeidsongevallen verwittigen, dat een onderzoek kan instellen naar de oorzaken en omstandigheden van het ongeval en van dit onderzoek een proces-verbaal opstelt. Dit proces-verbaal moet worden gezonden aan de verzekeraar en aan de getroffene of zijn rechtverkrijgenden. De nieuwe tekst voegt daaraan toe dat ook een afschrift moet gestuurd worden naar het ziekenfonds van de getroffene.

Krachtens art. 63, § 2, moet de verzekeraar in dezelfde gevallen of wanneer hij een ongeval weigert als arbeidsongeval te erkennen, het ziekenfonds van het slachtoffer verwittigen. Die kennisgeving geldt, volgens de nieuwe wet, als een verklaring van arbeidsongeschiktheid indien daarbij een afschrift van de aangifte van het ongeval is gevoegd.

J.V.S.

Belasting van werkloosheidsuitkeringen

In het *B.S.* van 30 december 1983 verscheen de wet van 28 december 1983 tot wijziging van de aanslagregeling voor de werkloosheidsuitkeringen.

Vervangingsinkomsten (waartoe de werkloosheidsvergoedingen worden gerekend) zijn principieel belastbaar maar ze genieten een voordelig belastingregime. Door aftrekken wordt de belasting op die inkomsten verminderd. Wanneer het inkomen uitsluitend uit vervangingsinkomsten bestaat, zorgen die aftrekken voor een feitelijke onbelastbaarheid van die inkomsten.

Het eerste deel van de wet van 28 december 1983 wijzigt die aftrek voor de werkloosheidsvergoedingen. Wanneer het belastbaar inkomen 750.000 fr. of meer bedraagt, wordt de aftrek voor de werkloosheidsvergoedingen niet meer verleend (zie het nieuwe art. 87bis W.I.B.). Vanaf dat bedrag worden de werkloosheidsvergoedingen dus fiscaal behandeld zoals de gewone bedrijfsinkomsten.

Gezien het huidige bedrag van de werkloosheidsvergoedingen zal de belastingverzwaring die hieruit voortvloeit alleen maar optreden wanneer de belastingplichtige nog andere gezamenlijk belastbare inkomsten heeft (inkomsten uit salaris of onroerend goed of bedrijfsinkomsten van de echtgenoot).

Wanneer het belastbaar inkomen (waartoe ook de werkloosheidsvergoedingen behoren) ligt tussen 600.000 en 750.000 fr. is een overgangsregeling van toepassing.

Dit eerste deel is van toepassing vanaf het aanslagjaar 1984.

Een tweede deel heeft een vermeerdering van belasting op de werkloosheidsvergoedingen ingevoerd in een nieuw art. 91bis W.I.B. Vanaf het aanslagjaar 1985 zal, in beginsel, een belastingvermeerdering — geïnspireerd door het systeem van belastingvermeerdering op de inkomsten van zelfstandigen, handelaren enz. — toegepast worden op de werkloosheidsvergoedingen. Deze verhoging is gelijk aan 22,5 % van 106 % van de personenbelasting die evenredig betrekking heeft op de werkloosheidsvergoedingen.

De wettekst bepaalt dat de werklozen kunnen ontsnappen aan de vermeerdering indien zij een voldoende inhouding laten verrichten door de betalingsinstellingen of indien een inhouding van 10 % op de uitkeringen is verricht. Bovendien is bepaald dat werkloosheidsvergoedingen verkregen voor de periodes van volledige werkloosheid door een gezinshoofd niet aan de belastingvermeerdering zullen worden onderworpen.

Een koninklijk besluit van 29 december 1983 (zelfde *B.S.*.) bevat de uitvoeringsmodaliteiten van deze wet.

S.G.

Vergunningsrecht

In het *B.S.* van 30 december 1983 verscheen de wet van 28 december 1983 betreffende het verstrekken van sterke drank en betreffende het vergunningsrecht.

Het verkopen en aanbieden, zelfs gratis, in welke hoeveelheid ook, van sterke drank voor gebruik ter plaatse en het laten gebruiken van zodanige drank is verboden in een drankgelegenheid tenzij de houder van de drankgelegenheid een vergunning bezit, die wordt afgegeven door de minister van Financiën.

Deze vergunning wordt afgegeven tegen betaling van een jaarlijks en ondeelbaar recht vastgesteld per kalenderjaar op 25 % van het bedrag van de werkelijke of vermoede

jaarlijkse huurwaarde van de tot de drankgelegenheid behorende plaatsen en lokaliteiten, zonder dat het recht minder mag bedragen dan 12.000 fr. of meer dan 40.000 fr.

Het recht bedraagt slechts: 1/4, 1/2 of 3/4 bij het begin van een exploitatie in respectievelijk het 4e, 3e of 2e kwartaal (bij een overdracht is er geen tweede recht verschuldigd door de nieuwe exploitant voor de nog resterende kwartalen); 12.000 fr. per jaar voor de reizende drankgelegenheden; en 500 fr. per exploitatiedag voor de occasionele drankgelegenheden.

Een aanvullend recht wordt verschuldigd bij het vergroten van of bij veranderingswerken aan de drankgelegenheid.

De vergunning wordt verkregen door een aangifte bij douane en accijnzen. Ter gelegenheid van die aangifte moet het recht voor een eerste maal betaald worden. Voor latere jaren moet het recht in de tweede helft van januari worden betaald.

Een arbitrageprocedure wordt ingevoerd voor de betwistingen in verband met de huurwaarde van de drankgelegenheid.

Voor de rest lijkt de wegeving sterk op die welke van toepassing is op de openingsbelasting op de dranksluiterijen die eveneens wordt geïnd door de administratie van de douane en accijnzen.

Het koninklijk besluit van 29 december (zelfde *B.S.*) verzekert de belastingadministratie van de samenwerking van de gemeentebesturen en regelt de bezoldiging van de experten en van de derde scheidsrechter.

Het ministerieel besluit van dezelfde datum (zelfde *B.S.*) beschrijft de inhoud van de aangifte met de plannen van de drankgelegenheid die moeten worden overgelegd en het metaal of plastic plaatje dat aan de ingang van een drankgelegenheid met vergunning aangebracht moet worden.

S.G.

Fiscale maatregelen

De wet van 29 december 1983 houdende fiscale en begrotingsmaatregelen (*B.S.*, 30 december 1983) bevat een aantal zeer belangrijke wetswijzigingen waarvan alleen maar de belangrijkste worden opgesomd.

1. Roerende inkomsten

De taxatie van de roerende inkomsten wordt ingrijpend veranderd door het bevrijdend maken van de roerende voorheffing, waarvan het tarief opgetrokken wordt naar 25 %. Het tarief blijft evenwel 20 % voor de interesten toegekend aan de obligaties van de Bijzondere Lening 1981 en de dividenden toegekend aan aandelen die voortvloeien uit de kapitaalverhogingen in 1982 en 1983 in het kader van de K.B.'s nrs. 15 en 150. Het K.B.W.I.B. wordt op het stuk van de roerende voorheffing gewijzigd door een koninklijk besluit van 29 december 1983 (zelfde *B.S.*).

De roerende inkomsten (hypothecaire interesten, lijfrenten enz.) die niet aan een voorheffing onderworpen zijn, worden afzonderlijk belast tegen een vast tarief van eveneens 25 %.

Eveneens belastbaar wordt het gekapitaliseerde rentebe-

standdeel van kapitalisatiebons en zero-bons dat aan het licht komt bij een verkoop van die effecten.

Tegelijk met een verhoging van het vrijgestelde gedeelte van de interesten op depositoboekjes tot 50.000 fr., bepaalt de wet dat na advies van de Bankcommissie een definitie zal worden gegeven van depositoboekje. Er werd immers vastgesteld dat een aantal kleine banken bijzonder hoge rentevergoedingen toekenden op depositoboekjes en de oorspronkelijke bedoeling van de vrijstelling aldus misken- den. Ook op dit stuk wordt het K.B.W.I.B. aangepast door een koninklijk besluit van 29 december 1983 (zelfde *B.S.*).

Door het bevrijdend karakter van de roerende voorheffing valt de aangifteplicht met betrekking tot de roerende inkomsten weg. Wanneer belastingplichtigen toch hun roerende inkomsten aangeven, zal nagegaan worden of een afzonderlijke taxatie van 25 % niet voordeliger uitvalt.

Voor de belastingplichtigen die wél hun roerende inkomsten aangeven (of waarvan de roerende inkomsten vastgesteld worden door de administratie) wordt een bijzondere met de personenbelasting gelijkgestelde heffing gevestigd. De heffing bedraagt:

- 27 % voor de schijf tussen 1.100.000 fr. en 1.500.000 fr.
- 32 % voor de schijf tussen 1.500.000 en 2.000.000
- 37 % voor de schijf tussen 2.000.000 en 2.500.000
- 42 % voor de schijf tussen 2.500.000 en 3.000.000 en
- 47 % voor de schijf boven 3.000.000 fr.

Op de interesten en lijfrenten wordt bovendien een taxatie gevestigd van: 20 % voor de schijf tussen 316.000 fr. en 700.000 fr. en 23 % voor de schijf van 700.000 fr. en 1.100.000 fr.

De grensbedragen van 1.100.000 fr. en 316.000 fr. zijn niet willekeurig gekozen: onder deze bedragen is de niet-aangifte voordeliger dan de aangifte enerzijds, voor de roerende inkomsten waarmee de roerende voorheffing én het belastingkrediet kan worden verrekend (dividenden) en anderzijds, voor de roerende inkomsten waarmee uitsluitend de roerende voorheffing mag worden verrekend (interesten en lijfrenten).

Aan deze bijzonder heffing kan de belastingplichtige ontsnappen indien hij investeert in Belgische aandelen of industriële obligaties.

Een aangifteplicht van roerende inkomsten blijft verder bestaan bij de aanvragen van sociale voordelen, opdat sociale voordelen niet toegekend worden aan personen met hoge roerende inkomsten.

De wet bevat ook een bepaling die het mogelijk maakt gelden te investeren in Belgische activiteiten zonder dat die kapitalen als tekenen en indicieën of als bewijsmiddel zullen mogen worden beschouwd door de belastingadministratie. De belastingplichtigen die gebruik wensen te maken van de fiscale zekerheidsmaatregelen dienen één elfde van die sommen aan te wenden voor de inschrijving op renteloze Schatkistbons gedurende een periode van vijf jaar.

2. Bedrijfsinkomsten

Het forfait voor de beroepsinkomsten wordt opgetrokken van 75.000 fr. tot 125.000 fr. Bovendien is bepaald — alleen voor loon- en weddetrekkenden — dat dit forfait zal worden verhoogd met een bedrag voor de verplaatsingskosten tussen woning en de plaats van tewerkstelling aan de hand van een tabel gehanteerd voor de sociale abonnemen- ten.

De aftrek van verzekeringspremies en hypotheekannuïteiten wordt verhoogd: een belastingaftrek van 25 % zal worden verleend voor de schijf tussen 45.000 fr. en 90.000 fr. van de betaalde premies of annuïteiten met een maximum van 11.250 fr. De aftrek bedraagt 30 % (of maximum van 13.500 fr.) wanneer een echtgenote geen bedrijfsinkomsten bezit of wanneer er personen ten laste zijn.

Werknemers van een bedrijf zullen van hun gezamenlijke netto-inkomsten de bedragen kunnen aftrekken die zij hebben uitgegeven aan de verwerving van aandelen van het bedrijf waarin zij tewerkgesteld zijn. Deze aftrek bedraagt 40.000 fr., plus 10.000 fr. voor de echtgenoot of per persoon ten laste.

De terminologie van het W.I.B. wordt verder aangepast aan de boekhoudwetgeving.

De verlaagde tarieven van de vennootschapsbelasting zijn niet van toepassing wanneer een vennootschap overgaat tot de uitkering van dividenden die meer bedragen dan 13 % van het werkelijk afbetaalde maatschappelijk kapitaal.

Door de wijziging van het tarief van de roerende voorheffing is nu het percentage van het belastingkrediet 54,5 % voor de dividenden.

3. Onroerende inkomsten

De bedoeling van een op zijn minst bijzonder ongelukkig geformuleerde bepaling is dat de onroerende voorheffing eveneens een bevrijdend karakter zou bezitten voor de nieuw gebouwde woningen aangekocht in 1984 of 1985 of voor woningen waarvoor de bouwvergunning in de periode 1 juli 1983-30 juni 1985 is aangevraagd. De wettekst kan echter zo uitgelegd worden dat ze een vrijstelling verleent voor zowel de eigenlijke personenbelasting als de voorheffing.

Naast de aftrek van de interesten van hypothecaire leningen gesloten in de periode 1 juli 1983-31 december 1985 ten belope van het totaal van de onroerende en roerende inkomsten, mag ook nog een aftrek van interesten ten bedrage van 100.000 fr. in het eerste jaar, 60.000 fr. in het tweede en 40.000 fr. in het derde jaar worden uitgevoerd.

Een aftrek van vernieuwkosten zal ook toegestaan worden volgens nog te bepalen modaliteiten.

4. Parafiscale heffing

De bijzondere en eenmalige bijdrage voor de sociale zekerheid verschuldigd door de belastingplichtigen met een inkomen van meer dan drie miljoen, ingevoerd door de K.B.'s nrs. 55 en 124 voor 1982 en 1983 was blootgesteld aan zeer zware constitutionele kritieken. Om het gevaar te ontlopen van een vernietiging van die volmachtsbesluiten of een niet-toepassing door de rechtbanken, heeft de regering deze bijdrage laten goedkeuren in een wettekst. Tenzelfder tijd werd die parafiscale heffing verlengd voor het aanslagjaar 1985.

5. Indirecte belastingen

De wijzigingen op het vlak van de indirecte belastingen zijn van minder groot belang.

Vermeldenswaard is één aanpassing van het systeem van de verrekening en teruggave van tegoeden die B.T.W.-

plichtigen ten opzichte van de fiscus kunnen hebben en de vrijstelling van de verzekeringstaks op de polissen die in het buitenland gelocaliseerde risico's dekken.

S.G.

Internationale handel in bedreigde dier- en plantesoorten

De wet van 28 juli 1981 heeft de Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dieren plantesoorten, opgemaakt te Washington op 3 maart 1973, alsmede de wijziging van 22 juni 1979, goedgekeurd (B.S., 30 december 1983).

Internationale samenwerking is van wezenlijk belang voor de bescherming van een reeks in het wild levende dieren plantesoorten tegen overmatige exploitatie ten gevolge van de internationale handel. Bijlage I bevat de uitgebreide lijst van met uitsterven bedreigde soorten.

Tot op heden zijn 82 landen gebonden door of toegetreden tot dit verdrag.

De Koning neemt de maatregelen die vereist zijn voor de uitvoering van de Overeenkomst en haar Bijlagen.

Overtredingen worden bestraft met correctionele straffen en/of met boeten die het maximumbedrag van 100.000 fr. x 60 kunnen bereiken. Met toelating van de rechter bij de politierechtbank zijn huiszoekingen mogelijk.

W.L.

Genummerde koninklijke besluiten

Kinderbijslag voor zelfstandigen

Het K.B. nr. 217 van 7 november 1983 houdende vermindering van de kinderbijslag voor zelfstandigen met betrekking tot het jaar 1984 (B.S., 11 november 1983) heeft tot doel de tijdelijke vermindering van de kinderbijslag voor zelfstandigen voor het jaar 1983, zoals vastgelegd in het K.B. nr. 159 van 30 december 1982, ook voor het jaar 1984 toe te passen, met dien verstande dat de inlevering van 500 fr. per rechthebbende wordt teruggebracht op 375 fr. Voor het overige blijven de vroegere bepalingen van toepassing, d.w.z. dat de vermindering niet geldt voor bepaalde rechthebbenden zoals gepensioneerden, minder-validen, personen die een bepaald inkomen niet verdienen, e.d.m., en dat de vermindering niet tot gevolg mag hebben dat voor één enkel rechtgevend kind een bijslag wordt toegekend van minder dan de helft van het gewone bedrag voor een eerste kind.

J.V.S.

Zelfstandigen: bijzondere bijdrage

Het K.B. nr. 218 van 7 november 1983 tot vaststelling, in de sector der zelfstandigen, voor het jaar 1984, van een bijzondere bijdrage ten laste van de alleenstaande en van de gezinnen zonder kinderen (B.S., 11 november 1983), hernieuwt voor het jaar 1984 het K.B. nr. 160 van 30 december 1982 dat een solidariteitsbijdrage oplegde aan de alleen-

staanden en de kinderloze gezinnen als compensatie voor de inlevering op de kinderbijslagen. Aangezien deze inlevering voor 1984 werd verlengd door K.B. nr. 217, wordt ook de solidariteitsbijdrage in 1984 opnieuw opgelegd, maar wel met 25 % verminderd, d.w.z. van 832 fr. tot 624 fr.

J. V. S.

Koppeling van bepaalde pensioenen aan het indexcijfer

Het K.B. nr. 219 van 24 november 1983 tot tijdelijke matiging van de gevolgen van de regeling inzake de koppeling van bepaalde pensioenen aan het indexcijfer van de consumptieprijzen van het Rijk (B.S., 29 november 1983) is een verlengstuk van het K.B. nr. 31 van 30 maart 1982 houdende tijdelijke wijzigingen in de regeling inzake indexkoppeling voor de pensioenen van de overheidssector. De thans geldende regeling houdt in dat vanaf 1 augustus 1983 tot en met 31 december 1984 alleen de maandelijkse pensioenen tot een bedrag van 34.064 fr. normaal geïndexeerd worden. De pensioenen worden niet geïndexeerd voor de sommen welke dit bedrag overschrijden. Vanaf 1985 worden de pensioenen geïndexeerd op de sommen van december 1984, zodat het gebrek aan indexkoppeling niet meer zal kunnen worden ingelopen.

J. V. S.

Inhoudingen inzake sociale zekerheid.

Het K.B. nr. 220 van 30 november 1983 tot wijziging van het K.B. nr. 214 van 30 september 1983 (wijziging van de wetten inzake sociale zekerheid) en van de wet van 9 aug. 1983 inzake ziekte- en invaliditeitsverzekering (B.S., 6 december 1983) heeft alleen maar tot doel een correctie aan te brengen in de tekst van K.B. nr. 214. Laatstgenoemd K.B. schaft de inhouding van 11 % op het dubbel vakantiegeld af met ingang van 1 januari 1984, aangezien van dan af de volledige werknemersbijdrage (d.w.z. 12,07 %) wordt ingehouden van deze som. Dit had echter tot gevolg dat er een juridische lacune ontstond: op de dubbele vakantiegelden slaande op het vakantiedienstjaar 1982 (vakantiejaar 1983), uitbetaald na 1 januari 1984 moesten helemaal geen bijdragen betaald worden, waardoor deze sector $\pm$ 200 miljoen aan inkomsten verloren zag gaan. Deze «vergetelheid» werd «rechtgezet» door het K.B. nr. 220.

J. V. S.

Administratiekosten van verzekeringsinstellingen

Het K.B. nr. 221 van 30 november 1983 tot wijziging van de wet van 9 augustus 1963 tot instelling en organisatie van een regeling van verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering (B.S., 6 december 1983) bepaalt dat de administratiekosten van de verzekeringsinstellingen in 1984 met niet meer dan 5 % mogen stijgen t.o.v. 1983.

J. V. S.

Algemene beginselen van de sociale zekerheid der werknemers — Wijziging

Het K.B. nr. 222 van 1 december 1983 tot wijziging van de wet van 29 juni 1981 houdende de algemene beginselen van de sociale zekerheid der werknemers (B.S., 6 december 1983, Err., B.S., 15 december 1983) bevat een precisering van de zg. Maribel-operatie, waardoor aan de werkgevers een vermindering werd toegestaan voor werkgeversbijdragen. In principe geldt deze vrijstelling slechts voor bedrijven met meer dan vijftig werknemers. Maar ook kleinere bedrijven konden deze voordelen genieten indien ze (o.a.) na 21 november 1982 een tewerkstellingsakkoord uitvoerden. Rond deze laatste voorwaarde rezen echter problemen aangezien de meeste van de gesloten akkoorden te laat werden uitgevoerd, wat door de wetgeving niet voorzien werd. Het K.B. nr. 222 geeft de volgende regeling als oplossing:

— indien de werkgever op de voorziene datum geen enkele meer-aanwerving heeft gerealiseerd moet hij de verhoogde Maribel-aftrek die hij genoten heeft sinds 1 jan. 1983 terugstorten;

— indien hij een deel van de voorziene aanwervingen heeft gerealiseerd tegen eind 1983 zal men de Maribel slechts verminderen (tot 1.250 fr. per werknemer) vanaf het kwartaal waarin de bedoelde verplichting diende te zijn gerealiseerd tot het kwartaal waarin hij de volledige verbintenis inzake tewerkstelling is nagekomen.

J. V. S.

Sociaal statuut der zelfstandigen — Wijziging

Het K.B. nr. 223 van 7 december 1983 tot wijziging van het K.B. nr. 38 van 24 juli 1967 houdende inrichting van het sociaal statuut der zelfstandigen (B.S., 15 december 1983) verhoogt de bijdragen voor het stelsel van de ziekte- en invaliditeitsverzekering voor zelfstandigen zowel voor de personen die de zelfstandige activiteit uitoefenen als hoofdberoep, als voor degenen die dit doen als bijberoep of als toegelaten activiteit na de pensioenleeftijd. Deze bijdrageverlagingen gaan in vanaf het laatste kwartaal van 1983.

J. V. S.

B.T.K. en werkloosheidsuitkeringen

Het K.B. nr. 224 van 7 december 1983 wijzigt art. 81, § 1, van de wet van 22 december 1977 betreffende de budgettaire voorstellen 1977-78 (B.S., 15 december 1983).

Art. 81, § 1, van genoemde herstellwet regelt enkele voorwaarden waaraan moet worden voldaan om in aanmerking te kunnen komen voor een tewerkstelling in het bijzonder tijdelijk kader. Enkele wijzigingen in het uitvoeringsbesluit van de werkloosheidsverzekering (nl. de artt. 123 en 124 van het K.B. van 20 december 1963) maakten dit noodzakelijk. Krachtens art. 123 kan een uitkeringsgerechtigde op werkloosheidsuitkeringen daarvan afzien (bv. om fiscale redenen) maar daardoor verloor hij vroeger het recht op een eventuele tewerkstelling in het B.T.K. Dat is nu verholpen. Art. 124, dat uitkeringen toekent aan pas afgestudeerden, bepaalde vroeger dat voor sommige studies geen of

geen automatisch recht ontstond op uitkeringen, wat nu niet meer het geval is. De verwijziging ernaar in art. 81 van de herstellwet was dan ook overbodig geworden en wordt geschrapt.

Ten slotte wordt nu ook aan jongeren beneden de dertig jaar, familie van Belgische militairen of burgers werkzaam bij de Belgische Strijdkrachten in Duitsland, het recht op tewerkstelling gegeven in B.T.K.-projecten in de Duitse Bondsrepubliek.

J.V.S.

Beperking van overwerk

Het K.B. nr. 225 van 7 december 1983 houdende maatregelen met het oog op de beperking van het overwerk (*B.S.*, 15 december 1983) brengt enkele wijzigingen aan in de Arbeidswet van 16 maart 1971, de wet van 12 april 1965 betreffende de bescherming van het loon en de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten. Het heeft tot doel een systematisch beroep op overuren niet verder mogelijk te maken ten einde bijkomende aanwervingen meer kansen te geven.

Als algemene regel wordt gesteld dat de gemiddelde wettelijke arbeidsduur (max. 40 uren) binnen de limiet van een kwartaal in elk geval moet worden gerespecteerd. D.w.z. dat op het einde van elk kwartaal elke werknemer de door hem gepresteerde overuren moet hebben ingehaald. Om dit te kunnen bereiken heeft de wetgever gemeend aan de ondernemingen een grotere vrijheid te moeten verlenen bij het organiseren van het arbeidsritme. Deze techniek wordt toegepast in de volgende gevallen: ploegenarbeid; continuwerken; werken waar de normale grenzen niet kunnen worden toegepast; voorbereidend werk of nawerk; werken van vervoer; laden en lossen; werken waarvan de uitvoeringstijd niet kan worden vastgesteld; werken aan stoffen die snel kunnen ontaarden; buitengewone vermeerdering van werk; werken die door een onvoorziene noodzakelijkheid worden vereist; werken die voor rekening van een derde worden uitgevoerd om het hoofd te bieden aan een ongeval of een dringende herstelling.

Alleen in de bij de wet bepaalde gevallen zal de werkgever meer dan 65 overuren per kwartaal laten presteren en dan nog alleen op voorwaarde dat de inhaaldagen worden toegekend in de loop van het daarop volgende kwartaal. Ten slotte wordt nog een uitzondering gemaakt om overuren ten gevolge van een ongeval te laten presteren of dringende herstellingen te laten verrichten eventueel zonder inhaalrust.

Het K.B. nr. 225 brengt ook belangrijke wijzigingen aan inzake de betaling van het loon. Het loon voor overuren zal nl. niet meer betaald worden op het ogenblik van de prestatie zelf, maar op het ogenblik van de inhaalrust, zodat de betaling van het loon van de werknemer niet alleen regelmatig wordt, maar ook eenvoudiger voor de aangifte aan de RSZ (als met arbeid gelijkgestelde dagen).

J.V.S.

Terbeschikkingstelling in het onderwijs

Het K.B. nr. 226 van 7 december 1983 (*B.S.*, 15 decem-

ber 1983) heeft tot doel de duur op te voeren van de terbeschikkingstelling wegens persoonlijke aangelegenheden die aan de personeelsleden van de onderwijsinrichtingen en van de P.M.S.-centra kunnen worden verleend. Die duur wordt, met ingang van 1 september 1983, verhoogd van twee tot vijf jaar. Die maatregel kan in zekere mate tewerkstellingsmogelijkheden voor jonge kandidaten creëren en beidt tevens de mogelijkheid een bezuiniging te verwezenlijken door uitbetaling van minder hoge bezoldigingen

W.L.

Solidariteitsbijdrage

Het K.B. nr. 227 tot instelling voor de loon- en weddetrekkenden van de openbare en van de privé-sector, van een bijzondere bijdrage ten laste van de alleenstaanden en van de gezinnen zonder kinderen (*B.S.*, 16 december 1983) is een verlenging voor het jaar 1984 van de maatregel vervat in K.B. nr. 129 van 30 december 1982, met dien verstande dat de bijzondere solidariteitsbijdrage van alleenstaanden en kinderloze gezinnen verminderd wordt met 25 % t.o.v. 1983 en dus teruggebracht wordt van 45 fr. op 34 fr. per arbeidsdag of van 900 fr. op 675 fr. per maand en per recht-hebbende (of per gezin).

J.V.S.

Kinderbijslag

Het K.B. nr. 228 houdende vermindering van de kinderbijslag voor werknemers en voor de personeelsleden van de openbare sector (*B.S.*, 16 december 1983) is een verlenging voor het jaar 1984 van het K.B. nr. 130 van 30 december 1982, met dien verstande dat de vermindering van de kinderbijslag met 25 % wordt teruggebracht t.o.v. 1983. De inlevering per gezin — of op het bedrag van het eerste kind — bedraagt 375 fr. per maand in 1984 i.p.v. 500 fr. in 1983

J.V.S.

Herstructurering van de textielnijverheid

De Commissie van de Europese Gemeenschappen heeft de uitvoering van het herstructureringsplan van de Regering voor de textielnijverheid (het zgn. textielplan) aan strikte voorwaarden onderworpen. Uit die voorwaarden volgt dat de financiële tussenkomsten van de overheid gedeeltelijk dienen te worden gerealiseerd door participaties in het risicodragend kapitaal.

Om evenwel te vermijden dat de inschrijving op gewone aandelen met stemrecht zou leiden tot een «overdreven gewicht» van de overheid in de bij uitstek kleine en middelgrote ondernemingen in de textielsector, werd bij K.B. nr. 20 van 23 maart 1982 (*B.S.*, 25 maart 1982) een naar Belgisch recht nieuw soort aandeel ingevoerd, nl. de kapitaal-aandelen zonder stemrecht (of «bevoorrechte aandelen zonder stemrecht»; cf. analoog de artt. 71, 278 en 279 van het wetsontwerp tot wijziging van de gecoördineerde wetten betreffende de handelsvennootschappen, *Parl. St., Kamer*, 1979-80, nr. 387/1).

De Nationale Maatschappij voor de Herstructurering van de Nationale Sectoren (tot 8 oktober 1982 de Nationale Maatschappij voor de Herstructurering van de Confectie- en Textielnijverheid) kan hierdoor ten belope van maximum 45 % middels aandelenkapitaal goedgekeurde herstructureringsprojecten van textielondernemingen financieren.

Gelet op het groot aantal steunaanvragen vanwege de textielbedrijven kon vóór 31 december 1982 niet aan alle goedgekeurde herstructureringsdossiers uitvoering worden gegeven. Het K.B. nr. 20 werd bijgevolg voor een eerste maal in licht gewijzigde vorm verlengd tot 31 december 1983 door het K.B. nr. 112 (B.S., 22 december 1982). Daar de N.M.N.S. echter niet in staat was om vóór 31 december 1983 de nog resterende dossiers (170-tal) te behandelen, wordt door het K.B. nr. 229 (B.S., 16 december 1983) de toepassingstermijn van het K.B. nr. 20 voor een tweede maal verlengd tot 31 december 1984.

B.P.

Stage van jongeren

Het K.B. nr. 230 van 21 december 1983 betreffende de stage en de inschakeling van jongeren in het arbeidsproces (B.S., 28 december 1983) vervangt en wijzigt op verschillende punten de regeling inzake stages voor jongeren, ingevoerd door de herstellwet van 22 december 1977. Daarbij werd uiteraard rekening gehouden met de ervaring opgedaan gedurende een periode van vijf jaar, alsmede met de vaststelling dat in 1983 meer dan een derde van de meer dan een half miljoen uitkeringsgerechtigde werklozen jonger was dan 25 jaar! De stage voor jongeren wordt niet grondig veranderd, maar wel efficiënter gemaakt en vooral aantrekkelijker voor de ondernemingen.

Elke administratie of particuliere onderneming die meer dan 50 werknemers tewerkstelt moet 3 % van het personeel als stagiairs aanwerven. Een administratie of een onderneming met minder dan 50 werknemers mag niet meer dan drie stagiairs in dienst hebben.

In de particuliere sector worden met stagiairs gelijkgesteld: de leerlingen die in dienst genomen zijn met toepassing van de wet van 19 juli 1983 op het leerlingwezen voor beroepen uitgeoefend door arbeiders in loondienst, alsmede de personen die onmiddellijk na afloop van hun stage in de onderneming worden opgenomen, doch alleen gedurende het eerste jaar van die tewerkstelling. In geen geval mag het aantal stagiairs hoger zijn dan 4 % van het personeelsbestand.

De stagiairs worden voltijds of halftijds (of in de administraties eveneens 4/5-tijds) tewerkgesteld. De deeltijdsen komen in aanmerking in proportionele verhouding bij de berekening van het aantal tewerkgestelden.

Wanneer een onderneming na het aflopen van een stage, de betrokken stagiair in dienst neemt met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde duur, moet de werkgever gedurende een jaar slechts 90 % van het normale loon uitbetalen en worden de werkgeversbijdragen voor sociale zekerheid verminderd met 10 % gedurende het tweede jaar na de aanwerving.

Onder bepaalde omstandigheden kunnen ondernemingen

en administraties ontslagen worden van de verplichting stagiairs te werk te stellen.

J.V.S.

Werktijdverkorting voor de bouwsector

Het K.B. nr. 231 van 21 december 1983 tot wijziging van het K.B. nr. 213 van 26 september 1973 betreffende de arbeidsduur in de ondernemingen die onder het paritair comité voor het bouwbedrijf ressorteren (B.S., 28 december 1983) regelt de werktijdverkorting voor de bouwsector. Bij K.B. nr. 213 kregen de werknemers voor 1983 vier en voor 1984 zes bijkomende rustdagen eind december, ten einde in het bouwseizoen een goede arbeidsorganisatie niet in de war te sturen. Een nieuw K.B. nr. 231 bleek nodig om duidelijk te maken dat op het loon voor deze dagen geen sociale-zekerheidsbijdragen verschuldigd zijn, enerzijds omdat deze bedragen geen tegenprestatie voor geleverde arbeid zijn en anderzijds omdat in het andere geval een werkloze bouwvakker voor die dagen meer zou hebben ontvangen.

J.V.S.

Dotaties 1984 van het Gemeentefonds en het Fonds der provincieën

Het K.B. nr. 232 van 22 december 1983 (B.S., 29 december 1983) legt een vaste som op als dotatie voor het jaar 1984 voor het Gemeentefonds en voor het Fonds der provincieën in plaats van een percentage op de totale lopende belastingontvangsten van de Staat. Daarmee wordt afgeweken van artikel 75 van de wet van 5 januari 1976 en van artikel 3 van de wet van 17 maart 1965, maar gaat de regering verder in de lijn van wat voor 1982 en 1983 beslist werd in het K.B. nr. 45 van 6 mei 1982 en het K.B. nr. 108 van 7 december 1982.

W.L.

Werkingsstoelagen bedoeld in de Schoolpactwet

Het K.B. nr. 233 van 22 december 1983 (B.S., 29 december 1983) strekt ertoe voor het schooljaar 1983-84 af te wijken van de regeling inzake de aanpassing van het bedrag der werkingsstoelagen voor het onderwijs die is vastgesteld in art. 32, § 3, van de Schoolpactwet van 29 mei 1959. Het is gericht op een afremming van de toename van dit bedrag. Volgens de wet van 1959 zou het bedrag met ongeveer 11 % stijgen; thans zal het 6,9 % bedragen. Het gemeld K.B. sluit hiermee aan bij het K.B. nr. 47 van 10 juni 1982 en het K.B. nr. 154 van 30 december 1982.

W.L.

Nationaal Geografisch Instituut

Het K.B. nr. 234 van 22 december 1983 houdende wijziging van de wet van 8 juni 1976 tot oprichting van het Nationaal Geografisch Instituut (B.S., 29 december 1983) verruimt de opdrachten van het N.G.I. om versnippering van de diverse diensten te vermijden inzonderheid van som-

mige diensten van de Directie grote opmetingen en algemene plannen van het Bestuur van het Kadaster van het Ministerie van Financiën en van de Dienst topografie en fotogrammetrie van het Ministerie van Openbare Werken. Het besluit wil de rationalisatie en de samenvoeging van alle gegevens om aldus de topografische en cartografische activiteiten van de grond en de ondergrond te coördineren en de luchtfotografische overdekking van het Rijk te verzamelen. Het wil ook het beheer van het N.G.I. optimaliseren.

W.L.

BOEKEN

Prof. mr. C.W. VAN DER POT, **Handboek van het Nederlands Staatsrecht**, bewerkt door prof. mr. A.M. DONNER, elfde druk, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1983, 652 blz.

Mr. T. KOOPMANS, **Compendium van het Staatsrecht**, vierde druk, Kluwer, Deventer, 1983, 278 blz.

Mr. J. VAN DER HOEVEN, **Staats- en Administratief Recht**, Kluwer, Deventer, 1983, 60 blz.

De inwerkingtreding in Nederland, op 17 februari 1983, van een nieuwe Grondwet, is — vanzelfsprekend — de aanzet geweest voor de publikatie van meerdere hand- of leerboeken over constitutioneel recht.

Reeds eerder werd in de lopende jaargang van het *R.W.* de aandacht gevestigd op de geschriften ter zake van Heringa en Zwart, van prof. Kortmann — kol. 267-269 — en van prof. baron van Haersolte — kol. 413. Inmiddels is ook beschikbaar: de elfde druk van het klassieke handboek van Van der Pot, bewerkt door A.M. Donner; de vierde druk van het compendium van T. Koopmans, herzien door een commissie uit de vakgroep Staatsrechtelijke Vakken van de Juridische Faculteit Leiden, o.l.v. A.W. Heringa, W. Witteveen en F.H. van der Burg; het in overdruk apart gepubliceerde hoofdstuk «Staats- en administratief recht» van J. van der Hoeven, uit het collectieve werk «Nederlands recht in kort bestek».

Het «Handboek van het Nederlandse Staatsrecht», dat voor het eerst door Van der Pot werd gepubliceerd in 1940, is ook ten onzent voldoende bekend: het is de volwaardige tegenhanger van het Belgische «Overzicht van het Belgisch grondwettelijk recht» van A. Mast.

Nieuw in de elfde druk is niet alleen het verwerken van de ingrijpend herziene Grondwet van 1983, maar ook het duidelijker doorschemen van een zeker onbehagen t.a.v. de werking der staatsinstellingen. Reeds in het voorwoord stelt Donner vast «dat de z.g. particuliere sector en de publieke sector elkaar in egoïsme, kortzichtigheid en zorg voor het eigen belang en bestaan weinig of niets toegeven en dat, integendeel, de openbare diensten omdat zij zich voor hun posities op het 'algemeen belang' beroepen, de zorgvuldigheid en het fatsoen in het maatschappelijk — en rechtsverkeer nog sneller veronachtzamen», wat evenwel niet in de weg staat van «een versterkte overtuiging dat wij een rechtsorde niet kunnen missen en wat als zodanig geldt met respect moeten onderhouden en ontwikkelen».

Het handboek van Van der Pot-Donner valt uiteen in drie boeken.

In een inleidend boek (p. 3-186) — dat behoort tot het allerbeste wat de staatsrechtelijke literatuur te bieden heeft — worden achtereenvolgens behandeld: I. Van staatsleer tot staatstheorie (van Marsilius van Padua over Machiavelli, Bodin, Althusius, Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau, Burke, Hegel, Marx tot Weber); II. De ontwikkeling van de staat elders (Engeland, V.S.A., Frankrijk, U.S.S.R.); III. De ontwikkeling van de staat in Nederland; IV. Staat en Staatsrecht. Dit alles bijeen vrij kort inleidend boek zou niet alleen door alle studenten in het grondwettelijk recht, maar ook door alle staatsrechtsbeoefenaren moeten gelezen en (vaak) herlezen worden.

Het tweede boek (p. 188-590) behelst de beschrijving van het Nederlandse staatsrecht, met de grondrechten voorop, en nadien de organen van de staat, de functies van de grondwettelijke organen, en de lagere rechtsgemeenschap.

Het zeer korte derde boek (p. 593-619) behandelt het statuut van het Koninkrijk der Nederlanden en de staatsregeling van de Nederlandse Antillen.

Het compendium van Koopmans c.s. is bescheidener in opvatting: het is een leerboek voor studenten, gekenmerkt door een gewilde verbinding tussen recht en politologie; «bij het componeren daarvan hebben uitsluitend didactische motieven voorgezeten».

Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een verwijzing naar verdere literatuur en vaak ook met opgaven (te beantwoorden vragen) voor de studenten/lezers.

Als leerboek een model.

Een korte, toch volledige en kritische beschrijving van het globale Nederlandse publiekrecht biedt de overdruk uit «Nederlands recht in kort bestek» van J. van der Hoeven, die reeds sinds zijn proefschrift van 1958 «De plaats van de Grondwet in het constitutionele recht» ook in België terecht ruime bekendheid heeft verworven, die gedurende jaren een der meest vooraanstaande leden van de Nederlandse Raad van State is geweest, en die nog steeds een spilfiguur is in de sectie publiekrecht van de Vereniging van de vergelijkende studie van het recht in België en Nederland.

Drie nieuwe werken over staatsrecht, elk in zijn genre een meesterwerk. Wat een weelde, wat een rijkdom!

L.P. Suetens

Mr. R.J. HOEKSTRA, **De ministerraad in Nederland**, E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1983, 110 p.

Prof. dr. R. SENELLE, **De ministerraad in België**, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, Kluwer Rechtswet., Antwerpen, 1983, 90 p.

Deze twee publikaties bevatten de preadviezen opgesteld ten grieve van de jaarvergadering van de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht in België en Nederland, afdeling publiekrecht, te Gent, op 25-26 november 1983.

In beide preadviezen wordt een historische en actuele uiteenzetting over de ministerraad gegeven. Hierbij springen twee verschillpunten in het oog.

Het Nederlandse preadvies besteedt veel aandacht aan het reglement van orde van de ministerraad. De vorm van dit reglement van orde is een zg. «klein koninklijk besluit», d.i. een besluit waarover de Raad van State niet wordt gehoord. Over dit punt werd op de jaarvergadering van 25-26 november 1983 urenlang gediscussieerd, door de Nederlandse leden van de Vereniging. Want in België is dit helemaal geen probleem: er is geen organiek reglement, er zijn slechts door de Secretarie van de Ministerraad opgestelde «praktische instructies».

Het Belgisch preadvies gaat uitvoerig in op het bestaan en de werking van de verschillende ministeriële comités; het Nederlandse preadvies besteedt aan de onderdelen en andere commissies uit de raad nauwelijks een vijftal bladzijden.

Opmerkelijk is dat ten onzent het zg. «kernkabinet» is verdwenen, terwijl in Nederland de zg. «Vijfhoek» (Minister-President, Financiën, Economische Zaken, Sociale Zaken en Binnenlandse Zaken) «steeds meer een permanent instituut (is) geworden met een ambtelijke voorcoördinatie» (p. 40).

Als besluit voor Nederland benadrukt Hoekstra de rol van het parlement; hij acht «het opnieuw slijpen van de parlementaire wapens en een maatschappelijke representatieve samenstelling van met name de Tweede Kamer ... essentiële voorwaarden voor het functioneren van het parlementaire stelsel in zijn dualistische betekenis» (p. 58). Hoekstra spreekt zich verder uit tegen de instelling van een kernkabinet, en pleit voor «de vermindering van het aantal ministers door departementen met andere samen te voegen» (p. 59). Wishfull thinking?

Voor België schrijft prof. dr. Senelle in zijn besluit: «Meer dan ooit is de rol van de Kroon voor België van historische belang. En uitgerekend in deze tijd zijn rol en betekenis van de Ministerraad fundamenteel» (p. 78). Senelle stelt vast: «Aan de eminente rol van de Ministerraad als spil van politieke besluitvorming bij het

bepalen van het algemeen beleid heeft de recente staatshervorming een nieuwe dimensie gegeven doordat de Raad de rol van verzoener van de componenten van de Belgische Staat toebedeeld kreeg» (p. 80).

Beide preadviezen zijn een uitstekende beschrijving van de Ministerraad in België, resp. Nederland. Tevens bieden zij toch ook ongetwijfeld stof voor verdere reflectie.

L.P. Suetens.

BERICHTEN

R.U.G. - Inleiding tot het Amerikaanse recht

Het Seminarie voor Burgerlijk en Vergelijkend Recht van de Rechtsfaculteit van de R.U.G. organiseert van 27 tot 29 februari en van 19 tot 21 maart 1984 een reeks voordrachten door prof. dr. A. Von Mehren van de Harvard Law School (Cambridge, U.S.A.) onder de titel «Introduction to American Law». Het programma is als volgt:

Maandag 27 februari 1984

10.30 The Development of American Law

16.00 Offer and acceptance in common law and civil law

Dinsdag 28 februari 1984

10.30 The sources of American Law

Woensdag 29 februari 1984

09.00 Consideration and civil law analogues

Maandag 19 maart 1984

14.30 The federal system and its implication for the private law.

Dinsdag 20 maart 1984

10.30 The role of the Supreme Court, especially with respect to the control of the constitutionality of statutes

14.00 Recognition and enforcement of sister-state judgments: reflections on general theory and current practice in the E.E.C. and the U.S.A.

Woensdag 21 maart 1984

10.30 Legal practice and legal education in the U.S.A.

Na elke voordracht is er gelegenheid om vragen te stellen.

• Alle voordrachten vinden plaats in de auditoria van de Rechtsfaculteit, Universiteitstraat 4, 9000 Gent, behalve de voordrachten op maandag 27 februari te 10.30 u. en op maandag 19 maart te 14.30 u., die gehouden worden in de Academieraadzaal van de R.U.G., Volderstraat 9, Gent.

Inschrijving geschiedt door storting van 1.000 Fr. op bankrek. nr. 440-0113121-91 van «Introduction to American Law».

De organisatie berust bij prof. dr. H. Bocken en dhr. F. De Ly. Telefonische informatie is te verkrijgen op het nummer 091/25.76.51 - toestel 233, dhr. De Ly of dhr. Willems.

Leerstellende rechtsvergelijking op historische grondslag

Binnenkort verschijnt de eerste aflevering van de *Groninger Opmerkingen en Mededelingen, magazijn voor leerstellende rechtsvergelijking op historische grondslag*. Zoals uit de ondertitel blijkt worden daarin hedendaagse juridische vraagstukken op leerstellende wijze vergeleken met gelijksoortige uit het verleden. Het magazijn is een uitgave van de Stichting «Het Groningsch Rechtshistorisch Fonds», opgericht door wijlen prof. mr. H.J. Scheltema, die de «diachrone» rechtsvergelijking tijdens zijn leven in woord en geschrift heeft gestimuleerd. De eerste aflevering bevat een viertal artikelen over de betrekking tussen de wetgever en de rechter in verband met de codificatie (Lokin), over een berekeningsmethode voor de inbreng bij boedelscheiding (Pleysier), over precarium en bruikleen (Vriesendorp) en over een theorie der boedelscheiding (Zwalve). De kolommen staan in beginsel open voor een ieder, die zich tot deze wijze van beoefening der rechtsgeschiedenis aange trokken voelt. De volgende aflevering verschijnt steeds bij voldoende kopij. De redactie bestaat uit J.H.A. Lokin en W.J. Zwalve. Belangstellenden kunnen zich richten tot het redactieadres: Stichting «Het Groningsch Rechtshistorisch Fonds», Hoge der A 8, 9712 AC Groningen, tel. 050-114286/114305.

Vlaams Rechtscongres 12 mei 1984

Het XXXIe Congres van de Vlaamse Juristenvereniging vindt plaats op 12 mei 1984 in de Rechtsfaculteit van de K.U.Leuven rond het thema «Eigendom»

Programma

- openingszitting
- sectievergaderingen:

Actuele probleemgebieden in het eigendomsrecht (voormiddag)

Sectie 1. Eigendom in het medisch recht

Voorzitter: prof. R. Dierkens, R.U.G.

Preadviseur: dr. iur. H. Nys, bevoegdverklaard navorser N.F.W.O., lector K.U.Leuven en dr. iur. K. Schutyser, dir. V.V.I.

Sectie 2. Intellectuele eigendom en de nieuwe technologieën

Voorzitter: dr. iur. R. Stouthuysen, beheerder-dir. Janssen Pharmaceutica, Vz. Vlaamse Investeringsvennootschap, Vz. Inovi.

Preadviseur: prof. F. Gotzen, decaan Rechtsfaculteit Ufsal, docent Rechtsfaculteit K.U.Leuven

Sectie 3. De evolutie van het eigendomsbegrip in de moderne contracten

Voorzitter: mr. E. Boonen, advocaat te Antwerpen

Preadviseur: prof. L. De Keyser, K.U.Leuven, advocaat te Brussel

Sectie 4. Bescherming van de minderheidsaandeelhouders in de vennootschap naar geldend en komend recht

Voorzitter: prof. Y. Merchiers, R.U.G.

Preadviseur: mr. J. Lievens, advocaat te Kortrijk

Privaateigendom en de overheid (Namiddag)

Sectie 1. «Verworven rechten» in de sociale zekerheid in brede zin

Voorzitter: F. Cassiers, wn. secr. gen. Min. Soc. Voorzorg

Preadviseur: prof. E.P. de Jong, Vrije Univ. Amsterdam.

Sectie 2. Wordt privaateigendom nog strafrechtelijk beschermd?

Voorzitter: prof. Dhaenens, R.U.G., raadsheer in het Hof van Cassatie

Preadviseur: prof. F. Gorlé, U.I.A. en V.U.B.

Sectie 3. Onteigenende belastingen

Voorzitter: prof. G. Van Oosterwijck, notaris te Antwerpen, docent V.U.B.

Preadviseur: prof. F. Vanistendael, K.U. Leuven

Sectie 4. Beperkingen aan het eigendomsrecht van de ondernemer

Voorzitter: J. Steyaert, beheerder U.C.O.

Preadviseur: prof. M. Stroobant, V.U.B. en K. Mollekens, assistent V.U.B.

Het congres wordt afgesloten met een panelgesprek met het oog op de vorming van een vernieuwd eigendomsbegrip. Leden: dr. iur. K. Malfliet, dr. iur. V. Van de Castele, prof. F. Van Neste, prof. F. De Pauw.

Het voorzitterschap en het algemeen secretariaat worden resp. waargenomen door professor R. Dillemans en dr. W. Pintens. Verder praktische schikkingen worden in maart 1984 in dit tijdschrift bekendgemaakt. Inschrijvingen door een later in dit tijdschrift in te lassen inschrijvingskaart.

ERRATA

Werkloosheid

In kol. 923 van de lopende jaargang verscheen een arrest van het Hof van Cassatie van 24 januari 1983 onder de kop: Werkloosheid — Werknemer-gezinshoofd — Samenwonen — Begrip.

Mr. J. Verschoore uit Gent vestigt er terecht de aandacht op dat de noot onder dat arrest achterhaald is door de tekst van art. 83ter, eerste lid, 1°, van het M.B. van 4 juni 1964, als gewijzigd bij het M.B. van 24 december 1980 met uitwerking op 31 maart 1981. Als werknemers-gezinshoofden worden onder meer beschouwd de gehuwde werknemers die samenwonen met een echtgenoot of echtgenote die geen beroepsinkomen noch vervangingsinkomen geniet.

Europees Recht

In het Overzicht van rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, verschenen in nr. 22, is m.b.t. de zaak 321/82, handelende over de tariefpreferenties en de overlegging van certificaten van oorsprong (kol. 1506), de datum van het arrest, nl. 27 oktober 1983, weggelaten.